
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08243031 9

SCHETSEN

VAN

HET EILAND *JAVA*.

1. Java

o. p.

SCHETSEN

VAN HET

EILAND *JAVA*

EN DESZELFS ONDERSCHEIDENE BEWONERS.

NAAR HET HOOGDUITSCH

VAN

PFIJFFER VON NEUECK,

VOORMALIG

ZWITSERSCH OFFICIER

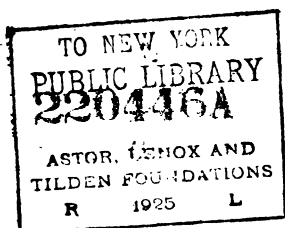
IN DIENST VAN HET NEDERLANDSCHE GOUVERNEMENT IN OOST-INDIË.

TE AMSTERDAM, BIJ

J. C. VAN KESTEREN.

1838.

BERIGT VAN DEN UITGEVER.

De Hollandsche Besittingen beoosten de Kaap de Goede Hoop zijn te zeer belangwekkend en algemeen nog te onbekend, dan dat niet het Werk, waarvan hier eene Hollandsche Vertaling wordt geleverd, en hetwelk een getrouw tafereel van het eiland Java, van desselfs bewoners en van de hetzelve omringende bevolkingen, bevat, zich van wege ons Publiek een gunstig onthaal zoude mogen beloven.

De Schrijver, een Zwitsersch Officier in Hollandsche dienst, is, gedurende een veeljarig verblijf in de Indiën, in staat geweest, zich bekend te maken met de zeden, gewoonten, behoeften en taal der inboorlingen; men mag derhalve noch zijne waarheidsliefde bij het mededeelen zijner berigten en verhalen, noch zijne kennis der zaken, waarvan hij spreekt, in twijfel of verdenking trekken.

Het geluk bekroonde de verwachtingen van den Heer PFYFFER VON NEUECK: *de eerste uitgave van zijn Werk werd spoedig uitverkocht; de herdruk volgde even zoo dra, en deze laatste, nog vóór dezelve geheel was uitgeput, werd vervangen door eene derde Fransche uitgave, die door den schrijver werd opgedragen aan den Heer Baron* VAN DER CAPELLEN, Oud-gouverneur *van Batavia.*

Voor zoo verre de Hollandsche Vertaler hier of daar eenige verduidelijking of ook wel teregtwijzing van het Werk dienstig achtte, heeft hij zijne weinige daartoe strekkende aanmerkingen bij wijze van Nalezingen *achter het Werk verzameld. Overigens hoopt hij, dat men niet zal uit het oog verliezen, dat de Schrijver op niets verder aanspraak maakt dan op het leveren van* Schetsen, *dat is, van een* vlugtig overzigt *van Java; terwijl men echter deze Schetsen vervuld zal vinden met daadzaken, welker bijzondere merkwaardigheid niet zal worden miskend.*

Amsterdam,
15. Junij,
1838.

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK.

TOPOGRAPHISCHE EN STATISTIEKE SCHETS VAN JAVA.

TWEEDE HOOFDSTUK.

NATUURLIJKE HISTORIE VAN JAVA.

DERDE HOOFDSTUK.

DE JAVAAN, BESCHOUWD ONDER EEN LIGCHAMELIJK EN ZEDELIJK OPZIGT.

VIERDE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE LEVENSWIJZE DER JAVANEN.

VIJFDE HOOFDSTUK.

GODSDIENST DER JAVANEN.

ZESDE HOOFDSTUK.

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

BURGERLIJK EN KRIJGSMAGTIG BESTUUR.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

LEVENSWIJZE DER EUROPEËRS OP JAVA.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TAFEREEL DER ONDERSCHEIDENE NATIËN, DIE HET EILAND JAVA BEWONEN.

TIENDE HOOFDSTUK.

AAN

ZIJNE EXCELLENTIE

GODOARD-PHILIP-ALEXANDER-GERARD
BARON VAN DER CAPELLEN,

OUD-GOUVERNEUR DER NEDERLANDSCHE OOST-INDIËN,
BEOOSTEN DE KAAP DE GOEDE HOOP; ENZ. ENZ.

Wie heeft, mijnheer de Baron, meer dan Uwe Excellentie regt op de Opdragt mijner *Schetsen van Java en deszelfs onderscheiden bewoners?* dan Uwe Excellentie, die, gedurende Haar veeljarig en eervol bestuur, in hoedanigheid van Gouverneur-Generaal van al

de Hollandsche Bezittingen, gelegen beoosten de Kaap de Goede Hoop, zich den schoonen naam van Vader en van Beweldadiger dier Gewesten heeft weten waardig te maken? Wie, mijnheer de Baron, is, meer dan Uwe Excellentie, geregtigd om de openlijke hulde mijner werkzaamheden te ontvangen, daar het Uwer Excellentie, toen ik, als krijgsman onder den brandenden hemel der keerkringen omzwervende, verre van mijnen geboortegrond was verwijderd, behaagd heeft, mij met Hare bijzondere welwillendheid te vereeren, en daar, nog op den huidigen dag, Uwe Excellentie mij onschatbare blijken van aandenken schenkt.

Toen de eerste uitgave van dit Werk verscheen, had ik al mijne kracht noodig, mijnheer de Baron, om de begeerte te wederstaan, welke ik gevoelde om Uwer Excellentie's goedgunstige toestemming in te roepen, ten einde hetzelve aan Haar te mogen opdragen. Ik wachtte echter bevorens de gestrenge, maar ook steeds regtvaardige, uitspraak des Publieks over de verdienste of over de gebreken van mijn Werk af. Deze zware proef zoude mij verkondigen of het boek waardig ware, Uwer Excellentie te worden aangeboden. Eene tweede,

spoedig op de eerste gevolgde, en bereids insgelijks schier geheel uitgeputte uitgave, heeft, ik waag dit aan Uwe Excellentie te zeggen, voor een groot gedeelte mijnen schroom doen verdwijnen. Aangemoedigd door een zoo gunstig onthaal, hetwelk in zekeren zin mij tot verontschuldiging kan strekken, verstout ik mij, mijnheer de Baron, van Uwe Excellentie de gunst te vragen, Haar de derde, in de Fransche taal geschrevene, uitgave mijner *Schetsen*, als een blijk mijner diepe erkentelijkheid, te mogen opdragen.

Uwe Excellentie herinnert zich, mijnheer de Baron, dien zoo smartelijken en tevens zoo genoegelijken dag, toen Zij, omstuwd door Haar edel Gezin, die betooverend schoone stranden verliet, van welke Zij, gedurende zoo vele jaren, de beschermende Engel was geweest. Eene ontelbare menschenmenigte vergezelde Uwe Excellentie tot aan Batavia's reede; duizende, schier allen met tranen vermengde, stemmen verhieven zich om Uwer Excellentie vaarwel te zeggen; dat volk, hetwelk onder Haar vroed bestuur zich gelukkig had gevoeld, betuigde, zonder onderscheiding van rang of kleur, aan Uwe Excellentie, hoe zeer smartelijk Haar vertrek het-

zelve viel; aan al die zegenbeden, aan al die tranen, die Uwer Excellentie's, de kusten van Batavia vliedend, schip volgden, tot dat hetzelve aan den gezigtseinder was verdwenen, was het mij niet gegeven de opregte uitdrukking van mijn leedgevoel te paren. De, zelfs voor de teederste aandoeningen onverbiddelijke krijgspligt, weêrhield mij in het kamp van Tassikmalaya.

Van uit mijn aangebeden vaderland, uit dat Zwitserland, hetwelk ook Uwer Excellentie's levendige belangstelling wekt, durf ik mij veroorloven, mijnheer de Baron, de openlijke hulde van mijn Werk aan Uwe Excellentie toe te brengen, als eene zwakke uitdrukking van mijnen onveranderlijken eerbied en van mijne grenzenlooze erkentelijkheid.

PFYFFER VON NEUECK.

INLEIDING.

Mijn oogmerk met het uitgeven dezer Schetsen is geweest, een land, waarmede tot dus verre weinige lieden zich hadden bezig gehouden, op eene meer omstandige, meer juiste wijze te doen kennen. Ik heb de levenswijze, de zeden en gewoonten van een zeer merkwaardig volk willen beschrijven, hetwelk, een der groote eilanden van den Indischen Archipel bewonende, verre van Europa verwijderd, volstrekt van alle beschaving uitgesloten, geheel bijzondere instellingen en zeden moet hebben, en derhalve, ook aan den oppervlakkigsten beschouwer, eene menigte van belangrijke aanzigten moet opleveren.

In de eerste jaren mijner jeugd trok mij eene levendige begeerte naar die altijd groene eilanden henen. Ik begon ter naauwernood te gevoelen, en reeds ontwaarde ik in mij de behoefte, om den mensch in zijne onbeschaafde sfeer, in zijnen oorspronkelijken natuurstaat te leeren kennen.

Hoe menigwerf dacht ik mij, in mijne verbeelding, aan boord met den stoutmoedigen schipper, wien zijne zeilen verre uit de haven henen voerden. Ik schilderde mijzelven een zoo bekoorlijk tafereel van die, in den wijden Oceaan verspreid liggende eilanden, en van de menschen, die ze bewoonden, af, dat de minste omstandigheid toereikende was, om in mij de brandende dorst naar eene Overzeesche reis op te wekken. Het lot kwam mijne wenschen te gemoet, en belastte zich met de zorg, dezelven te vervullen. Dat de tegenspoed niet wenschelijk is, dit laat zich beseffen; maar het is niet minder waar, dat hij de nuttigste leerschool is voor den mensch.

Met vreugdvervoering begaf ik mij dus aan boord van het schip, hetwelk van Texel, voor eene groote reis, uitzeilde. En toch, zal ik het bekennen? — naauwelijks had de gunstige wind, die ons de golven deed klieven, het laatste stip uitgewischt, hetwelk Europa aan den gezigts-

einder teekende, of mijne eerste blijde verrukking maakte plaats voor meer sombere, meer stellige denkbeelden. Ik verliet mijn vaderland; zoude ik hetzelve wederzien? Meer dan eens, scheen eene diep uit mijnen boezem oprijzende zucht mij te zeggen, neen. De eerste aanvallen der zeeziekte verdonkerden nog deze, reeds niet zeer genoegelijke, gedachte derwijze, dat, geloof ik, mijn besluit spoedig zoude genomen geweest zijn, om op het eerste het beste eiland voet aan wal te zetten, en er, zoo goed en zoo kwaad mogelijk, met de inboorlingen te leven, welke het toeval mij daar zoude hebben doen vinden, liever dan nog langer mij eenen weg over den Oceaan te klieven.

Allengs echter gewende ik mij aan het verraderlijk element; en toen wij de hoogte der eilandengroep van Madera bereikt hadden, herinnerde hun schilderachtig aanzigt mij het doel mijner reis, en verdreef hetgeen nog van droefenis op den grond mijns harte was overgebleven. Ik maakte mij de gebruiken der zeelieden eigen. De meest ervarenen onder hen, hadden de goedheid mij van alles te onderrigten, wat mij gedurende mijne reis kon nuttig zijn. Ik besteedde mijnen tijd met schrijven, lezen en teekenen. Door middel van een boekwerk, hetwelk ik bij mij had, maakte ik mij met de beginselen der Maleidsche taal gemeenzaam, en weldra bekwam ik de zekerheid, dat er

*.

geene gesteldheid in het leven is, waarvan geen nut is te trekken.

Wij voeren het eiland St. Helena voorbij, zonder eenig zeer merkwaardig avontuur ontmoet te hebben. Na een' hevigen storm, die vier dagen aanhield, ankerden wij in de Falsbaai aan de Kaap de Goede Hoop, maar wij bleven er slechts eene korte wijl, en stevenden naar de Oost-Indiën voort.

Een nog veel vreesselijker storm dan de vorige, hadde bijna ons schip tegen de kusten van Madagascar geworpen; wij verloren daarbij twee goede matrozen, die, boven in den grooten mast arbeidende, in de zee geworpen werden, en niet konden gered worden.

Toen de orkaan bezadigd en de kalmte teruggekeerd was, waren wij er op bedacht, de bres te herstellen, die in onzen mondvoorraad gemaakt was. Om te beginnen, vingen wij eene menigte albatro's door behulp van een' weêrhaak, achter de tot lokaas dienende snede spek verborgen. Een dier vogels had meer dan zestien voet vleugelwijdte. Op de zelfde wijze vischten wij verscheidene vervaarlijke groote haaijen. De laatste, die aan boord gehijscht werd, een wijfje, was elf en een half voet lang, en droeg negen jongen, ieder een en een halven voet lang. Onder het getal dezer jongen, en in het zelfde net dat hen omving, bevond zich een levende visch, die, naar

zijnen vorm, aan een ander geslacht dan de haai behoorde, welk verschijnsel, geloof ik, zeer zeldzaam is. Niettegenstaande in het ligchaam van dit zeegedrocht flarden van kleederen, touw-werk, stukken menschenvleesch, gevonden werden, hetwelk niets bevreemdends in zich had, dewijl daags te voren het lijk eener oude vrouw in zee was gelaten, wierpen zich de matrozen met niet te minder gretigheid op dit rif, waarvan zij de afgesneden stompen of mooten deden kooken, om, zeiden zij, versch vleesch te eten.

Eindelijk den 8. October 1817, na eene vaart van zes maanden en vijf dagen, na ontberingen, gevaren en verdrietelijkheden van allerlei aard, voeren wij de straat Sunda door, en twee dagen later kwamen wij ter reede van Batavia, de hoofdstad van het eiland Java voor anker.

Onmogelijk is het zich een denkbeeld te vormen van het genoegen, hetwelk het opdagen van een dier bekoorlijk schoone eilanden der zuidelijke hemelstreken van Indië verschaft, als gedurende eenen langen en moeijelijken overtogt onze oogen op geen landgezigt uitgerust hebben, van den verdrietenden weêrzin, welken de oneindige en altijd eentoonige oppervlakte van den Oceaan in ons gemoed te weeg brengt.

De scheepslevenswijze, die zoo eenvormige levenswijze, wordt ten laatsten ondragelijk voor

den reiziger, die geene vaste en verpligtende bezigheden heeft. Het gestadig gevoel van een of ander gemis, verdubbelt de brandende begeerte, welke hij gevoelt, om het doel zijner bestemming te bereiken. De kwade luim maakt onbillijk. Men beschuldigt den kapitein, men wantrouwt zijnen goeden wil of zijne bekwaamheid, als bij toeval de wind niet gunstig is, of als niet het schip naar den eisch van te zeer driftige wenschen de ruimte doorklieft.

Doch, daar maakt aan den gezigteinder een zwart stip zich los. Het geoefend oog des zeemans heeft den oever ontdekt; de ongeloovige passagier verbeeldt zich niets anders dan eenen wolk te zien. Intusschen, de blijdschap is aanstekend; men verdringt zich op het dek, men klimt in de masten; men wacht met onrustig verlangen, dat het zwarte stip zich verbreede. Alleen de kapitein van het schip heeft een « onberoerd gemoed ;" met beradenheid deelt hij zijne bevelen uit, en geeft, met behulp der scherpe doordringende toonen van zijn fluitje, de noodige seinen. Op eene wijze die geene mogelijkheid van twijfel meer toelaat, verkondigt eindelijk een duizendwerf herhaald hoezee! dat men de kust nadert. In de mast, op het dek, beneden, uit alle hoeken van het schip galmt de kreet *land! land!!* De vreugde stijgt tot geestvervoering, en de reizigers wenschen elkander geluk, zoo na bij de behouden aanlanding te zijn.

Nu beginnen de voorwerpen zich al duidelijker en duidelijker te ontvouwen. Het oog onderscheidt bergen, dalen, wouden; dan weldra ook hutten, menschelijke gestalten. . . . Het schip stevent intusschen voort, tot op het oogenblik, waarin, onder aller vreugdekreeten, in de beveiligende baai het anker valt.

Wat men in zijn binnenste gevoelt, als men den slingerenden scheepsvloer verlaten, en voet aan land heeft gezet, is onmogelijk met woorden uit te drukken. Alles is nieuw voor de zinnen. Ieder voorwerp, dat zich voor het gezigt opdoet, baart eene nieuwe verrassing. De geheele natuur schittert in haren prachtigsten glans. De vreemde, tot dus verre ongekende, kleeding, die deze, in kleur en taal van ons verschillende, menschen dekt, — al die wonderen en vreemde verschijnselen brengen, bij den eersten lichtstraal die in onze verstomming doorbreekt, den indruk te weeg, van gedroomd, of eene der *duizend en eene nacht vertellingen* gelezen te hebben.

Over deze schoone, over deze merkwaardige gewesten ga ik dan mijne lezers onderhouden, gewesten, door innige, teedere betrekkingen, door de kennis der taal, en vooral door gewoonte, mij dierbaar geworden. Ik heb de toegevendheid mijner lezers noodig, want mijne opmerkingen, en de gevolgen, welke ik uit dezelve trekken zal, zullen welligt soms met de zijne

niet in overeenstemming zijn. Onze begrippen verschillen naar gelang van den tijd, en vooral van de omstandigheden, onder welker invloed zij ontstaan.

Het schrijven der hier volgende bladzijden heeft mij eene streelende uitspanning verschaft; mijn geest heeft op nieuw verwijld bij de herinneringen van geluk, welke gindsch gedeelte van den aardbol mij heeft nagelaten, alwaar, gedurende vele jaren, de Goddelijke Voorzienigheid mij tegen den verderfelijken invloed van een brandend klimaat heeft behoed, en waar ik, langen tijd, door mijne goede Indianen geëerbiedigd en bemind, zoude hebben kunnen leven, indien niet de eindelooze behoefte om mijn vaderland weêr te zien, mijne zielsrust hadde gestoord.

Men zal ligtelijk beseffen, dat de werking van het heimwee, veel gevaarlijker onder de keerkringen dan onder de gematigde luchtstreken moet zijn, ofschoon ten allen tijde deze droevige gesteldheid van het gemoed, naar den bijzonderen aard welken zij aanneemt, minder of meer heillooze gevolgen baart. De sombere schaduwgestalten, welke zij den geest voorspiegelt, oefenen eenen zoo verderfelijken invloed uit, dat, terwijl het tegenwoordige zich in een ontkleurd licht, of liever onder zwarte tinten, aan het oog voordoet, de voorstelling van het verledene, gelijk eene heilige en dierbare schim, al de ziels-

krachten boeit, al de zinnen bemeestert van dengenen, die door deze folterende zielsziekte is aangetast. Onophoudelijk toovert hem zijne ontvlamde verbeelding de bekoorlijk schoone gezigten van zijn verre afgelegen geboorteland voor den geest, waar hem eene zoo hoogst genoeglijke heilrijke toekomst verbeidt, dat de drift om het hem steeds ontvliedend droombeeld te omhelzen, zijn innerlijk aanzijn verteert, en hem koud en gevoelloos maakt voor alle verstrooijingen, welke het tegenwoordige hem zoude kunnen aanbieden.

Zoo vurig, voormaals, mijne begeerte geweest was, om de Oost-Indiën te zien en te leeren kennen, zoo dringend was ook, na een verblijf van verscheiden jaren, de behoefte, welke ik gevoelde, om mijn vaderland weder te zien.

Ook vermogten noch de gelukkige stand in welken ik mij geplaatst zag, noch de betrekkingen welke ik had aangeknoopt, noch het uitzigt op eene schitterende toekomst, mij op Java terug te houden, toen ik, op mijn verzoek, van het Nederlandsch Gouvernement in Indië, ontslag verkreeg uit de Ambtelijke betrekking, welke ik in deszelfs dienst bekleedde; een des te eervoller ontslag, daar hetzelve door eene rijke geldelijke begiftiging werd vergezeld.

God, die mij zoo menigwerf had beschermd,

waakte ook nu over mijn lot en over dat mijner togtgenooten gedurende de langwijlige terugreis, welke wij in September van het jaar 1827 ondernamen. Ondanks felle stormwinden kwamen wij vrij snel en met veel geluk in Europa aan.

Ik zal niet beproeven de aandoeningen te schilderen, die in mijn hart elkander opvolgden, toen ik de gebergten mijns dierbaren vaderlands, de Zwitsersche Alpen, weder aanschouwde. Met welk eene liefde begroette ik, als eenen sints lange verloren geachten vriend, den eersten paal, die mij de begrenzing onzer kantons aanduidde! Met welk eene verrukking zette ik, dronken van vreugde, na eene zoo lange afwezigheid, mijnen voet op den geboortegrond!

Tot mijne groote verbazing, en tegen mijne verwachting, bevond ik echter, dat ik, noch van mijne moedertaal, noch van den Zwitserschen tongval, schier iets vergeten had.

Het is tijd, dat ik mij weêrhoude. Ik moet de geschiedenis van mijn leven niet beschrijven; ik moet, zoo waar, zoo getrouw mogelijk, het tafereel van een vreemd volk afschetsen.

Op nieuw roep ik de toegevendheid mijner lezers in, en ik zal mijne schoonste belooning ontvangen hebben, indien zij uit de hier volgende bladen eenig nut, eenig vermaak scheppen.

SCHETSEN

VAN

HET EILAND *JAVA.*

EERSTE HOOFDSTUK.

TOPOGRAPHISCHE EN STATISTIEKE SCHETS VAN *JAVA.*

Ligging van het eiland, — deszelfs onderscheidene steden, — stroomen en rivieren, — ziekten, — verdeeling van Java, — *wateren.*

Het eiland *Java*, of *Djawa*, is gelegen onder 6° zuiderbreedte en 124° lengte (*). Het is een der grootste eilanden van den indischen Archipel. Ongeveer 300 uren gaans over deszelfs grootste

(*) Volgens CORN. DE BRUYN 6° 10′ B. en 127° 10′ L. De volgende Tabelle duidt overigens de Aardrijkskundige

lengte metende, telt het, volgens de jongste berekeningen, meer dan 6 millioen inwoners (*).

ligging van onderscheidene punten van dit gedeelte der wereld aan:

	Breedte.			Lengte beoosten *Ferro*.	
	Graden.	Minuten.	Seconden.	Graden.	Minuten.
Batavia . . .	6	10	0	124	48
Samarang . . .	6	57	32	128	20
Surabaya . . .	7	14	0	30	38
Amboina . . .	3	31	0	145	59
Banda	4	30	0	148	18
Macassar . . .	5	6	0	137	22
Banjermassing (Borneo) . .	3	4	0	133	18
Mallacca . . .	2	12	0	119	53
Nagazakky (in Japan) . .	32	46	[illegible]	147	50

(*) De reiziger THUNBERG geeft het getal der bevolking van *Java*, ten jare 1774, volgenderwijze op:

Bantam . . .	90,000	inwoners.
Jaccatra . . .	340,915	«
Cheribon . . .	90,000	«
Oosten van Java	1,509,000	«
te zamen .	2,029,915	zielen.

Wijd-uitgestrekte, nog on-ontgonnen wouden, van water verstokene en ongezonde landstreken, zonder kultuur, zoo als Jampan, bij de Wijnkooper-baai, en de verwoestingen eener menigte besmettelijke ziekten zijn, mijns bedunkens, de voorname oorzaken van den geringen aanwas der Javaansche bevolking, die zoo weinig aan de topographische uitgestrektheid des eilands geëvenredigd is.

Voormaals zoude het onmogelijk geweest zijn, eene, ook zelfs slechts eenigermate juiste, volkstelling te doen bewerkstelligen; nog ten huidigen dage wordt al de zorg, welke het Nederlandsch gouvernement in *Indië* besteedt, om alles te omvatten, en tot in iedere bijzonderheid door te dringen, er toe vereischt om hetzelve in staat te stellen, met eenige zekerheid de uitkomst der bevolkinglijsten vast te stellen, die telken jare aan hetzelve worden ingediend. Deze moeijelijkheid ontspruit voor het Nederlandsch bestuur uit de volgende oorzaken.

In de eerste plaats is op te merken, dat de indische regering haren rijksgrooten of stamhoofden geen talrijker bediening-personeel toestaat, dan streng naar hunnen rang en voor hunne behoeften noodig is; en zulks vermits de huisbedienden niet, ten zij in het geval van uitersten nood, tot eenige krijgsdienst verpligt, en overigens van den arbeid der kultuur en van andere tot algemeen nut strekkende werkzaamheden ontheven zijn. Daar nu de indische grooten zich gaarne door

eenen talrijken huisstoet doen omringen, plegen zij, om daartoe, zonder aan de toezigt der overheden onderworpen te zijn, te geraken, in de door hen in te dienen lijsten der getalsterkte hunner huishouding, de jonggeboren kinderen te verzwijgen.

Deze pracht-beteugelende beschikking opzigtens de voorname Javanen, levert, met betrekking tot bezuiniging, een aanmerkelijk voordeel op, en heeft buitendien, baarblijkelijk, eene zedelijke strekking.

De werkelooze en onachtzame leefwijze der te zeer talrijke huisbedienden, de gunst hunner meesters, onder welker schild zij zich aan onordelijkheden van allerlei aard konden overgeven, hunne verwatene laatdunkendheid, onbeschoftheid en zedeloosheid, hadden hen ten allen tijde als het uitschot der natie doen beschouwen.

In de tweede plaats droegen de priesters van hunne zijde er toe bij, om het wezenlijk cijfer der bevolking te bemantelen, of om te dien aanzien slechts onjuiste opgaven te leveren; hetzij om het getal hunner schatpligtigen te vermeerderen, hetzij uit godsdienstige beginselen; want als zij zich tegen eene beschuldiging van dezen aard te verdedigen hadden, verschansten zij zich achter de plaats van den koran, waar gesproken wordt van de straffe, die aan koning DAVID (*radja Duwúd*) werd opgelegd, omdat hij zijn volk had geteld.

Het eiland *Java* is aan de winden van het

binnenland en aan die der zee, welke naar gelang der jaargetijden afwisselen, blootgesteld. Des zomers waaijen de winden uit het Zuid-Oosten, het Oosten en het Noorden; gedurende de *westelijke moesson*, of den regentijd, die gemeenlijk omstreeks het einde van November aanvangt, en tot in Maart voortduurt, waaijen zij uit het Zuidwesten en uit het Westen. Langs de kusten is, geheel het jaar door, zelfs in den regentijd, de hitte zeer hevig, stijgende zij menigwerf van 85° Fahrenheit, hetwelk de natuurlijke temperatuur is, tot 95° en zelfs tot 100°. In de land-inwaarts gelegene gewesten is de warmtegraad veel meer gematigd en het luchtgestel gezond. De nachten zijn er verfrisschend koel, zelfs op de bergen koud, alwaar een overvloedige daauw den grond en de planten bevochtigt en verfrischt, derwijze, dat, in weerwil der gewone hitte des daags, een eeuwigdurend groen de vlakten en heuvelen versiert.

Wat het vraagstuk betreft, in hoe verre het groote kontrast der hitte van den dag tegen de nachtelijke koude op de gezondheid der Indianen en op alle de Europeërs invloed uitoefent, laat ik zulks ter beslissing aan des-bevoegden over, want, te dezen aanzien, even als met opzigt tot het gebruik der koude baden, vindt men in *Indië* zelven stelsels, die zeer veel van elkander verschillen.

Met betrekking tot de ziekten, zal ik alleenlijk van die, welke meest algemeen heerschen,

melding maken, zonder mijn gevoelen als onfeilbaar te willen voorstellen. Ik zal daarbij de bronnen aanstippen, uit welke ik vermeen, dat zij kunnen voortkomen.

Ziekten 1.) De gevaarlijkste van alle op het eiland *Java* heerschende ziekten is, onwederlegbaar, de *cholera morbus*. De meest forsch gespierde, krachtvolste man, door deze kwaal aangegrepen, sterft dikwerf na weinige minuten, en onder de onlijdelijkste folteringen. De verschijnselen zijn gewoonlijk zeer onbepaald; maar de vreesselijke verheffing-toevallen der ziekte werken op eene zoo snelle en ontbindende wijze, dat zelden de lijder gered wordt. Verschrikkelijke krampen, die alle spieren doen opkrimpen en verwardelijk kronkelen. Geweldige braking en stoelgang vernietigen plotseling de levenskrachten van den cholera-zieke, wien zij op het sterfbed werpen. De gewone redmiddelen en die, welke de ervaring als de krachtdadigst werkende heeft doen erkennen, zijn: zeer heete baden, het wrijven der boven- en beneden-uiterste leden en van den onderbuik met verwarmde kokosolie of met kajapoet-olie, het inwendig gebruik van brandewijn met eenige droppelen pepermunt-olie, peper, laudanum &c. &c. Zeer vele beroemde geneesheeren hebben boekdeelen over deze verwoestende ziekte geschreven, maar zij verschillen schier allen in meening, zoo wel met opzigt tot den aard der kwaal zelve, als voor het-

geen die geneesmiddelen betreft. Ik geloof, dat deze ziekte kan toegeschreven worden aan de plotselinge veranderingen der temperatuur, aan onderdrukte uitwaseming, aan het onmatig gebruik van moeijelijk te verteren spijzen, of van dranken, die de reeds verzwakte zintuigen te sterk prikkelen of te brandend verhitten.

2.) Diarrhea en roode loop zijn op *Java* zeer veelvuldig en hoogst gevaarlijk. De door deze kwalen aangetaste mensch vervalt plotselijk tot eenen staat van ongemeene verzwakking, en wordt spoedig een levend geraamte. De hulp der kunst en de zorgvuldigste verpleging baten dengene luttel, wiens maag en ingewanden volstrekt ontsteld zijn. Naar mijn inzien zijn de zuiverende en verzachtende middelen, gepaard aan een' strengen leefregel, van den beginne af aan, en gedurende den loop der ziekte, als het zekerst ter genezing aan te raden. Onmatigheid in het gebruik van spijs en drank, verkoudingen, het drinken van water na het eten van verkoelende vruchten, en vooral van ananas, zijn de oorzaken dezer kwalen.

3.) De syphilische ziekten zijn algemeen over het eiland verspreid, doch zijn zij op verre na niet zoo hevig als in *Europa*. Den Indiaan zijn zeer vele hulpmiddelen tegen dezelve bekend, en bij zijne eenvoudige levenswijze is hij spoedig er van genezen. In de geheele wereld wordt welligt geen volk jegens dien geesel zoo onverschillig ge-

vonden. De inboorling van *Java* laat zich aan deze pest, niet meer dan wij aan eene ligte verkoudheid, gelegen zijn; hij bekreunt zich niet meer om de eene dan om de andere. Afgezien, echter, van deze onvergefelijke ligtzinnigheid en van de den Indianen aangeborene zorgeloosheid, zoude het te wenschen zijn, dat men meer hunne wijze van bestaan, en vooral hunne matigheid navolgde. Eene zoodanige handelwijze, indien zij in alle landen der wereld wierd in acht genomen, zoude de zekerste waarborg voor de tevredenheid en goede gezondheid der menschen zijn.

Verdeeling van Java. In het oostelijk gedeelte van het eiland regeren nog twee Javaansche vorsten, de een' de *susuhunan* (keizer) van Surakarta; de ander, de *sultan* van Djokjokarta. Hunne magt is echter zeer beperkt, en over het algemeen hangen zij af van het Nederlandsch gouvernement. Het gedeelte des eilands, hetwelk onder de onmiddellijke souvereiniteit der Hollanders staat, is in provinciën, en deze zijn wederom in distrikten verdeeld. De provinciën worden door residenten, de distrikten door uit de inboorlingen benoemde beambten beheerd. De onderscheidene takken van bestuur zijn, onder toezigt en verantwoordelijkheid van den resident, toevertrouwd aan Europeërs, wier gezag geheel en eeniglijk van den resident uitgaat, en ieder van welke aan het hoofd van een bijzonder departement is geplaatst. Zoo heeft men er, bij voorbeeld,

de beambten van het secretariaat, de inspecteurs der koffij-plantaadjen, de tolkantoren, postdirectiën enz. enz., die allen onder den gouverneur-generaal der Hollandsche Oost-indiën zijn gesteld.

De 24 provinciën of regentschappen van het eiland *Java* zijn:

1.) Bantam, 2.) Batavia, 3.) Buitenzorg, 4.) Krawang, 5.) Priangan, 6.) Cheribon, 7.) Tagal, 8.) Pekalorgang, 9.) Samarang, 10.) Kaduh, 11.) Bagaleen, 12.) Banjumaras, 13.) Surakarta, 14.) Djokjokarta, 15.) Madion, 16.) Kediri, 17.) Japara en Joanna, 18.) Rembang, 19.) Surabaya, 20.) Grissec, 21.) Bancan, 22.) Madura en Sumanap, 23.) Passaruan, 24.) Besueik en Banjuwangie.

Het gouvernement der Moluksche eilanden bestaat uit de volgende provinciën: 1.) Amboina, 2.) Banda, 3.) Ternate, 4. Menado, en de kleine daartoe behoorende eilanden.

Het gouvernement van Makassar, met deszelfs noordelijke en zuidelijke distrikten, is zamengesteld uit: 1.) Bulecomba en Bonthain, 2.) Saleyer, 3.) Bima, 4.) Fimor, 5.) Biouw, Sumatra (de westelijke kusten van Sumatra), Padang (zijne dependentiën), Priaman, Benkulen, Nattal, Tappanuli, Ayer Ban-Pulogis, Batu, Palembang, Banca, Borneo (de westelijke en oostelijke kusten); Dezima nabij Nangazakki in Japan.

De voornaamste steden van het eiland *Java* zijn: Batavia, Samarang en Surabaya. De steden van

de tweede orde zijn: Bantam, Cheribon, Tagal, Dumak, Japara, Rembang, Djokjokarta, Surakarta, Grissec en Passaruan.

Een groot aantal forten en schansen, naar europische wijze gebouwd, verdedigen de kusten, rivieren en voornaamste grenzen des eilands. Ter gelegenheid van den oorlog zijn (ten jare 1827) verscheidene nieuwe versterkingswerken aangelegd, met oogmerk om de opstandelingen in hunne strooptogten te stuiten en hen tot onderwerping te brengen. Vroeger was *Batavia* de grootste en magtigste vestingsterkte op het eiland. Hooge, door breede grachten omringde, bastions, waarvan vier den naam van edelgesteenten voerden, te weten, de *diamant*, de *robijn*, de *smaragd* en de *parel*, het versterkt kasteel aan den zeekant en verscheidene andere gewigtige sterkten maakten *Batavia* niet slechts tot de onneembaarste, maar ook tot de schoonste stad van alle Europesche bezittingen in *Indië*.

Wie wordt niet door eene onweêrstaanbare geestvervoering getroffen, bij het lezen van het geschiedverhaal der verovering van Jaccatara door de Hollanders, welke den 13. Maart 1619 (Oude stijl), werd volbragt. Wie zoude zich onthouden kunnen, den onwrikbaren moed dier handvol dapperen te bewonderen, die met voorbeeldelooze standvastigheid de, nog naauwelijks uit hare grondslagen gerezene, kolonie tegen de dikwerf herhaalde aanvallen van den keizer van Mataram, den sultan van Bantam, den magtigen koning van

Jaccatara, en vooral tegen de ijverzucht der Engelschen verdedigden, welke laatsten, getrouw aan hun staatslistig stelsel van eigenbaat, allerwege de brandfakkel van het oorlog ontstaken. De vurigste geestdrift is nog te zwak om te doen regt wedervaren aan die heldhaftige Hollandsche kolonisten, die, als ware het, met de wapens in de vuist, de muren van het door geheel de wereld beroemde *Batavia* stichteden. En, waarlijk, hoe ook iedere bladzijde der Geschiedenis met de verhevene daden der Hollanders moge opgevuld zijn, er zouden nog meerdere lofspraken te voegen zijn bij die, met welke de vaderlandlievende dichter HELMERS, in onsterfelijke verzen, den roem zijner natie heeft bezongen (*).

Breede en, ofschoon niet geplaveide, fraaije straten, prachtige woonhuizen en publieke gebou-

---

(*) En hadde HELMERS nog mogen leven! Hoe zou hij onze afschudding van het juk, waarin wij, gelijk zoo vele andere volken, gedoemd waren om als

« — — — — — — — *slaven,*
« — — — *voor 's vreemd'lings kar, op 's vreemd'lings wenk, te (draven,*"

in zijne zangen hebben verheerlijkt! Wat heeft, alleen, het jongste luster niet al groots en verhevens tot den alouden heldenroem onzer natie toegevoegd? welk eene rijke stoffe voor de muze van eenen tweeden HELMERS, zoo wel als voor de strenge veder der wereldgeschiedenis!

Vert.

wen, wijde grachten, ommuurde en met standbeelden, keurig gebloemte en planten van allerlei aard versierde tuinen; bekoorlijke buitenplaatsen, die, als eene verlenging der stad, zich tot vele uren gaans verre langs de kusten uitstrekken; ruime, door een groot aantal kooplieden van alle natiën bezochte, bazars; alles, met één woord, schijnt zamen te werken om *Batavia* tot de gewigtigste, rijkste en beroemdste stad van *Indië* te maken.

Groote lanen of dreven van altijd groen geboomte (*) der Canarische eilanden, van de Moluksche eilanden alhier overgeplant, breiden een frisch en aangenaam lommer uit over de stad, welker schoon zij verhoogen.

Tijdens mijn verblijf heerschten op *Java* onder de Europeërs de edelste gastvrijheid en de gulhartigste gezellige omgang. De voorregten van den rang en de koude, stijve étiquette waren, zoo veel slechts mogelijk was, uit de gezelschappen verbannen.

Het Hollandsche gouvernement in *Indië* bevond zich toen op het toppunt van deszelfs staatkundige grootheid. Zwak, met opzigt tot deszelfs hulpmiddelen, maar sterk door volhardenden moed en door de voorregten van het genie, beheerschte hetzelve groote rijken, onderwierp het magtige vorsten aan zich, terwijl ontelbare, rijk

(*) *Calophyllum inophyllum.*

beladen schepen de schatten en de welvaart van *Indië* naar het verre Moederland overbragten. Maar is niet in dit ondermaansche alles bestemd om te vergaan en te verdwijnen? Waar is de menschelijke magt, roem, grootheid, die, te midden der omwentelingen, welke de tijd na zich sleept, de algemeene vernieling tarten en zich aan de onverbiddelijke wet der vergankelijkheid onttrekken kan? Hoe ijdel en nietig is de mensch, die, in zijnen trots, zich verbeeldt voor de eeuwigheid te bouwen, als hij die reusachtige gewrochten der natuur, die eeuwen lang alle elementen trotseerden, allengs ziet instorten en tot stof vergaan! Met welk een smartelijk gevoel moeten niet de schimmen der dapperen, die het oude *Batavia* stichteden, over de tegenwoordige stad rondwaren, welker bouwvallen nog slechts eenen flaauwen schemerschijn van haren voormaligen luister vertoonen.

Het is verre er van af, dat *Batavia* zoo lange jaren van voorspoed gehad hebbe, als die, welke de tot deszelfs stichting en verfraaijing aangewende krachts-inspanning en middelen aan hetzelve schenen te belooven. Een groote watervloed, die deze schoone stad overstroomde en de bedding der rivier ophoogde door de slib, welke hij achter zich na aanschuurde, bragt moerassen voort, welker uitdampingen den reeds maar al te zeer ongezonden dampkring nog meer bederven. Sedert noemde men *Batavia* het graf der Europeërs, en, voor hetgeen de oude of eigenlijke stad betreft, was

zulks maar al te wèl gegrond. Volgens het oordeel van door ervaring deskundige mannen, is echter *Batavia*, sedert eenige jaren, wederom minder schadelijk voor de gezondheid geworden. Na de zoo even vermelde overstrooming stierven vele eigenaars der omstreeks *Batavia* gelegene buitenplaatsen, velen hunner keerden ook naar het Moederland terug. Zij die hen in hunne bezittingen opvolgden, waren kreolen, of indianen, door de wilde natuur verwend om te maaijen, waar zij niet gezaaid hadden. Dienvolgens vervielen de plantaadjen, de niet meer onderhouden paleizen verkeerden in bouwvallen, en werden tot slooping verkocht om tot bouwstoffen voor nieuw opteregten huizen te dienen.

Thans nu de luchtsgesteldheid gezonder is geworden, gaat men zich nederzetten op Weltevreden (*), Koningsplein en Meester-Cornelis, twee uren gaans generzijds *Batavia*, zoodat, in eene ruimte van verscheidene mijlen, bekoorlijke, in

(*) *Weltevreden* is een groote, vierkante, door water omringde, op een uur afstands van *Batavia* gelegene vlakte. Men vindt er eene menigte, in hout en steen opgebouwde, kazernen voor de artillerie en infanterie, een arsenaal en eene menigte prachtige gebouwen. Het groot militaire hospitaal, hetwelk voortreffelijk is ingerigt en door bekwame officieren van gezondheid wordt bediend, is nabij Weltevreden gevestigd. De kazernen voor de kavallerie zijn te Rijswijk, een kwartier-uurs digter bij *Batavia* opgerigt.

den italiaanschen of engelschen stijl aangelegde, buitenplaatsen gevonden worden. De kooplieden en openbare beambten begeven zich dagelijks in rijtuig naar de stad. Eerstgemelden blijven in hunne *toko* (magazijnen), de anderen in hunne bureaux, tot des namiddags twee of drie ure, en keeren, na verrigte werkzaamheden, op hun landgoed terug. Een groot gebouw, waarvan de stichting onder het beheer van den maarschalk DAENDELS, tijdens NAPOLEON gouverneur-generaal van het eiland *Java*, begonnen, maar niet voleindigd werd, is, gedurende het jaar 1827, in voegzamen staat gebragt, om daarin alle de kollegiën en bureaux te vestigen. Weinige Europeërs wonen in het eigenlijke *Batavia*, uitgenomen dezulken, die in betrekking tot de zeelieden staan. De bevolking is zamengesteld uit kreolen, chinezen, javanen, negers, arabieren, amboinezen, balieners enz.

Wateren. Met uitzondering van eenige weinige dorre streken, is het eiland overvloedig aan schoone rivieren, watervallen en beken, langs welker altijd groene zoomen eene menigte steden, negerijen en welvarende dorpen de menigvuldige zegeningen genieten, welke deze wateren rondom dezelven verspreiden. Sommigen der rivieren zijn voor kleine vaartuigen bevaarbaar, hetwelk de gemeenschap met het binnenland bevordert. Deze rivieren drenken het land met behulp dier stroomende wateren, welke met

onderscheidene soorten van visschen zijn bevolkt, die voor den javaan, nevens zijnen *nassie* (gekookten rijst), eene zeer smakelijke spijze opleveren.

De *voornaamste rivieren* zijn: 1.) De groote rivier van Batavia, 2.) Tangerang, 3.) Ankee, 4.) Bacassie, 5.) Tjikandie (*), 6.) Krawang, 7.) Tjitarum, 8.) Pamanoehan, 9.) Tsjokkan, 10.) Tjilosse, 11.) Tjiassem, 12.) Kudramayo, 13.) Ealietondo, 14.) Tagal, 15.) Damak, 16.) Rembang, 17.) Solo.

Men vindt op het eiland ook ettelijke kleine meren of waterkommen, die tot geen blijkbaar bijzonder nut verstrekken.

(*) *Tji* beteekent in de javaansche taal *water*.

TWEEDE HOOFDSTUK.

NATUURLIJKE HISTORIE VAN *JAVA*.

I. Dierenrijk. — *Viervoetige dieren, tot huishoudelijk gebruik.* — *Wilde viervoetige dieren.* — *Tam gevogelte.* — *Wild gevogelte.* — *Visschen.* — II. Plantenrijk. — *Rijst.* — *Koffij.* — *Peper.* — *Maïs.* — *Suikerriet.* — *Boonen.* — *Indigo.* — *Katoen.* — *Papaver.* — *Opium.* — *Tabak.* — *Kurkuma.* — *Tamarinde.* — *Gumuttie.* — *Vruchtboomen.* — *De Kokosboom.* — *De Banaan.* — *De Wilde Runboom of Wortelboom.* — *De Bamboes.* — *De Pohon tjat.* — *De Tjinkalak.* — *De Teluwanz.* — *De Pohon rurak.* — *De Jamba.* — *De Sago-palmboom.* — *De wilde Gember.* — *De Granaatboom, enz. enz.* — III. Delfstoffenrijk. — *Goud.* — *IJzermijnen.* — *Zwavel.* — *Kalk.* — *Minerale bronnen.* — *Maten, gewigten en munten.*

I.

DIERENRIJK.

Tamme viervoetige dieren. De buffel (*karbau*). Dit nuttige dier wordt allerwege op het eiland *Java*

gevonden. Het schoonste en beste ras leeft in de gebergtestreken, en voldoet ongelukkiglijk maar al te zeer aan de behoeften der slagterijen; want daar de buffel onmisbaar is voor de kultuur der rijstvelden, voor het vervoer van den koffij, den suiker, het zout en van andere produkten, en daar een te zeer uitgebreide uitvoer het getal dezer dieren te zeer vermindert, terwijl het derzelver prijs verhoogt, bevindt zich de kleine landbouwer in eene jammerlijke gesteltenis, indien hij niet de tot dien aankoop vereischte som bezit; zijn arbeid lijdt daar onder, om zich uit zijne verlegenheid te helpen, huurt hij van zijnen rijkeren buurman een' ploegbuffel, welken hij hem, voor de twee weken van den oogst, of voor het beploegen van zijnen akker, met één of twee *tjaïn* (een gewigt van 1000 ponden) *padie* (rijst) betaalt.

In de provincie Priangan bestaat eene heilzaam werkende wet, die allerwege behoorde ingevoerd te zijn. Deze wet veroorlooft den verkoop van het wijfje des buffels niet dan onder zekere voorwaarden: Zoo, bij voorbeeld, moet hetzelve oud zijn, gebreken hebben, of niet meer tot de voortteling geschikt zijn. Overigens is ieder landbouwer, die voornemens is een stuk vee te verkoopen, gehouden, een, door de overheid van zijn distrikt afgegeven, getuigschrift te vertoonen, houdende, dat dit dier hem toebehoort, en dat hij hetzelve voor zijnen arbeid ontberen kan. Gemeenlijk is de prijs van een' zwarten os 30 gulden, en die van een' witten os 20 à 25 gulden.

De *koetjen* zijn zeldzamer, want alleen zij kunnen er bezitten, die óf groote grondeigendommen óf een aanzienlijk getal arbeiders hebben om voor hun vee zorg te dragen. De koeijen op *Java* zijn kleiner en brengen minder op dan die van *Europa*; zij geven over het algemeen zoo weinig melk, dat zij, in dit opzigt, zelfs niet bij eene goede geit te vergelijken zijn, zoo dat, ofschoon de maat melk voor 8 à 10 *duits* (50 à 70 cents nederl.) verkocht wordt, de winst altijd zeer gering is. Er zijn op *Java* eenige koeijen en stieren uit *Europa* ingevoerd geworden om het ras te verbeteren, en ook is er nog eene andere, van Bengalen afkomstige, soort van horenvee, met eene bult op den rug. De gemiddelde prijs eener koe is 18 gulden.

Van de melk, welke zij geven, wordt geen kaas, maar alleen boter gemaakt, waarvan het pond 1 à 2 gulden kost. Deze versche boter is zeer goed, en verkieslijk boven de, in vaten aangebragt wordende, Hollandsche, die door de groote hitte smelt, en alsdan zijnen smaak geheel verliest. Voor het overige wordt op *Java*, voor alles wat de keukenbereiding der spijzen betreft, veel meer gebruik van de kokos-olie dan van den boter gemaakt.

Schapen worden er slechts weinigen gevonden, en men ziet deze slechts bij europeërs of bij rijke indianen. Ten jare 1827 heeft het Nederlandsch gouvernement een vreemd ras ingevoerd, ten einde ook hetzelve op *Java* te doen bloeijen

en daardoor eenen nieuwen tak van handel te openen.

De paarden-stoeterij is op het eiland in eenen zeer voorspoedigen staat, vooral sedert men de kleine merriën van *Java* door hengsten van Persië, Arabië, Macassar en Bima heeft doen dekken, hetwelk een schoon en deugdzaam gemengd ras heeft voortgebragt. Ofschoon dit, tot veredeling der paardenteelt zoo nuttig, gebruik nog niet overal wordt gevolgd, heeft men echter, door bastaardpaarden van groot statuur, uit de schoone stoeterij van het gouvernement te Tjanjor afkomstig, aan de voorname javanen te verkoopen, hun de middelen verschaft om de teelt hunner talrijke paarden te verbeteren. Buitendien werd destijds aan het gouvernement voorgesteld om dagelijks, tegen een' vast te stellen prijs, merriepaarden naar de springhengsten dier stoeterij te brengen.

De baron VAN DER CAPELLEN, ex-resident van Tjanjor, heeft zich jegens het land hoog verdienstelijk gemaakt, zoowel door de voordeelen, welke hij den staat heeft verschaft, als wegens de weldaden, door hem onder de bewoners verspreid. Behalve een groot aantal nuttige instellingen, welke hij stichtte, verhief hij ook de stoeterij tot den bloeijendsten staat. De baron VAN DER CAPELLEN was een broeder van den gouverneur-generaal; even als deze, onvermoeid in den arbeid voor het algemeen welzijn, was hij in alle zijne daden het waardigst voorbeeld van

eenen edelman en van eenen verdienstelijken staats-dienaar.

De paarden van zuiver javaansch ras zijn klein maar welgemaakt. Hunne fijne en teedere gestalte maakt hen meer tot rijpaarden, onder den man, dan tot eenig ander gebruik geschikt. Men bedient zich echter op eene nuttige wijze van deze paarden, hoewel zij niet beslagen worden, tot reistogten door de gebergte-streken. De merriën zijn onvermoeid en derwijze tot den arbeid gehard, dat het verbazing wekt, de kleinsten buitengewone vermoeijenissen te zien doorstaan. Deze merriën worden soms bereden door groote en zware mannen, wier voeten bijna den grond raken; ook doet men deze merriepaarden zware lasten koffij, suiker of andere, voor de gouvernements-magazijnen bestemde, produkten door de dalen en over de bergen vervoeren.

De paarden van Macassar (van Celebes) zijn grooter van statuur, en wegens hunne goede eigenschappen bijzonder gezocht. De paarden van Bima zijn insgelijks van goede en krachtige teelt. Uitgezonderd het groote en edele ras, zijn de paarden op *Java* over het algemeen veel goedkooper, dan in *Europa*.

Varkens. Deze dieren verschillen, wat den vorm betreft, merkelijk van de europesche. Zij zijn klein en zwart, hun vel is van haar ontbloot, en hun hoofd, behoudens de evenredigheid, gelijkt naar dat van het zeevarken. Hun vleesch geeft een smakelijk en gezond, bij uitne-

mondheid ligt te verteren voedsel. Er worden ook uit Timor op *Java* varkens ingevoerd, aan welke boven de voorschrevene de voorkeur wordt gegeven. Van tijd tot tijd brengt men ook van deze dieren uit *Europa* aan, om tot voorteling van het ras te dienen. De Chinezen houden het varkensvleesch in even groote achting, als de mohamedanen hetzelve, overeenkomstig de wet van hunnen profeet, verafschuwen. De chinezen kunnen als de eigenlijke varkensverkoopers in het groot, of varkensleveranciers, beschouwd worden.

Wilde viervoetige dieren. Diegenen dezer dieren, welke men in den eersten rang moet stellen, zijn de herten, die, in tamelijk groot aantal, de wouden bewonen, en de *rabie-utang* (wilde zwijnen), die, ongelukkig voor den landbouwer, wiens aanplantingen zij verwoesten, maar al te zeer menigvuldig zijn. Er zijn ook wilde koeijen en stieren, tijgers en rhinoceros; doch in plaats van op deze beide laatstgemelde diergeslachten jagt te maken, poogt men liever hen te ontwijken. Het gouvernement heeft echter de tijgerjagt aangemoedigd, en daartoe eene premie van 16 gulden voor eenen koninglijken tijger, en van 7 gulden voor eenen gevlekten tijger uitgeloofd. Het te groot aantal dezer bloedgierige dieren maakt desniettemin verscheidene landstreken genoegzaam onbewoonbaar.

De rhinoceros wordt zeer gevaarlijk, als hij gekwetst is; zijn moed en zijne kracht zijn alsdan

ongeloofelijk; in weerwil der logge zwaarte van zijn ligchaam, is zijn gang buitengewoon snel: op zijnen weg ontwortelt hij de boomen, en vernielt hij al wat hem verhindert den vermetelen jager te ontdekken, die hem aangevallen is, of hem gekwetst heeft. De Javanen zelven, ofschoon velen hunner geoefende scherpschutters zijn, en het dier kennen, wagen zelden er zich aan, op hetzelve jagt te maken.

Een treurig voorval, hetwelk gedurende den laatsten tijd van mijn verblijf op *Java* plaats greep, zal doen zien, hoe gevaarlijk het is, te digt tot den rhinoceros op te naderen. Een veelbeloovend jongman, VAN RAALTEN genaamd, die de Natuurlijke Historie beoefende, bevond zich met eenige andere, insgelijks voor die wetenschap door het Nederlandsche gouvernement aangestelde, personen in het gewest Tjikao, om aldaar nasporingen in de drie rijken der natuur te bewerkstelligen. Hunne togten en volhardende navorschingen in het binnenst des eilands geleidden hen tot zeer gewigtige ontdekkingen.

Op zekeren dag ging VAN RAALTEN, door slechts één indiaan vergezeld, ter jagt, en vervolgde het spoor van eenen rhinoceros. Zijne jeugdige drift vervoerde hem om, ondanks al de hinderpalen, welke hij ontmoette, zich steeds vooruit te begeven. Eindelijk meende hij eene plek gevonden te hebben, van waar hij, zonder gevaar, den rhinoceros ontdekken en op hem schieten konde. Maar, wie beschrijft zijnen schrik, toen hij, na zich

door een digt kreupelbosch eenen weg gebaand te hebben, plotseling zich derwijze nabij het wild gedierte bevond, dat, in de genoegzaam volstrekte onmogelijkheid om op zijnen weg terug te keeren, er voor hem aan geen vlugten te denken was. Het dier, hetwelk nog niet was gekwetst geworden, maakte van VAN RAALTEN, als 't ware, een speelgoed, hetwelk hij tot zijn vermaak heen en weder over den grond sleepte, niet zonder den ongelukkigen jongman vele zware kneuzingen toe te brengen, wien hij eindelijk den buik opscheurde. De Indiaan, die met trouw en moed bij zijnen meester bleef, wilde hem aan dezen gewissen dood onttrekken; hij schoot op het dier, maar de loop van het geweer sprong stukkend, en de knal der losbranding stoorde zelfs den rhinoceros geen oogenblik in zijne vreesselijke bezigheid. Eindelijk liet het monster den ongelukkigen VAN RAALTEN in zijn bloed badende liggen! In weerwil zijner wonden, werd echter, als door een wonder, deze jongman nog behouden. Zijn broeder, een zeer bekwaam opper-officier van gezondheid te *Batavia*, was hem ter hulp gesneld, na dat reeds een ander, in den omstreek wonende, geneesheer aan hem de eerste zorgen had besteed.

Tam gevogelte. De kippen, eenden en ganzen zijn op het eiland zeer overvloedig en goedkoop. Er is eene zeer fraaije soort van kleine kippen, die niet van *Java* oorspronkelijk zijn, en aan welke men den naam van *ayam-kattch* geeft. De handel in deze vogels maakt eenen aanzienlijken

tak van der Javanen nijverheid uit; want, dagelijks wordt daarvan eene ongeloofelijk groote hoeveelheid voor de europesche huishoudens opgekocht; de provincie Bantam, in het westelijk gedeelte van *Java*, alwaar men deze kippen tot spotprijs koopen kan, voorziet daarvan de Bataviasche markt.

Wild gevogelte. Men vindt op *Java* waterkippen, wilde snippen en duiven; tortelduiven en vogels van allerlei soort. De *kalong*, reusachtige vledermuis, ook, wegens haar vel en haren staart, vliegende vos genaamd, wordt, door zeer vele lieden om haar vleesch boven alle ander gevogelte geacht. De kalong is zeer groot, en men vindt er, die meer dan zeven voet vleugelwijdte hebben. De vleugels van de kalong zijn met haken bezet, door welker middel zij des nachts zich aan de vruchtboomen vasthangt; des morgens keert zij in haar hol terug. Een groot en ondoordringbaar woud, op een uur gaans van *Batavia*, in het gewest Aukeh gelegen, is de gewone wijkplaats dezer roofvogels. Als zij op buit uitvliegen, verduisteren, om zoo te spreken, hunne talrijke zwermen het licht des hemels. — Paauwen ziet men in groote menigte op het eiland, vooral in de bergachtige en onbevolkte, door den tijger bewoonde gewesten, die gaarne op deze vogelen jagt maakt.

De vogel-rhinoceros (*buceros calao*) heeft insgelijks van het eiland zijnen oorsprong. De eigenlijk gezegde *kakatu* (*pittacus cristatus*) en de *lory*

(brachyüri) worden meerendeels uit de Molukische eilanden aangebragt. Deze laatstgemelde vogels hebben ongemeen schoone vederen, maar een' onverdragelijken schreeuw en een' zeer onaangenamen reuk. Er is nog op *Java* eene andere soort van papegaaijen, *beo* genoemd, die, door het gemak waarmede zij spreken leeren en door de verstaanbare, duidelijke manier op welke zij de woorden uitspreken, alle andere geslachten dezer vogels overtreffen. Ik heb een' dier papegaaijen in bezit gehad, die met een verbazend geheugen alle soorten van woorden onthield, en de meest verschillende klanken der menschelijke stem wonderbaar juist nabootste; hij was gitzwart, had eenen langen staart, een' halskraag van gele vederen, en eene kleine kuif op den kop.

Visschen. Er zijn op *Java* zeer vele visschen, die allen een smakelijk voedsel opleveren. De *tambrahmus* (goudvisschen) worden in vijvers voortgeteeld. De indische snoek (*gymnocephalus*) is een zeer gezochte visch, en die in overvloed gevonden wordt. Op het eiland en langs de kusten worden ook de visch, *voeler* of *rondtaster* (*theutis* of *javus*) genoemd, die aan zijne staart geene punten heeft, de snoek (*esox brasiliensis*), de siluur-kat (*silurus catus*), de dikbuikige siluur (*silurus ascita*), de siluur met ribben (*silurus castatus*) en eene menigte andere visschen gevangen. In het hoofdstuk, betreffende de volksvermaken der Javanen, zal breedvoeriger over de vischvangst gesproken worden.

II.

Plantenrijk.

De oorspronkelijke plantgroeijing van het eiland *Java* heeft eene kracht, eene weelderigheid en eene grootschheid, die het oog van den aan dergelijke tafereelen niet gewonen europeër verbazen, als het voor de eerste maal daarbij verwijlt. Hoe menigwerf heb ik, als ik mij in de, met wijd uitgestrekte, digt bewassen wouden overdekte, bergstreken van het eiland bevond, mij getroffen gevoeld door de heilige geestdrift, welke CHATEAUBRIAND in de on-ontgonnen wouden der nieuwe wereld ondervond. De frischte van het lommer, hetwelk een tot weemoed stemmend duister uitspreidde; de verbazende en reusachtig groote vormen van het geboomte, hetwelk uit de hoogste oudheid was ontsproten; het diepe en geheimzinnige zwijgen der natuur, hetwelk alleen door het gekweel der vogelen werd afgebroken, dat alles deed in mij nieuwe gewaarwordingen ontstaan, die, om heden met eenige juistheid te worden voorgesteld, zouden hebben moeten ter

neêrgeschreven worden op het oogenblik waarin ik ze gevoelde. Het is waarschijnlijk, dat, sedert de schepping, geen menschelijk wezen tot in het hart dier wouden is doorgedrongen, die ongetwijfeld dieren en planten bevatten, welke wij welligt nog in eeuwen tijds niet zullen kennen.

In *Indië* schijnt de natuur aan andere wetten te gehoorzamen, want zij is er bestendig werkzaam. Het geboomte is er steeds met het schoonste groen gesierd, en biedt jaarlijks eenen dubbelen oogst van vruchten, en somwijlen meerder aan. De aarde brengt uit haren vruchtbaren schoot kostelijke en nuttige planten voort, die niet eerst behoeven gezaaid of aangekweekt te worden.

Java was voormaals de voorraadschuur van den rijst voor een gedeelte van Sumatra, der Moluksche eilanden, van Borneo, Banda enz. Vóór dertig jaren kon men, volgens den graaf O. VAN HOGENDORP, 20,000 koyangs (nagenoeg 80 millioen ponden) rijst jaarlijks van *Java* uitvoeren. Maar sedert de bewoners der omliggende eilanden het voordeel en de noodzakelijkheid ingezien hebben, om dit kostelijk voortbrengsel op hunnen grond over te brengen, en gestadig er de plantaadjen van te vermeerderen, is op *Java* de kultuur verpligt geworden, zich tot de enkele behoeften des eilands, tot het ravitailleren der europesche schepen en tot min-aanzienlijke uitvoeren naar buiten 's lands te beperken. Deze onderscheidene takken van verbruik vereischen echter overgroote

voorraad-opleggingen, zelfs al rekent men slechts de voeding der Javanen, op den maatstaf van 1¼ pond rijst dagelijks voor elken eilander, behalve hetgeen door de europeërs verbruikt, en ook jaarlijks in groote heeveelheid voor de bakkerijen en arak-stookerijen wordt opgekocht. Buitendien geeft men aan ieder paard dagelijks twee of drie ponden rijst, en voedert men ook daarmede het tam gevogelte.

De lezer zal welligt moeite hebben, te begrijpen, hoe het mogelijk zijn kan, ondanks de veelvuldige zorg, welke deze kultuur vereischt, ieder jaar grootere volkomenheid en uitbreiding te geven aan de aankweeking van zeer belangrijke natuur-voortbrengselen, aan welke nog meer zorg en werkzaamheid moet worden besteed. De aanplanting van den rijst geschiedt op drie onderscheidene wijzen: de voornaamste, die tevens de beste kwaliteit en de zekerste inzameling oplevert, wordt in de het land drenkende rivieren, (*sawa* genoemd) bedreven. Deze rivieren rijzen in terrassen opwaarts. De plant wordt regelmatig en in kleine bosjes in de aarde, en daarna onder water gezet. De andere wijzen van kultuur, *tipars* of *gagas* genoemd, worden vooral in de bergachtige gewesten aangewend, alwaar het water ontbreekt. Maar de daarvan ingezamelde rijst is, noch met opzigt tot de kwaliteit, noch wat betreft de kwantiteit, bij dien der sawas te vergelijken. De niet gedorschte rijst (*padie*) wordt, tijdens de in-

zameling, tot lage prijzen verkocht; in het binnenste des lands betaalt men de duizend pond met 5 of 6 guldens. De gedorschte rijst (*bras*) wordt, het geheele jaar door, tegen één gulden de vijf *gantang* (circa 65 pond) verkocht.

De koffij is het kostelijkst voortbrengsel van *Java*; deszelfs eerste kwaliteit is schier even voortreffelijk als de mokka-koffij; ook is deszelfs kultuur tot eenen hoogen graad van volkomenheid opgevoerd. Alleen de provincie Priangan levert thans, gemiddeld berekend, jaarlijks 110,000 centenaars boonen op. In de gebergten zijn de plantaadjen groot en fraai. Iets meer schilderachtig dan eenen koffijtuin, in den bloeitijd, of wanneer de roode vrucht, even als rijpe kersen, de jonge boomen versiert, kan men zich onmogelijk voorstellen. Een balsamieke geur verspreidt zich door de geheele landstreek, en fraaije lanen, vrij van alle onkruid, voeren tot dat heiligdom der voortbrengende natuur. Daar, waar vroeger nimmer betreden wouden en aan zich zelven overgelatene kreupelbosschen aan het wilde woudgedierte eene ondoordringbare schuilplaats verschaften, in die oorden, langs welke de schamele landbouwer haastig voorbij trad, om zijnen naar bloed dorstende vijanden te ontkomen, spreidt thans eene vruchtbare plantgroeijing hare schatten en schoonheden ten toon. De arbeider ziet met vreugde alle de kiemen er zich ontwikkelen, welke hij, gezaaid heeft; hij volgt er met zijn oog de snelle vorde-

ringen, welke zijne kweekelingen maken (*), want ofschoon de handel in dit land-produkt een monopolie voor het gouvernement is, heeft toch de planter grootelijks belang bij het overvloedige van den oogst. Wanneer, na de inzameling, de koffij in de magazijnen wordt opgelegd, wordt de naam van den planter aangeteekend, tevens met de hoeveelheid, welke hij levert, en voor welke hij, tot eenen vooraf vastgestelden prijs, betaald wordt. Met deze som verrijkt, welke het slechts van hem afhangt, te vermeerderen, begeeft hij zich naar den bazar, en schaft zich daar alles aan, wat hij noodig heeft. Het zout, vooral, is het voornaamste artikel zijner benoodigdheden. Het gouvernement bezoldigt verscheidene europesche ambtenaren, aan wie bijzondere distrikten zijn aangewezen, om er de waakzorg over de koffijplantaadjen uit te oefenen. Aan deze beambten wordt een groot aantal Javaansche opperhoofden, in hoedanigheid van onder-inspecteurs toegevoegd.

De Nederlandsche Handelmaatschappij heeft tegenwoordig het monopolie van dit produkt, en neemt, tot vastgestelden prijs, en voor een bepaald tijdsbestek, al de koffij, die op *Java* groeit, in haar bezit.

(*) Ieder *Tjatjar* (koffijplanter) is verpligt een zeker aantal koffijboomen te planten, en dezelven te onderhouden.

De peper-plantaadjen kosten niet veel moeite, en echter maakt dit produkt een' aanzienlijken tak van handel uit. Vrij algemeen heerscht het gebruik, het peperboompje aan den voet van den katoenboom, of aan dien van den, *dadap* genoemden, boom te planten, tegen welken het als klimop opgroeit. De *kukumus* (*piper cubeba*), even als de lange peper, aan welken de naam van *tjabeh* wordt gegeven, tieren zeer voorspoedig op *Java*. De korte peper wordt gewoonlijk à één gulden het pond verkocht.

Er wordt overvloedig turksch koren of maïs (*jagen frumentum saracenicum*) aangeplant, welk produkt door de Indianen, bij voorkeur geroosterd, wordt gegeten.

Het suikerriet groeit weelderig op het eiland, en zou een zeer rijk produkt kunnen uitmaken, indien de Javanen zich beter op het raffineren van den suiker verstonden. De Chinezen bezitten in dit opzigt de grootste bekwaamheid; zij hebben eenige aanzienlijke raffinaderijen, en nemen gewoonlijk den, aan het Nederlandsche gouvernement behoorenden, suiker in pacht. In weêrwil echter van hunne schranderheid in het speculeren en van hunne loopjes (*akals*), lijden zij menigwerf verliezen, want daar zij nog geen gebruik van stoomwerktuigen maken, zijn zij genoodzaakt eene groote menigte menschen-armen te bezigen, welker arbeidsloon, ten slotte, zich tot aanzienlijke sommen verheft.

De *areen* (of bruine boomsuiker) wordt in de

distrikts-stapelplaatsen der koopmanschappen bereid, alwaar dit produkt, in schijven gesneden, aan de landpachters wordt verkocht. Het uitvloeisel dezer zelfstandigheid is verbazend overvloedig.

De gewone boomen (*katjang tanah*) maken een artikel van binnenlandschen handel uit: zij worden in groote hoeveelheid verbruikt, het zij als voedingmiddel, het zij om daaruit lamp-olie te trekken.

De indigo-kultuur is over het algemeen nog weinig op *Java* uitgebreid. Bergzigt, het voornaamste Europesche etablissement, leverde in 1826 nagenoeg 14,000 ponden droogen indigo op. Ook in het gebied van Peccalongang gelukt de indigo-teelt vrij wel.

Vele ervarene lieden zijn van gevoelen, dat het van zeer groot nut zoude zijn, op het eiland Sumatra den veelworteligen indigo (*tarum akar*) in te voeren. Tot dus verre heeft men ter aanplanting van dit produkt zich nog slechts van Chinesche bladeren bediend, die niet volkomen van goede kwaliteit zijn. De Javanen zijn in het bereiden van den indigo zeer bekwaam en ervaren, en die welken zij leveren, is, na door deskundigen onderzocht te zijn, van zeer goede kwaliteit bevonden; dit artikel maakt ook voor hen eenen tak van binnenlandschen handel uit, daar zij den indigo bezigen om de katoenen stoffen te verwen.

3,

De *kapas* (katoen) *gossypium herbaceum vel indicum*) gelukt zeer wel op *Java*, en de prijs zoude merkelijk kunnen verminderd worden, indien men ter zuivering van dit produkt eene minder moeijelijke en minder langwijlige handelwijze volgde, en indien men meer kennis van deszelfs latere bereidingen had. — De kultuur van den katoenboom zoude noodwendig eene der voornaamste voortbrengingen van het eiland kunnen en moeten te weeg brengen, en ten slotte voor Holland eene ware goudmijn uitmaken, indien men onder het bestuur van bekwame mannen fabrijken aanlegde. Dit produkt is in vele oorden der wereld, en vooral in *China*, ter vervaardiging van het nanking, zeer gezocht. De op *Java* gevestigde Chinezen, en die er rijk geworden zijn, brengen hunne schatten, in gereed geld verwisseld, naar hun vaderland, tot merkelijk nadeel voor den staat: door het uitzigt op eene onmisbaar zekere winst aangemoedigd, zouden zij, in plaats van geldspecie, groote hoeveelheden katoen bij hunnen terugkeer in *China* met zich voeren, hetgeen tevens tot hun eigen en tot het algemeen voordeel zoude strekken.

Er zijn twee soorten van *kapas* of katoenboomen: de eene heeft slechts een kortstondig bestaan, want de plant groeit, bloeit en sterft; daarentegen kost hare aankweeking luttel moeite, want gemeenlijk werpt men het zaad in de rijstvelden, wanneer de rijst daarvan is ingezameld

geworden, en oogst men er het produkt van in, alvorens nog de, *sawas* genoemde, rijstlanden bezaaid worden. De tweede soort van katoenboom eischt meer arbeid, maar duurt langer en levert een' katoen van betere kwaliteit en van meer fijnte. De heester schiet ter hoogte van eenige voeten op, en leeft een goed aantal jaren. Behalve deze beide katoensoorten is er nog eene derde soort, *kapok* (*bombex pentandrum*) genaamd, die aan hoogopgaande boomen groeit, welker schors naar die onzer heesters gelijkt. Maar de takken dezer boomen hebben dit bijzonders, dat zij in regte lijn van den stam uitschieten, en dien als zoo vele stralen omringen. Deze katoen is fijn, en korter en ligter dan de overige soorten. Meerendeels wordt dezelve voor matrassen, kussens en dergelijke voorwerpen gebezigd. De beide soorten, indien zij vermengd wierden, zouden eene zeer goede waar opleveren, en op eene aanmerkelijke wijze de inkomsten van het gouvernement vermeerderen, want, door aan den katoenplanter premiën voor deze kultuur toe te wijzen, zoude het gemakkelijk zijn, den uitvoer van het produkt tot op 40 à 50 millioen ponden te doen stijgen.

Het is nog niet lang, sedert op *Java* de kultuur van den tot bereiding van den opium bestemden papaver is ingevoerd, want de Indiaan heeft weinig lust in het kweeken van planten, die eene groote oplettendheid vereischen, en daar-

tegen geen verzekerd uitzigt op winst aanbieden. Dit uitzigt op een onmisbaar en zonder moeite verkregen voordeel kan alleen hem in nieuwe takken van nijverheid doen deel nemen, en het zal wel voor niemand betoog behoeven, dat dwangmaatregelen de slechtste middelen zijn, welke men kan aanwenden om groote ondernemingen te doen gelukken, en het invoeren van nutstichtende nieuwigheden tot stand te brengen. Men moet op den geest des volks werken, deszelfs denkbeelden verheffen en hetzelve aanmoedigen om naar zijne verstandelijke en maatschappelijke volmaking te streven. Dit doel wordt echter niet dan met langzame schreden bereikt. Vóór alles is het noodig, den mensch te overtuigen dat, door zijne verouderde en verkeerde stelsels tegen verstandige en meer voordeel aanbrengende begrippen te verwisselen, er voor hem alles te winnen en niets te verliezen is. Men moet, als ware het, hem aan den leiband laten loopen, en hem al spelende bezig houden, tot hij in staat is, zonder hulp voort te treden, uit zijnen eigenen wil en met zelfvertrouwen zich te bewegen, en vorderingen te maken. Eindelijk moet men, van den beginne af aan, kleine geschenken uitdeelen aan zoodanige lieden, die zich in een of ander nijverheidsbedrijf onderscheiden, welk middel in verscheidene gewesten van *Indië* met groot gevolg ten aanzien der koffijplanters is aangewend geworden; voorts diegenen verheffen, die het meest in kennis zijn gevorderd, en aan hen,

die eene bijzondere bekwaamheid aan den dag leggen, den post van opziener, of titels geven, die hunne eigenliefde streelen. De Javaan is ijdel en begeerig naar eerbewijzingen. De rang, de onderscheidingen, die hem boven het gemeen verheffen, zijn hem alles, en kosten niets aan het gouvernement. — Ik zal mij in dit onderwerp niet verder verdiepen, en laat hetzelve ter ontwikkeling over aan hen, die, beter dan ik, met *Java* en den Javaan bekend zijn, en die den mensch in het algemeen, en zijne sfeer van kunstvlijtige werkzaamheid, meer opzettelijk tot de voorwerpen hunner wijsgeerige bespiegelingen hebben gemaakt.

De bereide opium (*madat*, *amfioen*) is op *Java* zeer duur. De Chinezen nemen, tegen aanzienlijke sommen gelds, er den verkoop van in pacht. Onder anderen wordt daarvan een bereidsel gemaakt, hetwelk, met den tabak vermengd, door de rookers gebruikt wordt, en welks uitwerkselen vreesselijk zijn. De tabaksrooker vervalt in het eerst genoegzaam tot krankzinnige razernij; gaat vervolgens in eenen staat van slaapziekte over, die hem tot denken en handelen onbekwaam maakt; eindelijk droogt hij uit, en wordt hij gelijk aan een geraamte.

De Javaansche papaver, welks kultuur in sommige gebergte-streken gelukkig bedreven wordt, is, naar het zeggen der geneeskundigen, als opium bereid, eene zeer sterk werkende artsenij, even-

wel staat dezelve in kwaliteit achterlijk bij dien van Bengalen.

De provincie Priangang, even als het gedeelte des eilands, hetwelk aan de Hollanders behoort, is het belangrijkste gewest van geheel *Java*, zoo wel met opzigt tot deszelfs kostelijke voortbrengselen en gematigd luchtsgestel, als wegens deszelfs ligging, die *Batavia* tegen de landen der Javaansche vorsten en de zoo dikwerf beroerde provinciën Cheribon en Bantam verdedigt. In Cheribon is het gebruik van opium te rooken, onder zware straffen, verboden; aan Chinezen, Mooren, Arabieren, en aan zwervelingen, die 's volks zeden zouden kunnen verderven, is er het vast verblijf ontzegd. Al wie bevonden wordt, ook de kleinste hoeveelheid opium bij zich te dragen, wordt met 10 maanden gevangenis of met eene geldboete van 1000 guldens gestraft. Men moet gedurende een zeker verwijl van tijd in het gebied van Priangang gewoond hebben, om het onderscheid van hetzelve met andere gewesten des eilands, vooral met opzigt tot de zedelijkheid, op te merken. Ik heb, gedurende den laatsten tijd van mijn verblijf op *Java*, in die provincie gewoond, en nimmer zal ik dat goedaardige, zachtzinnige volk vergeten, hetwelk, door verlichte overheden bestuurd, met dankbaarheid de nieuwe instellingen aanneemt, die aan hetzelve medegedeeld worden, en den europeër bemint, die, door zijn eigen voorbeeld, hetzelve leert gelukkig te leven. In zegening en

eere blijve de naam des gouverneurs, die, door wijze verordeningen, als ware het, eenen tooverkring rondom die goede menschen, die ware kinderen der natuur, wist te vormen! Mogen nimmer de staatkunde of kwalijk begrepene staatsbelangen hun geluk storen, noch de kiemen van dien voorspoed verstikken, welke eene weldadige hand heeft gelegd, en die bij hen hebben wortel gevat!

De kultuur van den tabak is zeer uitgebreid, en het vertier van dit produkt in het eiland is zelfs ongeloofelijk; hetzelve bedraagt verscheidene honderden millioenen ponden jaarlijks. Al de Indianen, mans en vrouwen, kaauwen betelwortel en de meesten kunnen rooken tabak; overigens bedienen zich vele Europeërs van Javaanschen tabak, en verbruiken eene groote hoeveelheid cigaren van inlandsche fabrijk. De kwaliteit van dien tabak is goed, en zelfs heeft hij eenen balsamieken geur; slechts is het jammer, dat de Javanen zoo geringe kennis van deszelfs bereiding hebben.

De *kurkuma* is een, ook in Europa zeer bekende, wortel, van aangenamen reuk en smaak, en die, gedroogd en tot een fijn poeijer vergruisd, eene zeer schoone gele verw oplevert. Hij groeit in de bosschen van *Java*, en wordt tot zeer billijken prijs verkocht.

De, insgelijks in Europa bekende, *tamarinde* groeit op boomen, die onder de schoonste der wereld kunnen gerangschikt worden. De Indianen

bereiden dit produkt, en hetzelve wordt, in schijven of stukken gesneden, ter markt gebragt.

Gumuttie noemt men de zwarte vezelen, die aan den stam van den boom *areen* groeijen, en, als ware het, daarvan het omkleedsel uitmaken. Dit nuttig produkt wordt van deszelfs grovere deelen gezuiverd; hetzelve wordt gesponnen, en tot vervaardiging van touwwerk gebezigd, hetwelk ongemeen sterk en schier onvergankelijk is; de welgestelde lieden doen gewoonlijk de daken hunner huizen er mede dekken.

Boomen en vruchten. De verscheidenheid der planten en vruchten, die door eene zoo bij uitnemendheid krachtige groeizaamheid voortgebragt worden, is zoo groot, dat het mij onmogelijk zijn zoude er de namen van te zeggen, zelfs als ik mij tot eene oppervlakkige opsomming bepaalde. Ik zal daarom slechts eenigen der voornaamsten vermelden, en met vlugtigen tred het onmetelijk veld doorloopen, hetwelk zij voor de nasporingen van den natuurkenner openen (*).

(*) *Indië's Flora* is door de heeren professor REINWART, doktor BLUME en andere, met onvermoeibaren ijver, met liefde voor de wetenschap bezielde, en op alle mogelijke wijzen door den waardigen gouverneur-generaal ondersteunde, natuuronderzoekers aanmerkelijk verrijkt geworden. Er blijft echter te dien aanzien nog veel te doen overig.

De kokosboom (*pohon càlapa*). Deze boom is te zeer bekend, dan dat ik er hier eene beschrijving van behoeve te geven; ik zal slechts aanmerken, dat sommige reisverhalen te dezen aanzien meer of minder verkeerde opgaven behelzen. Zoo, bij voorbeeld, is het eene dwaling, te gelooven, dat de kokosboom van den wortel tot aan de kruin eëne gelijke stamdikte heeft. Tot op ongeveer acht voet hoogte van den grond, neemt de stam eene grootere middellijn aan. De kruin van een' krachtvollen kokosboom bestaat uit nagenoeg dertig of vijf en dertig bladeren van tien en meer voet lengte. Boven op den top zijn menigwerf tot een dertigtal noten in eenen tros vereenigd. De Indianen doen insnijdingen in den stam om te gemakkelijker tegen den stam op te klauteren, en de vrucht te kunnen plukken; zij hebben hierin eene buitengemeene behendigheid; want ofschoon de boom in één enkelen stam, volstrekt zonder takken, is opgeschoten, en overigens te dik is om hem met de armen te kunnen omvatten, verwinnen zij door het gezegde middel de moeijelijkheid, en hetzelve stelt hen in staat, tot aan den top te klimmen, niettegenstaande zij de voeten naakt en zonder eenig schoeisel hebben. Eene versche kokosnoot wordt gewoonlijk met 4 à 5 centen (6 à 8 duiten) betaald. Als de noot oud wordt, verliest het sap (of de melk) zijnen smaak, en hetzelve gaat tot eene witachtige, vaste zelfstandigheid over, waarvan de smaak eenige over-

eenkomst met dien der noten van Europa heeft. Uit deze zelfstandigheid wordt eene zeer goede olie tot keukengebruik en verlichting getrokken, die ongeveer tegen 30 centen de flesch wordt verkocht. De kokosboom wordt op de volgende wijze geplant: de noten worden aan de takken van andere boomen gehangen, tot dat zij uitspruitsels geschoten hebben; alsdan worden zij geplant, en weldra vatten zij wortel en groeijen schielijk op. De stam van den kokosboom bereikt dikwijls, in zijnen krachtigsten wasdom, eene hoogte van 60 of 70 voet.

De banaan (*pisang*, *musa sapientum vel paradisiaca*). Deze vrucht, van welke verscheidene soorten worden geteld, is voor den Indiaan een der grootste zegeningen van de Voorzienigheid. De banaan heeft den smaak eener rijpe peer; raauw, gekookt of gebraden eet men hem met even veel genoegen als bij ons de aardappelen genuttigd worden. Zoodra de boom van zijne vruchten is ontdaan, wordt hij geveld, want hij draagt slechts eenmaal vrucht; hij brengt echter zoo vele loten of spruiten voort, en groeit derwijze schielijk op, dat hij in een tijdsbestek van zes of acht maanden zijnen vollen wasdom bereikt. — Dikwerf wordt de banaanboom tot op één voet hoogte van den grond afgesneden, en de bovenoppervlakte van den dus afgeknotten stomp, als eene kom, uitgehold, die den volgenden morgen vol frisch en helder water gevonden wordt, het-

welk als geneesdrank in onderscheidene ziekten dient, en ook gebezigd wordt als middel om het haar te doen groeijen.

De runboom, of wilde wortelboom, (*ficus indica*, LINN.) wordt in vele gewesten van Indië in den rang der heilige boomen geplaatst, en verdient bewonderd te worden. Naar zijne grootte en uitbreiding is hij bij de grootste eikenboomen te vergelijken. Zijn stam is geheel met takken omstuwd, welker twijgen als koorden naar den grond afhangen; deze twijgen dringen in den grond door, vatten er wortel en schieten nieuwe loten, uit welke zoo vele nieuwe boomen ontstaan, wier takken, wederom, in den grond dringen, en nieuwe planten voortbrengen. — Het zoude dienvolgens gemakkelijk zijn, van één enkelen boom een geheel woud te verkrijgen. Voor het overige plant zich de runboom of wilde wortelboom zeer gemakkelijk voort; men behoeft daartoe slechts eenen tak, ter dikte van een' mansarm, af te snijden, en dien als stek in eenen vochtigen grond te planten. Welligt zoude deze soort van boomen ook in Europa gedijen, alwaar zij dan het schoonste sieraad van een park zouden uitmaken. Het hout van dezen zonderlingen boom is van geenerlei gebruik voor den schrijnwerker noch voor den timmerman. De runboom, of wilde wortelboom draagt ook geene vruchten, die den mensch tot voedsel of verkwikking kunnen dienen.

De bamboe (*arundo bambus*). Dit is eene plant, die eenigermate den aard van den vlierboom heeft, en welks stam één voet middellijn bereikt. Het bamboes-hout is zeer vast en hard, en, in water gelegd, even duurzaam als het eikenhout. Er zijn verscheidene soorten; de *bambus talie* is de beste. Onmogelijk zouden al de voorwerpen op te noemen zijn, die uit het bamboe vervaardigd worden, want het vereenigt alle voordeelen van sterkte en buigzaamheid in zich. De minst goede kwaliteit is de *bambus durie* van welks stammen eene menigte knobbelige en met dorens omzette takken uitschieten. Deze boomen groeijen derwijze digt bij elkander, dat het voor mensch en dier genoegzaam onmogelijk is, in het kreupelhout, hetwelk zij vormen, door te dringen. De Indianen zijn gewoon deze boomen rondom hunne *bentings* (vesting-sterkten) te planten, alwaar zij metterdaad meer veiligheid verschaffen dan middelmatige wallen of muren. Uit het bamboe-riet wordt ook suiker getrokken, en uit de dunste twijgen wordt ook een, onder den naam *atjar* bekend, ingelegd zuur bereid. De jonge takken worden ook nog gekookt gegeten, en hebben dan den smaak van kool. — Daar de bamboe zonder kultuur door geheel Indië groeit, zoude het welligt mogelijk zijn, dezen zoo nuttigen boom in Europa over te planten.

De *pohon tjat*, een in het wild groeijende boom, levert een voortreffelijk rood verfhout op.

De *tjinkalak*, wasboom, draagt vruchten, uit welke kaarsen vervaardigd worden, die, in fijnte en zuiverheid, de *spermaceti* op zijde streven.

De *teluwang*, papierboom (*morus papyrifera*), wordt geveld als hij twee of drie jaren oud is: van zijne onder- of breede bast wordt papier gemaakt, en ook worden daaruit kleedingstukken, als *sarongs* (kielen of hemden) en *selingdangs* (vrouwen-sjerpen) vervaardigd.

De *pohon rarak*, zeepboom, welks nootvormige, vrucht in het water schuimt, en zeer bruikbaar is tot het wassen van linnen, enz.

De *jambu*, van welken boom onderscheidene soorten bestaan, geeft smakelijke vruchten. Die, welken men *jambu ayer mawar* noemt, is slechts een heestergewas; zijne vruchten zijn gelijk aan onze, nog groene, mispelen, en verspreiden eenen liefelijken rozengeur. Maar het beste ooft wordt voortgebragt door den *jambu bol*; de vrucht van dezen boom heeft, in haren vorm en smaak, veel overeenkomst met onze appelen. De *jambu ayer*, die aan eenen tamelijk hoogen boom groeit, is, wat den vorm betreft, van gelijken aard als de *jambu bol*, maar waterachtig en zonder veel smaak of geur.

Voorts heeft men nog *marga*, en onderscheidene soorten; de *papaya* (*carica papaya*); de *blimbing* (*avershoa bilimbi*); enz.

De vrucht van den heester *salak* heeft eene schaal als de Europesche pijn-appel, en eenen rinsen, zamentrekkenden smaak, die niet onaan-

genaam is. De vele scherpe dorens, met welke deze vrucht is omzet, maken dat men haar niet dan met veel moeite en met omzigtigheid kan plukken.

De *durion* draagt vruchten ter grootte van eenen pompoen, die zijnen vollen wasdom heeft bereikt; deze vrucht is door eene schelpvormige schaal omzet, en heeft, voor iemand die er niet aan gewend is, eenen onverdragelijken reuk; de Indianen zijn groote liefhebbers dezer vrucht, ofschoon dezelve verhittend en moeijelijk te verteren zij.

De Sago-palmboom (*metrox ylum sago*), is de laag groeijende soort der palmboomen, en bereikt zelden meer dan 30 voet hoogte; zijn merg bestaat in eene meelachtige zelfstandigheid, uit welke de algemeen bekende sago bereid wordt. Deze boom kan van 4- tot 600 ponden sago opleveren.

De *nanka*-boom draagt vruchten van gelijke grootte, als de *durion*; ook de uiterlijke gedaante is nagenoeg de zelfde, doch inwendig zijn zij verschillend zaamgesteld en hebben een' anderen smaak.

De *rambutan* (*nephelium lappaceum*) is eene voortreffelijke vrucht, die door geheel het eiland *Java* gevonden wordt, en van welke onderscheidene soorten worden geteld.

De pompelmoes (roode en witte) (*citrus decumana*). Deze vrucht is smakelijk en verfrisschend; de omstreken van *Batavia* leveren daarvan de beste kwaliteit op.

De wilde gember (*amomum serumbet*) groeit op *Java* overvloedig, en wordt door de bewoners gebezigd om hunne spijzen te kruiden. Deze vrucht wordt ook ingelegd.

De granaatboom (*murex erinaceus*) groeit voorspoedig, gelijk ook de *kajaputie* (*melaleuca leucadendra*), uit welks bladeren de olie getrokken wordt, die den naam van dezen boom draagt. Wat de kruidnagelboom of violier-plant betreft, weet ik niet, dat hij anders dan in den plantentuin van Buitenzorg wordt gevonden. Hier en daar ziet men muskaatboomen, doch weinig in getal.

In sommige bergachtige en luchtig frissche streken heeft men uit *Europa* appel- en perzikenboomen overgeplant, doch welker vruchten geenszins met de onzen te vergelijken zijn. Daarentegen tieren er weelderig de moeskruiden, zoo als de koolsoorten, salade, spergies enz. Men heeft ook ondernomen op het eiland de *camilla oasangua*, waarvan de welriekende bladeren onder den thee worden gemengd, de cochenille en andere nuttige planten, aan te kweeken. Men vindt er eenen grooten overvloed van bloemen en balsamieke bladeren en kruiden. Onder de bloemen, die den voorkeur verdienen, telt men de *metattie*, de *tjambaca* en de kleine witte roos; overigens moet ook de *sundal malam* (*mirabilis jalappa*), welker geur vooral kort vóór en na het ondergaan der zon het liefelijkst is, onder de meest merkwaardige bloemen gerangschikt worden.

III.

DELFSTOFFEN-RIJK.

Goud. — Tot dus verre heeft men nog geene bewijzen, die kunnen doen gelooven, dat dit edel metaal in genoegzame hoeveelheid voorhanden zij, om de kosten eener mijn-ontginning te vergoeden. Wel is waar, men had reeds ten tijde van den gouverneur ZWAARDEKROON met onbeschrijfelijke moeite eene groeve tusschen Tjikao en Tjanjor geopend, maar de uitkomst beantwoordde niet aan de verwachting. Een groot aantal arbeiders verloor het leven door het instorten eener uitgraving, en deze bedroevende omstandigheid maakte eenen zoo ontmoedigenden indruk op den geest der overige werklieden, dat men verpligt was, de onderneming te laten varen. Vóór eenige jaren werden, op last van den gouverneur DU BUS DE GHISIGNIES, eenige natuurkundigen naar de plaatsen gezonden, waar de goudgroeven gelegen zijn, ten einde ze te onderzoeken. Het verslag, hetwelk zij van hunne zending uitbragten, stemde overeen

met hetgeen men bevorens had vernomen, namelijk: dat de kosten verreweg den opbreng zouden overschrijden, en dat eene zoodanige onderneming aan den landbouw en de plantaadjen een onmetelijk nadeel zoude toebrengen, omdat zij het getal der menschen-armen grootelijks zoude moeten verminderen, die voor deze beide nijverheids-takken zeo zeer noodwendig zijn. Ettelijke rivieren scharen eenige weinige goudschilfertjes aan.

De *ijzermijnen* zijn talrijk op het eiland, en aangezien de vele wouden, welke dit laatstgemelde bezit, zoude het gemakkelijk zijn smeltovens op te rigten, die niet missen zouden kunnen, eene winstgevende opbrengst te verzekeren.

In sommigen der kust-provinciën wordt veel *zout* bereid, hetwelk wegens zijne goede kwaliteit vermaard is. Men vindt er insgelijks *zwavel* en *kalk*.

Er is eene groote menigte van minerale bronnen, van welke sommigen zeer heilzaam tegen katarrhale ziekten aan te wenden zijn. Het gouvernement heeft te Tjipannas zeer wel ingerigte baden: een stroom van kookend water ontspringt, als ware het, uit de bedding eener frissche beek; eene gematigde luchtgesteldheid, een fraai badhuis, een tuin, voorzien met al de soorten van moeskruiden en planten van *Europa*, en de nabijheid van den grooten postweg, maken dit oord in alle opzigten zeer gelegen. Er worden ook nog andere minerale wateren op Java gevonden, die even heil-

4.

zaam tegen onderscheidene kwalen zijn, maar die niet uitgewerkt worden.

Maten, gewigten en munten. De maten zijn op *Java* zeer veelvuldig onderscheiden, het zij met opzigt tot derzelver benaming, het zij ten aanzien van derzelver grootte of inhoud, en naar gelang zij tot deze of gene stad, tot dit of dat dorp, tot dezen of dien bergstreek behooren. Met de *gewigten* is zulks het zelfde geval; er zijn zwaardere of ligtere ponden; de *pikols* (centenaars) der bergachtige gewesten, en anderen meer.

Munten. De Hollandsche dukaten zijn er zeer gewild; soms betaalt men ze met anderhalve gulden boven derzelver waarde. Zoo is het ook met de gouden of zilveren spaansche piasters, met de hollandsche gouden willems, oude guldens, schellingen en dubbeltjes. Met opzigt tot het kopergeld, heeft men stukjes van twee-duizendste, van één-honderdste en van één-vijftigste deel van den gulden, welke voor het Indisch gebruik gemunt worden. De agio op het goud en het zilver is altijd zeer hoog, en gaat soms tot twintig, en meer, ten honderd. Voormaals waren er gouden en zilveren rupeijen van Bengalen, Java en van elders in omloop, gelijk ook stukjes koper, in dunne staafjes gesneden, welke men *boxkas* of *bengols* noemde, maar die thans niet meer gangbaar zijn.

Gedurende de jaren 1826 en 1827 zijn groote

waarden in papier-geld vernietigd geworden. Men had vroeger adsignaten van één tot 1000 gulden, en meer.

De inschrijvingen op den staat, *promessen* genoemd, van 100 gulden en daarboven, droegen interesten, welke het departement van financiën verpligt was aan den houder der promesse uit te betalen, als deze er het remboursement van vorderde. Het laat zich moeijelijk begrijpen, waarom de amortisatie-commissie van *Indië* voor millioenen guldens aan enkele adsignaten, die met geenen interest bezwaard waren, verbrandde, terwijl zij gedurende geruimen tijd de inschrijvingen op den staat, met volle interest waarde, in den omloop hield, die, later, natuurlijkerwijze eenen zwaren schuldenlast moesten uitmaken.

DERDE HOOFDSTUK.

DE JAVAAN, BESCHOUWD ONDER EEN LIGCHAMELIJK EN ZEDELIJK OPZIGT.

De Orangpingier lant, — de Orang gunong; — over de Javanen in het algemeen.

Nimmer heb ik meer de moeijelijkheid beseft, van het algemeene voorkomen eens geheelen volks te beschrijven, dan toen ik de hoofdtrekken wilde verzamelen, die het karakter uitmaken eener teelt van menschen, wier godsvereering, taal, verre afgelegen landstreek en zeden hen ons volkomen vreemd maken. Ik ken geene bespottelijker laatdunkendheid, dan die, waarvan zoo vele schrijvers, die zich wanen waarnemers van volks-zeden te zijn, ons dagelijks het voorbeeld geven. Omdat zij eene wereld, welke zij nimmer gezien hadden, zullen doorgeloopen hebben zonder er zich in op te houden, zullen zij zich verbeelden,

in staat te zijn, eene wèl besliste meening te vormen over de gewoonten, zeden, godsdienstige gebruiken, behoeften en staatkundige gesteldheid van een land, waarvan zij de taal niet kennen, en waar zij zich veroorloven de menschen te beoordeelen. Een langdurig verblijf, veelvuldige en vriendschappelijke betrekkingen hebben mij met de taal en met de inboorlingen van Java gemeenzaam bekend gemaakt; en echter wil ik het bekennen, dat ik mijne wetenschap mistrouw, en dat ik geen genoeg volkomen geloof in mijne onafgebroken voortgezette waarnemingen heb, om geheel onbeschroomd een bepaald oordeel te vellen over zeden en personen, van welke, vóór mij, zoo vele anderen met zoo weinige kennis hebben gesproken.

Het is, voor den reiziger, die eene nieuwe landstreek doortrekt, indien het hem overkomt, te willen spreken van hetgeen hij gezien heeft, des te meer onmogelijk, niet in dwalingen te vervallen, als menigwerf de natuur, de wetten of de bewoners hem beletten tot in het binnenste des lands door te dringen, hetwelk hij onderzoeken wil, en vermits, ten gevolge dezer hinderpalen, zijne opmerkingen zich bepalen tot hetgeen hij op de grenzen of langs de kusten heeft kunnen zien. Trouwens, men zoude het algemeen karakter der Javaansche natie grootelijks miskennen, indien men het ongunstig oordeel, hetwelk de zee-oever-bewoner verdient, tot geheel het volk wilde uitstrekken. Het kontrast tusschen deze

beide volksstammen is, evenzeer in het ligchamelijke als in het zedelijke, scherp geteekend.

DE ORANGPINGIER LANT, OF KUSTBEWONER.

De Javaan, die de kusten bewoont, en die van vischvangst, koopbedrijf en zeeroof leeft, is over het algemeen klein van gestalte, mager en koperkleurig. Ruwheid, vermetelheid en kwade trouw maken den grond van zijnen gemoedsaard uit. De inboorlingen die den weg van Sundah bevolken, zij, vooral, die zich te Anger neêrgezet hebben, bedienen zich van kleine vaartuigen, met behulp van welke, zij zich, tot op ettelijke mijlen afstands, van de kust kunnen verwijderen, om aan de, in hunne wateren varende, Europesche schepen schildpadden, gevogelte en vruchten te verkoopen. Hunne grootere vaartuigen zijn de *praauw*, de *pantjallang*, de *chiampang* enz.; deze vaartuigen, met eene mast voorzien, voeren groote zeilen, die uit biezen-matten zijn vervaardigd. Zij dienen tot de handels-gemeenschap met de eilanden Sumatra, Balie enz., die nabij Java zijn gelegen; dikwijls echter worden zij bevracht naar de handeldrijvende zeesteden van het eiland Java zelven, als: Batavia, Samarang, Surabaya, Cheribon, Indramayo, Bantam enz. Als deze vaartuigen op zeeroof uit zijn, voeren zij eene talrijke bemanning, en zijn zij met ettelijke kleine stukken geschut (*lilah*) gewapend. Gedurende den dag houden zij zich in schier ongenaakbare oorden

schuil, alwaar zij door de kruisende schepen niet kunnen ontdekt worden, en waar zij, te midden van klippen en ondiepten, tegen alle vervolging of opbrenging beveiligd zijn.

Als de weêrsgesteldheid nevelachtig is, maar vooral gedurende den nacht, oefenen de kustbewoners hunne bedrijven van zeeroof uit; en vallen zij alsdan zelfs Europesche koopvaardijschepen aan. Als men in tijds hen niet ontdekt, kunnen zij zeer gevaarlijk worden, want zij glijden geheel stil over het water, en naderen zonder gerucht, om de entering te beproeven. Op deze wijze is menigwerf een rijk bevracht koopvaarder, wiens bemanning niet boven 15 of 20 koppen telde, eene prooi dezer zeeschuimers geworden.

Het Nederlandsche gouvernement heeft de wijze politiek in het werk gesteld, zich van de groote dieven te bedienen om de kleine te vangen. Verscheidene voormalige zeeroover-kapiteins zijn thans in deszelfs dienst, en vervolgen onafgebroken hunne oude kameraden. De vaartuigen, waarvan zij zich bedienen, zijn zeer ligt; wegens derzelver bedrijf worden zij kruiser-*praauwen* genoemd. Onder anderen kan ik hier spreken van zeker opperhoofd, *radja* (koning) AKIL genaamd, die van het algemeen gouvernement den rang, het tractement en de onderscheidingsteekenen van kolonel heeft ontvangen. Hij voert eene vloot-afdeeling van praauwen aan, is dapper en listig, en bewijst bij voortduring goede diensten aan het gouvernement. Dikwerf gebeurt het, dat een scheeps-

kapitein, het zij omdat zijne ekwipagie door besmettelijke ziekte is verminderd, of ten gevolge van ongesteldheid buiten staat is om dienst te doen, zich verpligt ziet om Javanen van de kust in zijne dienst te nemen, die geene Europesche matrozen kunnen vervangen, want zij zijn traag van aard, en gewennen zich moeijelijk aan de orde. Men heeft dus gemengde ekwipagiën gezien, uit Europeanen en Negers zamengesteld, en waarvan de Blánken door de Javanen of andere inboorlingen van Indië, die van hunne grootere getalsterkte misbruik maakten, wreed zijn vermoord geworden.

Vele bewoners dezer kusten, vooral die, welke uit het land der *Buggies*, afkomstig zijn, bewijzen groote vereering aan den kaaiman (krokodil); zij stellen hem tot een lid hunner familie, noemen hem naar hunnen geslachtsnaam, brengen hem dagelijks, op bepaalde uren en plaats, zijn voedsel, en, bij buitengewone gelegenheden, zenden zij hem kleine houtvloten toe, beladen met offeranden en met bloemen versierd.

Onder die kustbewoners vindt men ook zoogenaamde bezweerders of duivelbanners; te Krawang, niet verre van Batavia, bevond zich, mijns tijds, een zeer beroemde zoodanige toovenaar. Als men tot hem klagten rigtte tegen een' krokodil, die, bij voorbeeld, beschuldigd werd, een mensch te hebben verslonden; maakte hij zich van den krokodil meester, en stelde hem voor, hoe afschuwelijk zijne misdaad was; hij verweet hem, zich niet te verge-

noegen met de spijzen, die hem dagelijks verschaft werden, en on-eer te doen aan de familie, die hem onder hare leden had aangenomen; hij zeide hem eindelijk, dat hij meer erkentelijk hadde behooren te zijn, en eindigde met hem, tot straffe van zijn vergrijp, den dood aantekondigen. De krokodil stierf dan ook altijd op het daartoe vastgestelde uur; waarschijnlijk, echter, door de werking van zeker heimelijk toegediend vergif. Het is op de reede van Batavia niets zeldzaams, een twintig- of dertigtal kaaimans hunne prooi te zien beloeren; zij houden zich alsdan buiten het water; hunne gestalte is groot en hun uitzigt afgrijsselijk, maar de Javaan roeit in zijne, van een' uitgeholden boomstam vervaardigde, kanoo langs hen zorgeloos voorbij. Daar echter de Indianen weten, hoe vratig dit dier naar menschenvleesch is, en hoe menige slagtoffers hij verslindt, is deze hunne onverschilligheid niet wel anders, dan uit hun blind geloof aan een voorbeschikt noodlot, of uit hunne verachting van den dood te verklaren.

De Javaan, die het binnenland, of de gebergten, bewoont, is, over het algemeen, van middelbare gestalte, doch los ontwikkeld en welgemaakt; zijne kleur is geelachtig bruin. Zijn uiterlijk voorkomen duidt eene goedaardige inborst aan; hij is zachtzinniger, trouwer en opregter dan de bewoners der kusten. Men houde hem altijd op zekeren afstand van zich, boezeme hem eerbied in, geve hem het voorbeeld van

goede zeden, behandele hem met regtmatigheid en billijkheid, en men zal alsdan op zijne verkleefdheid kunnen staat maken, en hem volkomen kunnen vertrouwen. Doch men wachte zich ook wèl, om, het zij door woorden, het zij door daden, hem, in hetgeen de uitoefening zijner godsdienstige pligten betreft, hinderlijk te zijn, of hem daarin te grieven; even min moet men hem de minste aanleiding tot minnenijd geven; in dit laatste geval is zijne gramschap doodelijk, zijne woede onbeschrijfelijk, zijne wraak grenzenloos. Alsdan stelt hij zich in volslagen opstand (*amokh*); hij bedwelmt zijne zinnen door opium, bedekt zich het gelaat met zijn lang hoofdhaar (eene handeling voor welke hij de uitdrukking *matta glapp* bezigt), en, met verduisterde oogen, grijpt hij eene *kris* (hartsvanger of dolk met slangvormig lemmer), en doodt alle personen die op zijnen weg hem tegen komen, tot dat hij zelf, als een dolle hond, wordt afgemaakt.

De voornaamste bestaan-middelen van den Javaanschen bergbewoner zijn de veeteelt en de kultuur van den rijst, den koffij, den suiker, den tabak en den peper; voorts ook van suiker van den boom *areen*, kokos-olie, katoen enz.

Ofschoon in de trage lusteloosheid deelende van al de volken, die onder de verzengde luchtstreek leven, kunnen toch de bevelen van eenen meester, dien hij vreest of voor wien hij eerbied gevoelt, den Javaan tot de ongeloofelijkste krachts-inspanningen wekken. Uit zijnen aard ligtzinnig, laat

hij zich evenzeer tot het goede als tot het kwade vervoeren, zonder de gevolgen van zijn gedrag te berekenen; men moet hem derhalve aan eene soort van voogdij onderwerpen, die hem belette misstappen te begaan. Indien men, bij voorbeeld, met een' Javaanschen dienstbode, aan iemand eene som gelds wil zenden, is het altijd geraden, den eerstgemelden wel duidelijk het bedrag aan te duiden van de som, welke men hem aanvertrouwt; het geld wordt als getrouw, en als een heilig pand, overhandigd. Maar, zoodra de Javaansche dienstbode ontwaart, dat zijn meester vergeet zijn geld te tellen of hetzelve achter slot te bewaren, dan dringt hem de verzoeking, hij geeft er zich aan over, en poogt, voor zijnen betel, of voor de openbare danseressen, iets te ontvreemden.

De zeden der jonge bergbewoners van *Java* worden veelal door die hunner meesters bedorven. Gezonde en sterke Europeërs doen zich als zwakke grijsaards bedienen, hunne dienstboden zijn met eene dienst belast, welke zij niet behoorden te verrigten; de straffen van allerlei aard, die gebezigd worden om hen aan de gehoorzaamheid te gewennen, zijn oorzaak dat de goede Indianen dat hooge, gunstige denkbeeld laten varen; hetwelk zij anders zich zoo gaarne van de Blanken vormen, een denkbeeld, hetwelk de laatstgemelden echter onder de Negers moeten trachten voort te planten, indien zij in hun leven en in hunne welvaart te midden onder de Indianen belang stellen. Ik weet niets bespottelijkers dan het on-

geduld en de opvliegendheid van eenen Blanke, die, naauwelijks ettelijke woorden van de Javaansche taal verstaande, zijnen armen dienstbode scheldt en mishandelt, zoo deze niet terstond de voornemens of verlangens van zijnen meester begrijpt, of, om zoo te spreken, dezelven raadt, hoe moeijelijk te verstaan ook meestal zijne uitdrukkingen zijn. Het Hollandsche gouvernement heeft een blijk van menschlievendheid gegeven, door eene wet uit te vaardigen, krachtens welke de willekeur der meesters ten aanzien zoo wel hunner slaven als hunner vrije dienstboden wordt beperkt, en waardoor zelfs den inlandsche vorsten het onbepaalde regt wordt benomen, hetwelk zij over het leven en de goederen hunner onderdanen uitoefenden.

OVER DE JAVANEN IN HET ALGEMEEN.

In alle landen zijn, mijns erachtens, de natuur en de mensch innig met elkander verbonden. Waar de eerste vroegtijdig in hare ontwikkelingen is, en spoedig tot rijpheid komt, daar ook ontzenuwt zich spoediger de mensch, en sterft hij vroeger.

De Javaan huwt zeer jong.

Dikwerf heb ik, wat men bezwaarlijk gelooven zal, jonge echtelingen gezien, die te zamen nog geene twintig of hoogstens vierentwintig jaren leeftijds telden. Als de gehuwde man zijn dertiende of veertiende jaar bereikt heeft, maakt hij

reeds gebruik van zijn regt van polygamie, om eene tweede vrouw te nemen: de eerste heet dan de oude vrouw (*binie tuah*), en de tweede de jonge vrouw (*binie mudah*). In volgenden tijd voegt de man nog eenige bijzitten (*gimdiks*) aan deze zijne echte vrouwen toe, en, is hij rijk, dan neemt hij nog ten overvloede eene troep danseressen aan. Alle deze danseressen leven in de grootste eensgezindheid, en nemen onderling eene zekere rangonderscheiding in acht. De kinderen worden allen gezamenlijk opgevoed. In de hoogere klasse zijn alleen de wettige kinderen erfgenamen van de regten en titels des vaders.

De Javanen hebben geene familienamen; zij voeren, wat wij doopnamen zouden noemen, en verwisselen die, bij rijperen leeftijd, voor andere namen volgens hunnen rang, of voor zoodanige, welke zij, krachtens brevet van het Nederlandsch gouvernement, voor door hen aan hetzelve bewezene diensten verkrijgen. *Wangza*, *Natta*, *Alima*, *Mharta*, *Tarunah*, *Raxa* zijn gewone namen der geringere klasse; *Kusumah*, *Suriah-Nagara*, *Sura di Kartah*, *Binie-Natta*, *Kusumah-Judah*, *Wira-Redjah* zijn namen der hoogere klasse. Vrouwen-namen zijn, onder anderen, *Jaïna*, *Assimah*, *Manish*, *Jassia*, *Si-Rapie*, *Maïssem*.

Een der voornaamste formulieren betreffende de huwelijksverbindtenis der Javanen van de hoogere klasse is de *jodohr*, of de overeenstemmende ontleding van hunnen naam met dien hunner ver-

loofde. Dit wordt zoo verre getrokken, dat tot zelfs de lengte der lettergrepen, of derzelver klank in acht wordt genomen, en de priester trekt daaruit de horoscoop eener gelukkige of ongelukkige verbindtenis. Het valt ligt te begrijpen, dat een volk, hetwelk ten aanzien der vrouwen zoo zeer tot verandering genegen is, van deze zonderlinge instelling weet misbruik te maken.

Na eene echtverbindtenis van verscheidene jaren, dringt niet zelden de Javaan, door de bekoorlijkheden eener nieuwe schoonheid aangelokt, op eene spoedige echtscheiding tusschen hem en zijne vrouw aan, voorgevende dat de *jodohr* (ontleding) hunner namen voor de toekomst ongeluk, ontrouw of onvruchtbaarheid voorspelt.

Het is opmerkelijk, dat eene zoo onregelmatige levenswijze geenen ongelukkigen invloed op het ligchamelijk gestel van den Javaan heeft; want er zijn weinige volken, bij wie minder ligchaamsgebreken of kwalen worden aangetroffen, dan bij hem.

De Javaansche vrouwen zijn goedaardige schepsels, bekwaam in hare huishouding, maar zonder geest, zonder levendigheid, zonder opvoeding (*).

(*) Het lijdt wel geen' twijfel, dat ook hier uitzonderigen zijn; doch vindt men dezelve, ongelukkiglijk, weinig anders dan bij de openbare danseressen.

Zeer velen onder haar geven zich in haren ouderdom aan de geneeskunst over, en worden dan *dukums* genoemd: zij bereiden dranken uit kruiden, schors en hout, en bezitten dikwerf vele geneeskundige kennis en bij overlevering verkregen recepten; zij wenden ook, naar gelang van den bijzonderen aard der ziekte, zeer eenvoudige sympathetische middelen aan; zoo, bij voorbeeld, zijn er gevallen, in welke zij den lijder een kruis van kalk op den onderbuik beschrijven, na dien met betelsap bevochtigd te hebben, hetwelk zij uit haren mond uitdrukken; onder het volvoeren dezer bewerking zeggen zij eenige plaatsen uit den Koran, of andere formulier-gebeden op.

Als een Javaan van eene volbragte reis vermoeid is, of pijnen in de ledematen gevoelt, doet men terstond de matrone *doktoresse* (*nonoh dukum*) komen, om hem te *pintjietteren*. De matrone doet deze operatie bestaan in zachtkens geheel het ligchaam van den lijder te wrijven, aldus aan de spieren derzelver veerkracht en forschheid hergevende. Dit hulpmiddel is in Indië algemeen onder het volk in zwang, en ook de Europeërs zelven maken daarvan dikwerf gebruik.

Met opzigt tot de zedelijkheid bestaat er op *Java*, even als overal elders in de wereld, een groot onderscheid tusschen de vrouwen, die in kleine dorpen of in de gebergte-streken wonen, en dezulke, die in de voornaamste plaatsen en

steden haar verblijf hebben. Deze laatste kennen maar al te wel alle de wijzen van weelde-genieting, en de cachemieren shawl is daar, even als in Europa, de tooverkrachtige talisman, die de moeders verschrikt, en de gehuwde mannen doet sidderen.

VIERDE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE LEVENSWIJZE DER JAVANEN.

Voeding. — Dranken. — Uiterlijke gebruiken. — Kleeding der mannen. — Kleeding der vrouwen. — Kleeding der kinderen. — Manier van bouwen der Javanen. — Slaapkamers en bedden.

De belangrijkste studie voor eenen reiziger, die in de gelegenheid is om eenigen geruimen tijd in verre afgelegene gewesten door te brengen, is die der zeden en gewoonten, te midden van welke hij moet leven. Bevindt hij zich bij onbeschaafde volksstammen, dan verbaast hem hun natuurlijk instinkt, en, in zekere verhouding, bewondert hij hun vindingrijk vernuft en de bijzondere denkbeelden, welke zij zich van het leven vormen. In deze, buiten zijne gebruiken liggende, sfeer van bestaan en hebbelijkheden vindt de Europesche

wijsgeer ontelbare bouwstoffen, om nieuwe kennis op te doen, of zijne reeds verkregene kennis uit te breiden. De waarnemingen, welke hij zal kunnen doen, zullen voor hem niet zonder bekoorlijkheid, niet zonder oorspronkelijkheid blijven, als hij, uitgaande van de laagste spore der beschaving, den mensch in zijnen wilden en oorspronkelijken staat nemende, zich trapsgewijze tot aan het hoogste gebied des menschelijken verstands zal verheffen. De Javaan, ofschoon tot de beschaafde volkstammen van Indië behoorende, en sedert eeuwen in aanraking met de Europeërs zijnde, is daarom niet te minder oneindig achterlijk met opzigt tot de verstands-ontwikkeling, tot de kunsten en wetenschappen, en zal hij vermoedelijk in dien staat blijven tot dat men eene verfoeijelijke staatkunde zal hebben uitgedelgd, die de menschen in domheid en onwetendheid houdt, om te gemakkelijker over hen te kunnen heerschen (*).

Voeding. De Javanen zijn bij uitnemendheid matig in het genot van spijs en drank. De rijst is hun voornaamste voedsel; een man eet daarvan gemeenlijk vijf vierendeel ponds dagelijks. De rijst wordt in enkel water gekookt, en daarna

(*) Deze aanmerking geldt alleen de Javaansche vorsten, daar zij met eene onverdragelijke dwingelandij regeren, en in hunne onderdanen iedere kiem van geest-uitbreiding verstikken.

voor de maaltijden van den dag, in korven bewaard. De Javanen eten buitendien kleine visschen; buffelvleesch, in reden gedroogd, welke zij *ding-ding* noemen; moeskruiden, bladeren en wortelen, die met weinig omslag worden toebereid. Ik ben dikwijls genoodzaakt geweest hunne huizen te ontvlugten, als zij zich op *petteh* (stinkende boonen) onthaalden, welke zij als een heerlijk geregt prijzen, doch waarvan de reuk onverdragelijk is. Bovendien zijn zij groote liefhebbers van den mangos (*mangah*, *mangifera indica*), wanneer de vrucht nog niet rijp is. Deze mangos, met azijn, peper en zout ingelegd zijnde, hebben nagenoeg den smaak der olijven. Zij eten ook gaarne de bananen (*tam-tam* genoemd), die eene soort van aardappelen zijn, en den maïs. De Javanen houden ook nog veel van eene soort van ragout of ongestoofd geregt, sterk gekruid met kurkuma (indische saffraan) en peper. Het is den nieuwlinga aangekomen Europeër schier onmogelijk, zijne lippen aan dat geregt te brengen, hetwelk als vuur de maag verbrandt; slechts van lieverlede, telkens een' kleinen mondvol, en met veel rijst als toespijze, kan men er zich aan gewennen, en zelfs vindt men eindelijk smaak daarin.

Vele Europeërs verkiezen de Javaansche keuken boven de hunne; deze behouden eene betere gezondheid dan zij, die zich met vleeschspijzen voeden, waarvan het gebruik, te sterk op de, reeds door voortdurende hitte en daardoor ver-

hoogde uitwaseming verzwakte, werktuigen der spijsvertering werkende, het ligchamelijk gestel traag maakt, en hetzelve belet zijne verrigtingen te volbrengen. In een vreemd land kan men, met opzigt tot voeding en kleeding, niet beter doen dan de gebruiken der inboorlingen te volgen, aan wie de natuur zelve leert; wat hun ten beste dient.

De Javaansche vrouwen zijn groote snoepsters, en in de bezoeken, welke zij onderling bij elkander afleggen, wedijveren zij om eene grootere verscheidenheid van *kweh-kweh* (geregt van lekkernijen) voor te dienen. De oude vrouwen, die verscheidene malen gedurende den dag de *kweh-kweh* van huis tot huis rondbrengen, worden allerwege vriendelijk ontvangen, daar zij zeer gedienstig zijn, en op eene sluwe wijze aan haren kleinen koophandel het ambt van *postillon d'amour* weten te verbinden.

Dranken. De gewone dranken der Javanen zijn het bron-water en de koffij. Meer zelden drinken zij het sap of de melk der kokosnoten en het sap van den sago-boom, vermits dit laatste eene bijzondere bereiding vereischt, en men niet altijd hetzelve voorhanden heeft. Een bijzondere drank, door de Hollanders op Java *sago-wijn* genoemd, is zamengesteld uit het sap van den sago-palmboom, tot gisten gebragt en met andere bestanddeelen vermengd; als het mengsel uitgegist en bezonken is, heeft het den smaak van appel- of peerenwijn (cider). In groote hoeveelheid ge-

dronken, heeft deze sago-wijn eene dronkenmakende kracht.

In de klasse der arbeiders, vindt men er velen die groote liefhebbers van den arak of van den brandewijn zijn. Om dien van hunne meesters te verkrijgen, plegen zij over pijn in de ingewanden (*sackit pruth*) te klagen, tot zoo lang men medelijden met hunne gewaande ongesteldheid betoont, door aan hunnen trek te voldoen. Zoo als reeds is gezegd geworden, schroomen de aanzienlijke Javanen geenszins wijn en sterke dranken te drinken, als zij zich in gezelschap van Europeërs bevinden, en geenen strengen opvolger van den Koran bij zich hebben; zij drinken zich eenen wijnroes, even onbezorgd als de beste drinkers op het Europesch vaste-land.

De dronkenschap der Javanen is zeer vervrolijkend. De Europeërs storten dikwerf hunne beurzen en hunne kelders ledig, om zich deze verlustiging te verschaffen. Met dit inzigt pleegt men, zoo als overigens zulks bij de in Indiën gevestigde Europeërs gebruikelijk is, aan de koninglijke familie, aan de ministers en personen van hoogen rang vele *toasts* te drinken, en tevens de Javanen in den waan te brengen, dat men, om die hooge personadjen niet te beleedigen, bij het drinken van elke gezondheid, het glas of de bokaal moet ledigen.

Onder de Javanen vindt men er, die den wijn niet kunnen verdragen, maar die, uit eigenliefde, veinzen willen sterke drinkers te zijn; bij het des-

aart doen, zij voor zich eene flesch met afgetrokken groene thee plaatsen, hetwelk dan eene flesch madera-wijn moet verbeelden.

Uiterlijke gebruiken. Onder de uiterlijke hebbelijkheden der Javanen, zijn er van derwijze zonderlingen aard, dat ik, daarvan, er eenige aanduidende, mij verbeeld een geheel nieuw hoofdstuk te schrijven. Onze zeden, onze gewoonten, en, in het algemeen, onze wijze van zien steken zoo scherp af tegen die der Indianen, dat men dikwijls, bij de betrekkingen in welke men tot hen komt, zich werkelijk in verlegenheid bevindt, zelfs dan, wanneer men, overeenkomstig de in Europa aangenomen manieren, zich verbeeldt bij uitnemendheid welvoegelijk te handelen.

Eene zonderlinge gewoonte bij de Javanen is voorzeker het afvijlen hunner tanden. Door geheel Java worden de tanden der huwbare meisjes, dikwijls ook die der gehuwde vrouwen, gevijld en geheel van derzelver verglaassel beroofd. De matronen, *nonch dukum*, van welke reeds is gewag gemaakt, volvoeren meestal deze bewerking; ik heb echter ook jonge meisjes zelve hare tanden zien afvijlen.

Vele mannen en vrouwen houden het voor eene groote schoonheid, tanden te hebben, die, na te zijn afgevijld, zwart geverwd zijn, en wel op eene onuitwischbare wijze, het zij door middel van gebrande notendoppen, het zij door andere middelen.

De meeste Javanen achten het zeer onwelvoegelijk met een' Europeër of persoon van rang te spreken, alvorens betel (*) gekaauwd te hebben. Dit heeft veelligt daarin zijnen oorsprong, dat hun adem, alvorens zij zich ontnuchterd, of nadat zij sommige spijzen genuttigd hebben, een' onaangenamen reuk heeft.

De Kreoolsche en Javaansche vrouwen, die bij Europeanen inwonen en geen' betel kaauwen, bedienen zich gemeenlijk van kardamom (*amomum cardamomum*). Onder andere, door vele Indiaansche volken bij het doen eener liefde-verklaring in acht genomen, gebruiken, is ook dat, om met het beminde voorwerp gekaauwden betel uit den mond te wisselen; ongeveer zoo als bij ons in dergelijk geval ringen gewisseld worden.

Zeer vele Javanen, zoo mannen als vrouwen, verwen hunne nagels; vooral de mannen laten hunne duim- en pink-nagels der regterhand ongemeen lang groeijen. Alvorens zich te bed te begeven, maken zij met olie hunne nagels week, vouwen ze in het holle der hand om, en bescher-

(*) De betel, door de Javanen *sirie* genoemd, is uit onderscheidene bestanddeelen te zamengesteld. Een stukje arecanoot of kasjoe-noot (*areca-catechu*, *terra japonica*); een weinig ongebluschte kalk en tabak, worden in het balsamiek geurige blad van den betelboom gewikkeld; en zoo dit alles in den mond gesteken.

men ze overigens zorgvuldig door middel van kokers. Deze nagels dienen tot tanden-stokers, oorlepeltjes, enz. enz.

De meeste Javanen scheren zich den baard niet: zij rukken zich het kinhaar met nijptangetjes uit, die zij aan een lap katoen vast maken, welke hen gemeenlijk aan den schouder hangt. Velen onder hen, vooral zij, die tot den geestelijken stand behooren, dragen aan den kin een vlok haar, nagenoeg als een geitenbaard. Buitendien achten zij het ook voor bijzonder schoon, het haar der wratten, welke zij in het aangezigt hebben, zoo lang te laten groeijen als het slechts wil.

Op het eiland Java wordt de ligtgele gelaatskleur voor het schoonst gehouden, en de gele meisjes (*njaï kuning*) spannen boven alle de kroon. Daarop komen de bruine (*itam manis* of woordelijk: *malsch swarte*) meisjes het meest in aanmerking.

Onder de slavinnen (*mussa*), die alleen tot huisselijke diensten gebezigd worden, zijn er vele zeer blank, en zeer fraai van leest.

Kleeding der mannen. De kleeding der Javanen van de hoogste klassen is zeer kostbaar, en derwijze met versierselen bezet en verrijkt, dat een kortelings aangekomen Europeër in verzoeking komt, hen voor theater-prinsen te houden.

De Javaan heeft lang, zwart hoofdhaar, hetwelk hij door middel van kokos-olie blinkend en zacht maakt; hij draagt hetzelve op het achter-

hoofd te zamen gevlochten, en op eene bevallige wijze omwonden met een stuk geverwd katoen, ongeveer in den vorm van eenen tulband.

De man van rang draagt een kamisool van fluweel, van goud- of zilver-brocaat, of van zijde, met gouden of zilveren nestels en rijk geborduurd. Dit kamisool is bezet met achttien gouden knoopen, welk getal, even als dat van negen, door de Javanen als geheiligd wordt beschouwd. De voorpanden van dit kostuum zijn gemeenlijk met roode of gele stoffen gevoerd; dit zijn de meest geliefde kleuren voor hunne kleeding. De rijkste dezer kamisolen worden *kajin soengkit* genoemd. De Javanen dragen geene hemden, zij bedienen zich van een wit ondervest zonder kraag, hetwelk, naar gelang van hun vermogen, bezet is met achttien knoopen van diamant, agaat of andere kostbare gesteenten. De broeken zijn gewoonlijk van de zelfde stoffe als het kamisool, met breede gouden of zilveren belegsels op de naden. — Buitendien wikkelen zich ook de Indianen, tot hun gemak, in eenen wijden rok van zijde of katoen, *sarong* genaamd, die van de middel tot op de voeten afdaalt; eene soort van kleeding, die eene zeer genoeglijke frischheid verschaft. Tot schoeisel hebben zij schoenen, pantoffels, met of zonder punten; zelden dragen zij laarzen.

In sommige streken van Java draagt de *radeen* (edelman), als teeken van zijnen rang, eenen gordel, bestaande uit gouden passement, ter breedte

eener band; met van voren een slot van gedegen goud, waarin somwijlen edelgesteenten zijn gevat.

De wapenen der Javanen zijn uitermate rijk, en zij hebben niets dat hun heiliger is. Zij geven aan dezelven onderscheidene namen, *kris* (ponjaard of soort van dolk, met regt of slangenvormig lemmer); *badeh* (ponjaard) met regt lemmer en gekromden greep; *gollok*, *klewang*, *tjandreh*, soort van jagtmes; *wadung* (breed en kort mes), hetwelk zij verpligt zijn, bij zich te voeren, als zij ten hove gaan.

De ponjaards of dolken worden nu eens ter regter- dan weder ter linker-zijde gedragen; als bewijs van eerbied worden zij, achter op den rug, in den gordel geplaatst. Onder deze dolken vindt men er die eenige duizende piasters waard zijn, en waarvan het lemmer twee- à drie-honderd guldens kost. Men zal zich over het uitsporige van dezen prijs niet verwonderen, als men weet, dat de scheden dezer ponjaards uit goud vervaardigd, en met diamanten of robijnen omzet zijn. De lemmers er van zijn gebrandschilderd, en hebben minder of meer geldswaarde naar gelang der figuren en hieroglijfen, welke er zich op bevinden, en die door den Javaan *pamor* worden genoemd. De priesters leggen deze figuren uit, die overigens door schier elken Javaan insgelijks worden gekend, en waaruit zij verscheidene voorspellingen trekken. Om niets ter wereld zouden

de Indianen in hunnen gordel wapenen houden, welker hieroglyfen hun zouden onheilspellend schijnen.

Iedere *pussakka* (gedachtenis), het zij in tilbare of ontilbare voorwerpen bestaande, wordt met gemoedelijke eerbiedenis bewaard, doch niets is voor den Indiaan zoo heilig als eene oude wapenrusting, die hij van zijne voorouders heeft geërfd! Al wie eene zoodanige reliquie zoude verpanden of vervreemden, zoude als een afvallige of geloofsverzaker worden beschouwd.

De Javaan der middenklasse onderscheidt zich van dien der hoogere klasse, opzigtens zoo wel rang als geboorte, door zijne kleeding en door zijne wapenen. Zijn hoofdhulsel is niet zoo sierlijk, de stoffe zijner kleederen is niet zoo kostbaar, en instede van gouden- of zilveren passement, draagt hij alleenlijk streepen van rood of geel katoen. Gemeenlijk wordt het kamisool door den *kabaya* (eene soort van kamerrok) vervangen, die uit eene zeer ligte stoffe van onderscheidene kleuren vervaardigd en van verschillende lengte is. De Javaan dezer klasse draagt nimmer schoenen en zelden een broek; meestal is hij tot aan de middel naakt; en heeft hij geene andere dekking dan den *sarong*. Zijne wapenen zijn, doorgaans, zonder versierselen en van zeer eenvoudige bewerking.

De Javaan der geringere, behoeftige klasse bekleedt zich met eenen groven sarong, of gaat geheel naakt, uitgezonderd een zeer kort rokje,

of eene soort van voorschootje, gelijk de wilden.

Kleeding der vrouwen. Het hoofdhulsel der Javaansche vrouwen heeft eenige overeenkomst met dat der vrouwen van het kanton Unterwalden in Zwitserland, of met dat der meisjes in sommige gewesten van Italië; maar in stede van, zoo als deze, de haarvlechten door middel eener enkele groote haarnaald op het hoofd te zamen te houden, sieren zij haar kapsel met verscheidene kleine haarspelden, *toessuk koudeh* genoemd, welke zij kunstiglijk zoodanigerwijze beschikken, dat derzelver knoppen als een krans te voorschijn komen.

Deze haarnaalden of haarspelden zijn menigwerf van groote geldswaarde, want bij de rijkere klasse zijn zij gemeenlijk met kostbare gesteenten gesierd. De vrouwen laten gaarne haar lang zwart hoofdhaar, vooral als zij uit het bad komen, los langs hare schouderen neêrgolven, hetwelk haar bijzonder wèl staat. De schoonheid van het haar der Javaansche vrouwen bestaat in deszelfs ongemeene lengte en gitzwarte kleur, maar het heeft zoo weinige fijnheid en zachtheid, dat de vernuftigste en bekwaamste kapper zijne kunst te vergeefs uitputten zoude, om daarvan, even als van dat onzer elegante dames, een ligt en teeder miniatuur-praalgebouw op te rigten. Welriekende bloemen, de *tjambaca (michelia champaca)*, de *melatie*, de *rampeh*, enz. enz., waarmede de Javaansche

vrouwen aan de kokos-olie eenen balsamieken geur geven, of welke zij zich in het haar strengelen, zijn ook op hare kleederen geschakeerd, en verspreiden rondom haar eenen zeer liefelijken geur.

De kleinodiën, welke de vrouwen zich in de ooren hangen, voor zoo verre die mij ter gezigt zijn gekomen, zijn van onderscheiden aard. Meestal dragen zij *krabuks*, in den vorm van een roosje, het zij van echt juweel of van valsche steenen, die aan het benedeneinde van het oor zijn gehecht, en achter hetzelve zijn vastgeklonken. De *rongius* (openbare danseressen) en vele vrouwen van het oostelijk gedeelte des eilands, dragen oorhangers. Eene menigte anderen, vooral die op het eiland Balie, of die van daar afkomstig zijn, hebben de ooren wijd gespleten, en maken dezelven nog meer dan half zoo lang, door middel van zeer zware versierselen, welke zij er aan hangen.

De reeds beschrevene sarong dekt haar van de voeten tot aan de middel of tot aan de armen; zij hebben de borst onder een stuk katoenen stoffe bedekt, of wel in een keurslijfje besloten. Met onbeschrijfelijke bevalligheid en koketterie dragen zij eene lange gekleurde sjerp (of smallen shawl) (*selingdang*), welke zij in duizende gestalten, telkens met afwisselenden plooijenval, weten te vervormen. Ook dragen zij, van ligte, gekleurde en fijne stoffe, een *kabaya*, die, van voren open, alleen op de borst door middel eener slotnaald

digt gehouden wordt. — Vele vrouwen, vooral de slavinnen en openbare danseressen, dragen om de middel een gouden of zilveren band (*ikat pingang*) met scharnieren en een slot van het zelfde metaal; anderen sieren zich met een' in goud of zilver geborduurden gordel, hetgeen nog hare, gemeenlijk rijzige en fraaije, gestalte opluistert. — De jonge vrouwen en de danseressen der inboorlingen van aanzien dragen menigwerf armbanden van gedegen goud; naar het voorbeeld der Chinesche vrouwen, zijn zij niet met schoenen, maar met muilen geschoeid, waarvan het boven gedeelte uit goudgestikt rood fluweel bestaat.

De vrouwen der armere klassen bezitten, en dit laat zich begrijpen, geenerlei der weelde-voorwerpen, welke wij hier hebben opgenoemd. — Het ongeluk dwingt de koketterie tot zwijgen; alvorens te schitteren, moet men denken aan te leven. Hare gansche kleeding bestaat in een' ouden en langen sarong, die haar weinig meer dan tot de heupen bedekt, en waarvan de gaten, het gevolg der afslijting, achter lappen en stukken van duizenderlei kleur en vorm verborgen zijn.

Kleeding der kinderen. De kinderen van beiderlei kunne loopen naakt tot op hun 6e of 7e jaar. Die der behoeftige klasse, vooral in de bergachtige streek, blijven tot een nog later tijdperk in dien staat. — Over het algemeen snijdt men hen zeer dikwerf het haar af, en laat hun slechts nog kleine lokjes bij de ooren, voor en achter aan het

hoofd. De jonge meisjes worden vroeg gewend aan oorringen (*krabuhan*) te dragen; aan de armen en onder aan de beenen dragen zij braceletten, waaraan kleine koraaltjes zijn vastgemaakt; op hare borst hangt gemeenlijk een *tjimath* (talisman), bestaande uit geheimzinnige plaatsen van den Koran, eene in zilver ingevatte tijgertand in den vorm eener halve maan, tijgerklaauwen enz. Deze talisman dient om het jonge meisje tegen alle levende en bovennatuurlijke vijanden te beschermen. Bij feestvieringen en plegtige gelegenheden worden de kinderen naar gelang van den stand en het vermogen van hunnen vader gekleed.

Slaapkamers en bedden. De slaapkamers der Javanen van de hoogere klasse zijn warm en donker. De muren zijn met gekleurde stoffen behangen, en de vloer is met tapijten of matten belegd. Gewoonlijk bestaat het huisraad in eene tafel en een paar bamboe-stoelen; zelden ontmoet men er spiegels of andere Europesche verfraaijingen. De lucht in deze slaapkamers is menigwerf zeer onaangenaam, in de eerste plaats omdat er onophoudelijk betel wordt gekaauwd, en anderdeels wegens de lampen, die, om zoo te spreken, er nacht en dag branden. De *minjak katjang* (boonenolie), die in de lampen gebrand wordt, heeft uit zich zelve eenen slechten reuk. De lampen zijn gemeenlijk kleine geledigde kokosnoten, of ijzeren en aardewerken vazen, die zelden, of liever nooit, worden gereinigd.

De rijke Javaan bezit een *balie-balie* (bedstede), voorzien van *tikars* (stroozak), van *bantals* (kussens) en omringd met dubbele gordijnen van gekleurde stoffe. De min-gegoede Javaan heeft slechts een' stroozak, hoogst genomen een kussen. Hij maakt zijn bed, waar het hem behaagt; op houten of steenen vloer of op de bloote aarde, daaraan kreunt hij zich weinig, mits hij slechts ruste. De kinderen slapen bij hunne ouders of alleen. Gedurende de eerste jaren slapen zij in eene soort van hangmat, van welke een koord afhangt, hetwelk dient om hen te wiegen.

Wijze van bouwen der Javanen. Het stelsel, hetwelk de Javanen in hunne bouw-werken volgen, is hoogst eenvoudig. Om hunne *pandoks* (huizen of hutten) te bouwen, bezigen zij het bamboe, hetwelk sterk is, en zich gemakkelijk laat bewerken. Tot een huis, uit vier of zes kamers bestaande, worden ongeveer, naar gelang van deszelfs omvang, zeven of achthonderd stukken bamboe vereischt. Het stuk bamboe, van nagenoeg 20 à 50 voet lengte, kost bij doorslag 3 à 4 duiten of 2 cents. Het huishouden-gereedschap is insgelijks uit bamboe vervaardigd. Vier goede werklieden zijn in staat, binnen eene week tijds, eene hechte en sterke woning te bouwen. Tot dekking dier huizen bedient men zich van *allang-allang* (een breed en nagenoeg 10 voet hoog opwassend gras, dat, na deszelfs bereiding, *atap* wordt genoemd), van gespleten bamboe, van *indjuk* (genomen van den boom *areen*), of ook wel van dakpannen, op

groote verwijding van elkander, als de sterkte der stijlen zulks veroorlooft. Het eenige stuk gereedschap, waarvan de Javanen in dien arbeid gebruik maken, is hun *golok* (lang en breed mes); zij bezigen geene spijkers, omdat zij alles met hunne *rotings* (*calamus rotang*) bevestigen: in deze werkzaamheden doen zij veel behendigheid en vindingrijkheid blijken, doch daarentegen hebben zij weinig verstand van een huis in steen of hout op te bouwen.

Naast aan het woonhuis, staan nog eenige aanhoorige gebouwen, *lombongs* genoemd, waar de *padie* (*) wordt opgelegd; voorts de stallen voor de buffels (*mondings*), bestaande uit een enkel dak, op bamboe-stijlen rustende en door eene haag omringd. Onder de openbare gebouwen, zal ik hier de tempels of kerken vermelden, die, over het algemeen, eerder in een' jammerlijken toestand, dan in een' staat van eenvoudige schoonheid zijn; voorts de zout- en koffij-magazijnen, en eindelijk de bruggen. Ik heb eene dezer laatstgemelden gezien, die zoo wel den werklieden als den architect tot eer verstrekte. Deze brug, over eenen onmetelijken afgrond hangende, rust op geene stijlen; van op het midden geniet men een romantisch en tevens wild natuurtafereel. Op ettelijke

(*) De rijst, zoo als hij van het veld komt, wordt *padie* genoemd; gedorscht, heet hij *bras*; gekookt, geeft men hem den naam van *nassie*.

honderde voeten beneden zich, ziet men de schuimende golven van den Tjisokkan voortrollen; ter regter- en ter linkerzijde verheffen zich ongure rotsen; bergen, overdekt met honderdjarig geboomte, altijd groene struiken; en allerwege het eenzame en zwijgende van den dood, slechts bij lange tusschenpozingen gestoord door het gezang van eenen vogel of door den krijschenden schreeuw van eenen aap; in de verte stijgt een steile rijweg in slingeringen tegen de rotsen op. — Eene onweêrstaanbare tooverkracht ketent den reiziger aan dit oord, en ontrukt hem eene billijke schatting van bewondering voor het geduld en vernuft, welke de Javanen hebben moeten aanwenden, om een' dus met afgronden en steilten vervulden bergpas voor de rijtuigen toegankelijk en bruikbaar te maken. Aan het uiteinde dier brug, nabij eene grot, ziet men gemeenlijk eenen Javaanschen schildwacht, op zijne mat gezeten, en wiens uiterlijk voorkomen in volmaakte zamenstemming is met dit eenzame en grootsche tooneel der natuur.

VIJFDE HOOFDSTUK.

GODSDIENST DER JAVANEN.

Secte, waartoe zij behooren. — Leerstellingen. — Godsdienstige en burgerlijke gebruiken. — Gebruiken, betreffende de huwelijken. — Echtscheidingen. — Begrafenissen en begraafplaatsen. — Godsdienstige feesten. — Mohammedaansche feestdagen en namen der maanden. — Bijgeloovige begrippen.

De Javanen zijn Mohammedanen, en behooren als zoodanig tot de, meer dan die van Omar gematigde, secte van Ali. Het Islamismus werd omstreeks het jaar 1406 door een' Arabischen sheik, IBN MOELANNA genaamd, ingevoerd, die tot dat einde beurtelings de middelen van overreding en de kracht der wapenen bezigde. Deze godsdienst werd het eerst in het koningrijk Cheribon (*Tjirie-bon*) aangenomen.

6 *.

De voortgangen der nieuwe geloofs-instellers waren langzaam en moeijelijk. In onderscheidene gewesten bezegelden Brama's ijverende volgelingen met hunnen laatsten droppel bloeds, hunne verknochtheid aan de godsdienst hunner vaderen, overdekten met lijken de aloude en geheiligde wouden, die hunne tempelen uitmaakten, en bezweken eindelijk, verwonnen door de meer talrijke troepen der Arabische of vreemde, eene hoogere kennis in de kunst van oorlogen bezittende, krijgsoversten, en, eindelijk, door het verraad van diegenen hunner broederen, die afvallig waren geworden. Een klein getal slechts, het lot tartende, wilde eerder een hagchelijk, ellendig, aan alle rampen en ontberingen blootgesteld, leven leiden, dan de eeredienst hunner vaderen verzaken en de leer van Mohammed omhelzen. De meesten stierven; de vergeefsche hoop, eenmaal hun geliefd vaderland weder te zien, de herdenking aan den vreesselijken dood hunner betrekkingen, het gemis van alle gemakken des levens en de onmogelijkheid om in deszelfs eerste, dringendste, behoeften te voorzien, maakten een einde aan hun jammervol bestaan.

De overblijfselen van dit vreedzame en voormaals gelukkige volk zijn zamengesteld uit ongeveer een veertigtal gezinnen, die een afgelegen oord van het koningrijk Bantam bewonen; zij zijn bekend onder den naam van *Buddahs*. Getrouw aan het geloof hunner vaderen, wier grafsteden in hunne nabijheid zijn gelegen, schijnen zij den dweepzieke geestdrijvende Mohammedanen zelven

eerbied in te boezemen, en men laat hen in rust leven. Mijns inziens hebben de Javanen bij hunne godsdienstige omwenteling weinig gewonnen; want, als men hen bij de, aan het oud geloof getrouw gebleven, Buddahs vergelijkt, heeft men het bewijs, dat hun zedelijk karakter niet is verbeterd geworden.

De prachtige bouwvallen van aloude tempelen, welke men in de residentie Kadoeh en elders vindt, grafsteden en schoone standbeelden, de gezangen hunner *pantous* (minnezangers), die bij overlevering van vader op zoon overgaan, zijn even zoo vele blijken van den grooten luister, in welken vroeger bij de Buddahs de kunsten en wetenschappen bloeiden. Het lijdt geene mogelijkheid van twijfel, of de treurige herdenking aan een voorbij gegaan geluk heeft menigwerf het hart der nieuw bekeerden beklemd; ik zelf heb meermalen hunne afstammelingen hooren spreken over de grootheid en de magt der oude koningen, en van het keizerrijk van Padjadjaran.

De tegenwoordige spelen der Javanen, *wayang* en *toppeng* genoemd, eene groote menigte hunner plegtigheden en liederen klimmen tot eenen hoog van ons verwijderden oorsprong op.

Indien toevallige gebeurtenissen, uitgezonderd dwang of geweld, de bedevaarten naar Mekka en Medina kwamen belemmeren, zouden voor het Islamismus daarvan de gevolgen onberekenbaar zijn: die plaatsen alleen zijn de bron en de ontvlammingshaard der geestdrijvende dweep-

woede, die, te gelijk met dezelven, zoude uitgedelgd zijn. Even wel als het doodende venijn van den slang, hetwelk in al de aderen van het gezondste ligchaam doordringt, verspreidt zich de nieuwe godsdienstijver, welken de *hadjia* (bedevaartganger) van Mekka medebrengt, met de snelheid des bliksems; die blinde ijver verwoest alle, minder of meer van bijgeloof ontheven, gevoel, en verstikt de kiem van meer verhevene denkbeelden. De reis naar Mekka maakt den minst beteekenenden Javaan tot een' hadjie; hij draagt alsdan, als onderscheidings-teeken, eenen witten of gekleurden tulband, en oefent een' zeer grooten invloed op het volk uit, waarvan hij, hoe driest onwetende hij ook zijn moge, van dat af aan de geestelijke of verstandelijke leider wordt.

De geestelijkheid is verdeeld in onderscheidene klassen. Er zijn *Katibs* of *Banditas* (uitleggers der gewijde schriften), *Santriks* (kweekelingen in de godgeleerdheid) en *Panghoeloes* (priesters). Op den tijd der vasten brengen de geloovigen tienden aan hen op; en de offeranden, welke zij ter gelegenheid der feestdagen, der begravenissen en der menigvuldige godsdienstige gebruiken, ontvangen, vergrooten hunne inkomsten, die op zich zelven zeer matig zijn.

Het vasten is een der eerste pligten van den Mohammedaan, en de profeet beveelt hetzelve aan, als een krachtdadig middel tot zaligheid, daar hij in den Koran de volgende woorden schrijft:

„ De reuk van eenen mond, die gevast heeft, is
„ Gode meer welbehagelijk dan de welriekende geur
„ van den muskus. Er zijn ingangen tot alle din-
„ gen; het vasten is die der godsdienst. Bij
„ het begin der maan van den Ramadan zullen de
„ poorten van het paradijs zich openen, en die
„ der hel zich sluiten."

Het gemeene volk, hetwelk zoo gaarne alles aanneemt, wat uiterlijk hetzelve treft, maar zich weinig laat gelegen zijn aan de wezenlijke waarde of aan het doel eener instelling; hetwelk al de uiterlijke bedrijven in acht neemt, en de hoofdzaak uit het oog verliest of verwaarloost; dat volk waant, zich volkomen naar de wetten van Mohammed te gedragen, als het van zes ure des morgens tot zes ure des avonds vast. — Het tijdperk van den Ramadan legt den Javaan groote ontberingen op; zelfs is het hem verboden, water te drinken; de betel, dien hij zoo zeer bemint, aan welke hij boven de smakelijkste, kostelijkste geregten den voorkeur geeft; de betel, die hem, wien hongert, versterkt en voedt; hem, die treurig is, vervrolijkt; de betel, die onafscheidelijke medgezel van zijn bestaan, ligt verlaten, in eenen hoek van den *pondak* (hut), en verkrijgt, gedurende den ganschen dag, geene andere blikken, dan die der begeerte. Maar het zesde uur nadert, de slapers staan op van hunne stroo-matten, de ongeduldigen spannen naar allen kant hunne ooren, tot dat eindelijk de heesche piepende stem van een' priester, van

boven het torentje van den *missidjiet* (tempel) de sluiting der vasten aankondigt. Deze blijde tijding verbreidt zich in de geheele landstreek door het gedruisch van eenen vervaarlijk grooten trom, waarop uit alle magt geslagen wordt. Alsdan gelooft de Mohammedaan zich stiptelijk gekweten te hebben van al wat de geest en de letter der wet hem opleggen; hij tracht, volgens regt, zich voor den verloren of in boetvaardigheid doorgebragten tijd schadeloos te stellen, en nu besteedt hij den geheelen nacht, tot op het zesde uur, aan het doen kooken en braden van spijzen, en aan het onmatig eten en drinken. Het is vermakelijk, de uitvlugten te hooren, welke de Javanen van aanzien te baat nemen, om verbodene spijzen te kunnen nuttigen. De wet van Mohammed verbiedt hen het varkensvleesch, maar zij houden zeer veel van ham, en eten daarvan zonder dat zij gelooven eene zonde te begaan. Als zij zoeten wijn drinken, beweren zij, dat het niet anders dan gesnikerd water is. Aan rooden wijn geven zij den naam *obat* (geneesdrank), en houden den brandewijn voor een uitmuntend middel tegen de koorts en tegen pijnen in de ingewanden.

Men vindt zelfs vele priesters, die tegen de verleiding der verbodene vrucht niet bestand zijn, en die hunnen smaak voor de Europesche lekkernijen bot vieren. De volgende anekdote zal daarvan een bewijs opleveren.

Op zekeren dag bevond ik mij op een diplo-

matisch banket, tot hetwelk vele, zich in dienst van het Nederlandsch gouvernement bevindende, voorname Javanen en eenige aanzienlijke priesters genoodigd waren. De gastheer was een resident, en had dienvolgens de geregten naar Europesch gebruik doen bereiden. De Indianen wisten over het algemeen, waaruit zij waren zamen gesteld. Aan een' der priesters werd ananas in wijnsaus toegediend; aan een' anderen gerookte ham, en noch de een noch de ander lieten zich lang noodigen om van beide die schotels te eten. Het was mij niet onbekend, dat zij wisten waaruit die geregten bestonden, doch ik noemde ze voor hen, als om hen daarop opmerkzaam te maken. Zij lieten zich echter niet van hun stuk brengen, en antwoordden lagchende, dat dit eene boerterij was, die noch door den geur noch door den smaak van hetgeen zoo aangenaam hun verhemelte streelde, bevestigd werd. Eerst nadat zij zich aan ananas en ham duchtig hadden te goed gedaan, namen zij den schijn aan, van verschrikt te zijn en een' weêrzin te gevoelen, en vonden zij goed, te zeggen, dat het toch wel mogelijk kon zijn, dat ik gelijk hadde; dat zij een andermaal beter zouden toezien; doch dat overigens, de mensch aan dwaling onderhevig was.

Godsdienstige en burgerlijke gebruiken. De Javanen, gelijk ik reeds gelegenheid gehad heb, op te merken, omhelzen het Islamismus, doch dit belet niet, dat men bij hen eene menigte

gebruiken opmerkt, die van eene veel hoogere oudheid getuigen, en die, ten spijt van den dweepzieken ijver der Arabische priesters, onderhouden en getrouwelijk van geslacht tot geslacht overgeleverd worden. Allerwege vindt men de sporen der oorspronkelijke Godsvereering, die, even als de bouwvallen van steden en tempelen, den menschelijken geest naar het verledene terug voeren, en den Tijd doen vloeken, als den onvermoeibaren vernieler van al het ondermaansche.

Met diepen eerbied gaat nog de Javaan de half uitgewischte steenbeelden hunner goden, in de sombere en plegtige duisternis der wouden bezoeken, waar eenmaal hunne altaren stonden. Aan den zoom der rivieren, op de bergen, onder de eeuwen-oude eiken, wonen nog, zeggen zij, Geesten, die, naar hunnen verschillenden aard, den mensch beminnen of haten, hem beschermen of vervolgen. Vele eeuwen nog, zullen welligt moeten voorbijgaan, alvorens de sporen der aloude Godsvereering van Java zullen verdwenen zijn!

Zijn niet die leerstellingen van het verledene, die de tegenwoordige godsdienst overleven, te vergelijken bij de wortelen van den magtigen boom, die ter oppervlakte van den grond is afgesneden, maar welks loten des te menigvuldiger zich in de aarde voortplanten, en onder het lommer in plegtige stilte hun bestaan verlengen?

Wat er van zij, er zijn lieden, die beweren,

dat, op den tijd toen het Islamismus op Java werd ingevoerd, de Arabische priesters, uit staatslist, den Javanen onderscheidene vrijdommen van eeredienst hadden vergund, die ongetwijfeld van Mohammeds leer afweken, maar die hen te gemakkelijker die leer deden omhelzen.

Blijde feestvieringen begeleiden de geboorte van een kind; *vóór* hetzelve nog het licht aanschouwt, wil zelfs reeds de blijde vader zijne dankoffers aan den Eeuwige toebrengen, door eene algemeene verlustiging te verordenen. — De besnijdenis geschiedt tusschen het 6e en 12e jaar, en maakt een der voornaamste feesten der Javanen uit.

Ten einde des te gemakkelijker de kosten dier feestvieringen te dragen, en daaraan over het algemeen nog meer plegtigheid bij te zetten, ziet men niet zelden verscheidene gezinnen zich met elkander vereenigen; zoo het gebeurt, dat de kinderen van opperhoofden van de partij zijn, wordt het feest voor het volk eene ware verlustiging, die verscheidene dagen aanhoudt. Van 10 à 20 uren afstands in het rond, snellen onderzaten dier opperhoofden, in karavanen van honderd of tweehonderd personen aan, en, zingende en door muzijkanten vergezeld, brengen zij aan het hof (*dalm*) geschenken van allerlei aard. Zelfs de armsten brengen hunne offers aan; deze bestaan in ettelijke pisangs, kokosnoten of in eenig gevogelte. Op den dag der plegtigheid is alles in beweging, de tot derzelver volvoering bestemde zaal is rijk

versierd, en de welriekendste geuren wasemen er in uit.

De oude vrouwen, *nânoh dukum* (moeders doktoressen), van welke reeds gesproken is, zijn, even als eenige priesters, tegenwoordig, het zij om de besnijdenis te doen, het zij om, na hare bewerkstelliging, de kinderen te verplegen. In een nabijgelegen vertrek bevinden zich, in groote menigte, priesters en godgeleerden (*santrih*), die, onder begeleiding eener zachte en weemoedige muzijk, eenige plaatsen uit den Koran luide zingen. In de eerste plaats laat men de kinderen, welke men, in palanquins, of met verguld papier, bloemen en lijsten versierde draagstoelen (*djompana*), plaatst, eene wandeling door de voorname straten van het dorp doen, onder geleide eener talrijke eerewacht, muzijk enz.

Een bont gewemel van grillige gestalten volgt den trein tot aan het hof. De openbare danseressen voeren, op verscheidene pleinen, spelen of passen uit; allerwege heerschen vreugde en vermaak. Het buskruid wordt bij die gelegenheden ook niet gespaard, en daar de meeste Javaansche opperhoofden kleine kanonnen en geweren bezitten, hebben de salvo's geen einde. Er worden ook aanmerkelijke sommen gelds aan lustvuurwerken te koste gelegd, welke de Javanen, even als de Chinezen, in hunne feesten bij voorkeur vermenigvuldigen. Gemeenlijk worden de, in den omtrek wonende, Europeanen door den Javaanschen opperhoofd ten eten genoodigd, en zeer heusch door hem ont-

haald. In deze gastmalen heerscht zulk eene smaakvolle sierlijkheid, en de bediening wordt er zoo wél volvoerd, dat de aanzienlijkste personen van beiderlei kunne het zich tot vermaak stellen, daarbij tegenwoordig te zijn. Intusschen is het metterdaad geene gemakkelijke taak, op Java eene feestpartij te verordenen, die naar ieders smaak kan zijn, want onder de in Indië wonende Europeërs is het dischgenot, even als alle andere weelde-genietingen, tot den hoogsten trap van verfijning opgevoerd.

Behalve de besnijdenis, zijn er voor de jeugd nog andere feestvieringen van louter godsdienstigen aard; bij voorbeeld, die van de zuivering der tanden (*gossok gigit*), van de zuivering der ooren (*gossok kuping*). Ieder dezer feesten heeft eenen diepen zedelijken zin, en duidt de tijdperken van 's menschen ligchamelijke ontwikkeling aan. Bezwaarlijk is er eene betere gelegenheid, dan juist deze feesten te vinden, om der inboorlingen hart te winnen. Er te verschijnen, in hunne vreugde te deelen, eenige korrels buskruid uit te deelen, is voldoende, om zich hunne vriendschap te verzekeren; allengs ziet men hunne vreesachtigheid verdwijnen, zonder dat zij daarom den eerbied vergeten, dien zij eenen gouvernements-beambte verschuldigd zijn. Onder de levendigste en aangenaamste genoegens, door mij op Java genoten, tel ik die, welke mij, bij dergelijke gelegenheden, die goede natuurkinderen hebben verschaft.

Ik kan niet begrijpen, waarom zoo vele jonge Europeërs, op Java, terug deinzen van voor die kleine betooningen van welwillendheid om des volks vriendschap te winnen; want niet slechts dat men alleen door het bezit dier vriendschap, met opzigt tot zijne goederen en zijn leven, in zekerheid kan zijn, maar ook eeniglijk door dat middel zal men er in slagen, de edele ontwerpen te verwezenlijken, welke men vormt om de verlichting en beschaving uit te breiden, de volks-opvoeding te volmaken en den nijverheidsgeest meer en meer aantewakkeren.

Gebruiken, de huwelijken betreffende. Zoo als ik reeds boven heb aangestipt, heerscht, ten gevolge van de invoering der Mohammedaansche godsdienst, de polijgamie op Java; maar, behalve in deze gewoonte, hebben de huwelijksvereenigingen der Javanen weinige overeenkomst met die der Turken, hunne geloofsgenooten. Bij deze laatsten is de vrouw slavin, alleen bestemd tot de voldoening van zinnelijken lust, en het voorwerp van jalouzij en tirannie. Is zij schoon, dan zal zij de wereld niet zien, de vrijheid niet genieten, anders dan achter de traliën van eenen harem, of door aan der gesnedenen waakzaamheid te ontsnappen, en dienvolgens steeds in het vooruitzigt der gestrengste tuchtiging.

Men stelle zich overigens voor, hoe bitter het lot eener schoone en jonge vrouw moet zijn, die gedwongen is zich met zorg aan alle blikken,

uitgenomen aan die van haren tienen, te onttrekken. — Zoo is het niet op Java; de vrouwen genieten er alle vrijheid, die met de goede zeden en haren staat overeenstemt, en, wat vooral opmerking verdient, zij nemen er een werkdadig deel in de beschikking en het beheer der huishoudelijke aangelegenheden.

Ofschoon het in sommige gewesten gebruikelijk zij, dat de aanstaande echtgenoot aan de ouders eene schadevergoeding in geld voor hunne dochter geeft, is echter deze gewoonte zonder eenigen invloed op de bijzondere omstandigheden der echtgenooten, want gewoonlijk besteden de ouders dit geld aan geschenken voor hunne dochter, welke geschenken in huisraad of kleedingstukken bestaan, of wel dient hun deze bijdrage om, met hunne bloedverwanten en haren, het huwelijk van hun kind te vieren.

Sedert den dag der verloving tot op de inzegening van het huwelijk, worden bij de Javanen van aanzien eene menigte vervelende pligtplegingen en gebruiken in acht genomen, waarvan de aanstaande echtelingen gelijkelijk met ongeduld de beëindiging te gemoet zien.

Een Javaansch edelman, mijn buurman, noodigde mij op zekeren dag, om het bruilofts-feest zijner dochter te vieren. In zijne woning aangekomen zijnde, die opzettelijk voor die gelegenheid was versierd geworden, geleidde mij de vader in de kamer der verloofde, aan welker ingang

eene oude vrouw mij met rozenwater besprenkelde. Ik moest haar ook mijne handen over laten, welke zij met andere reukwateren waschte. Al de rijkdommen en al de schatten van het huis schenen mij toe, in die kamer op een gestapeld te zijn, want ik had moeite, om niet bij iedere mijner bewegingen een of ander der als zeldzaam merkwaardige of der zeer kostbare voorwerpen, aan te raken. De aanstaande echte-vrouw, schitterende van jeugd en schoonheid, was op een kostbaar tapijt gezeten, in gezelschap van twee vrouwen, van welke de eene, door middel van eenen paauwenveêren waaijer, de lucht rondom haar bekoelde, terwijl de andere betel bereidde, of het toilet harer meesteresse beschikte.

De verloofde geleek volkomen eene godin, naar de godsdienst van Buddha: deze gelijkenis werd nog vermeerderd door hare onbewegelijke houding, haar zwijgen, en door de werking, welke hare ter aarde geslagene oogen voortbragten, haar hoofd was omgord met eenen krans van bloemen en gouden sieradien, hare armen waren met het kostbaarste der metalen overdekt, en aan hare ooren hingen zware ringen; het geheel uiterlijk dezer vrouw leverde een bewonderenswaardig gezigt op; maar, geweldig stuitte het mij, haar lief, rond gezigtje met eene witte verw overstreken te zien.

Gaarne zoude ik nog langer in deze kamer gebleven zijn, om mij een meer volkomen denkbeeld van de geheimenissen der plegtgheid te verschaf-

fen, doch beletteden mij eenerzijds, het gevoel der welvoegelijkheid, en, van den anderen kant, de bedwelmende wierooken en de ongemeene hitte daarin langer te verwijlen. Gordijnen, over de kleine vensters aangehangen, versperden voor de frissche lucht schier geheel den doortogt tot deze kamer, die nog enger was gemaakt door de groote menigte van voorwerpen van allerlei aard, welke er in waren verzameld geworden.

De vader begeleidde mij vervolgens naar de kamer van den aanstaanden echte-man, wiens zonderling gewaad hem naar een' Indiaanschen afgod deed gelijken. Zijn hoofdhulsel was van nog grooteren omvang en rijkdom dan dat zijner bruid, en ook zijn gelaat was wit beschilderd. Tot aan de middel was hij naakt, hij droeg gouden armbanden; om zijnen hals hing eene zware gouden keten, met eene plaat van het zelfde metaal, eene halve maan voorstellende, die schier geheel zijne borst bedekte; ook hij zat onbewegelijk, eenige oude vrouwen bedienden hem.

De echtelingen blijven dus gedurende ettelijke dagen van elkander gescheiden, om hen, onder gebeden en zuiveringen, dus tot hunnen toekomstigen staat voor te bereiden.

Over het algemeen zijn bij de Javanen de echtverbindtenissen gelukkig, en weinige landen, voorzeker, bieden zoo vele voorbeelden van huisselijk geluk aan.

Noch man noch vrouw eroorloven zich in het

huwelijk even min eenige zelfzuchtige afzondering, als zij in tegenwoordigheid van vreemde lieden twisten of elkander mishandelen. Hoe verre ook tusschen eenen Europeër en eene Javaansche vrouw de kennis moge gevorderd zijn, moet hij zich wel zorgvuldig wachten, haar, ook zelfs op de meest argelooze wijze, in het bijzijn van haren echtgenoot of van hare verwanten, aan te raken; de hand op het hoofd der vrouw te leggen, zoude eene zware beleediging zijn, die alligt door den dolk zoude gewroken worden.

Op reis, of ook slechts op eene wandeling, treden man en vrouw nimmer naast elkander voort. De vrouw gaat altijd voor den man uit; vermoedelijk om haar te beter te kunnen gadeslaan, en, ingeval zij gehoond wierd, haar te verdedigen.

In de vriendschappelijke bijeenkomsten, die tusschen Europeërs en Javaansche opperhoofden plaats grijpen, wijken laatstgemelden, uit wellevendheid jegens de Europeërs, meermalen van de gewoonten en gebruiken hunner natie af. De vorsten, de regenten, de Aries en de Tommongongs brengen hunne vrouwen met zich, aan welke, even als zulks bij ons gebruikelijk is, de heeren den arm bieden, om haar naar den disch op te leiden, waar zij haar bedienen. Men heeft intusschen zelden reden om zich over een dergelijk vermaak te verheugen, ofschoon er onder deze Javaansche vrouwen vele zijn, die zich door haren

geest en hare bekoorlijkheden onderscheiden. De lezer zal ongetwijfeld in mijn gevoelen deelen, als hij weet, dat men, gedurende de twee doodelijk vervelende uren; de gewone duur dezer maaltijden, zich beperken moet tot eene droevige zamenspraak, in welke men zich slechts met enkele eentoonige afgemeten woordklanken onderhoudt. Men wordt daarbij duidelijk den dwang gewaar, dien de ter maaltijd genoodigde Javaansche vrouw zich oplegt, om hare neiging tot blijgeestigheid te onderdrukken; men is genoodzaakt, met haar den zelfden toon aan te nemen, om niet haren man argwaan te geven, of de oorzaak te zijn, dat hij, onder een of ander voorwendsel, zijne vrouw in het vervolg van dergelijke bijeenkomsten uitsluite.

Echtscheidingen. Reeds vroeger heb ik melding gemaakt van de misbruiken, welke Mohammed's wet opzigtens de echtscheidingen, begunstigt. Zoo zeer ook deze misbruiken met onze zeden strijden, vindt men welligt in ons beschaafd Europa mannen in menigte, die blijde zouden zijn, op die wijze, zonder openbare ergernis en zonder kosten, van hunne levensgezellin te kunnen scheiden, om, met even weinig omslag, zich vervolgens aan eene andere te verbinden. Op Java begeven zich man en vrouw, zonder in het minst ter wereld gekrakeeld of getwist te hebben, naar eenen priester, die, ten teeken der verbreking van hunnen echt, een stokje of dun koordje doormidden

7 *.

breekt. Na deze zeer eenvoudige plegtigheid verlaten de echtelingen elkander; het is echter niet zonder voorbeeld, dat zij zich op nieuw vereenigen, om ten tweeden en soms ten derden male weder te scheiden. Edoch, zal eene vrouw haren man kunnen terug nemen, zoo moet zij gedurende een zeker tijdverloop met een' anderen man geleefd hebben. De derde echtscheiding verbreekt voor altijd de band des huwelijks; van des af aan, kan geene nieuwe echtverbindtenis door een' priester meer voor eene dezer partijen ingezegend worden.

Ofschoon de voorname oorzaken dezer echtscheidingen gelegen zijn in de, den mensch van natuur eigene, neiging tot verandering, zijn er echter bijzondere gevallen, die op een' meer gewigtigen grond berusten, maar deze zijn te zeer overeenkomstig met dergelijke gevallen, die onder ons bestaan, dan dat ik mij daarmede verder hier behoeve bezig te houden.

Maar hoe is het gedrag van den Javaan, van dat kind der natuur, van dien halven Wilde, in het geval eener echtscheiding, veel eervoller en waardiger dan dat van den verfijnden Europeër! Zoo zeer als deze tracht over zijne vrouw schande en smaad uit te storten, om daardoor datgene te verschoonen, wat in hem meestal slechts ruwheid of grilligheid is; even zoo zeer omzigtig en kiesch is gene, als hij in het geval komt om van haar te spreken, die eenmaal zijne echtgenoote was. Vraagt men hem naar de oorzaak zijner echtschei-

ding, dan antwoordt hij gemeenlijk door deze weinige woorden: « *Trada korang statu apu* " (ik heb haar niets te verwijten), of wel « *Trada suka sadja sama-sama* " (alleen omdat wij met elkander geen genoegen vonden).

Begrafenissen en Begraafplaatsen.

Ten einde in den vorm dezer schetsen eenige verscheidenheid aan te brengen, zal ik de beschrijving der begrafenissen en begraafplaatsen doen voorafgaan door het allezins belangwekkend verhaal van een voorval, hetwelk hier eene geschikte plaats vindt.

Alvorens Java te verlaten, wilde ik eene laatste maal de grafstede van een' mijner vrienden bezoeken, wiens gedachtenis mij nog dierbaar is, en wien zijne zucht voor de wetenschappen, na eene lange en moeijelijke reis, welke hij tot het doen van nasporingen voor de Natuurlijke Historie, in de gebergten had ondernomen, het leven heeft gekost.

Gekomen aan de woning, in welke hij zijn verblijf had gehouden, rigtte ik mijne schreden naar de plek, waar zijn stoffelijk hulsel rustte. Ik werd derwaarts geleid door zijn' ouden dienaar, die hem had overleefd. De aarden bedding of heuvel, die het graf overdekte, was hooger dan ik er tot dus verre nog had gezien, en een dak van riet beschermde hetzelve tegen regen en zonneschijn. Nabij deze grafstede was een leuningstoel geplaatst, waarop

de hoed, de kamermuilen en de retting van den overledene waren neêrgelegd. Ik vraagde den Indiaan de uitlegging van deze zonderlinge toebewijzing, en bekwam tot antwoord:

« Die voorwerpen allen, heb ik daar geplaatst, tot meer gemak van mijnen waarden meester; op den dag der opstanding zal hij van zijnen langen slaap zich in dezen leuningstoel kunnen herstellen, alvorens den togt naar het paradijs van onzen grooten Profeet te aanvaarden. Daarom heb ik hem ook in zijne beste kleederen gedoscht, vóór ik hem in het graf heb gelegd, opdat hij in de andere wereld voegzaam voor de personen van rang kunne verschijnen; van tijd tot tijd ruk ik uit dezen grafheuvel het daarop groeijende onkruid uit, en ik bestrooi hem met welriekende bloemen, vooral met die, aan welke mijn meester, toen hij leefde, boven allen den voorkeur gaf. »

Deze trek van een goed hart, deze zoo getrouwe verkleefdheid, zoo zuivere en belangloose liefde roerden mij tot tranen. Ook de Indiaan barstte snikkend schreijende uit, toen ik, minzaam zijne hand in de mijne leggende, tot hem zeide: « Troost u, goede *Wangsa*, weldra zult gij uwen meester wederzien: uw God is ook de zijne; Mohammedaan of Christen, wij allen zijn zijne kinderen, en wie zonder smet leeft, zal in de hemelsche woningen binnen gaan. » De grijsaard antwoordde mij blijkbaar met innige overtuiging: « *betul tuwan*: » (voorzeker mijnheer).

Ik ga nu over tot de gebruiken, welke de Javanen in acht nemen om de nagedachtenis hunner ontslapenen te eeren.

Het ceremonieel der begrafenissen is zeer eenvoudig. Het lijk van den overledene wordt omwikkeld en op eene draagbaar gelegd, twee of vier mannen, die door de naaste bloedverwanten gevolgd worden, dragen hetzelve naar de plaats der rust. De vrouwen bedekken zich bij deze gelegenheid het hoofd met eene witte stoffe. In sommige gewesten wordt, als rouwteeken, een wit koord of lint om den linker voor-arm gedragen.

De begraafplaatsen (*kramat*) worden op onderscheiden tijdpunten door de bloedverwanten bezocht, die alsdan gebloemte op het graf uitstrooijen, en gebeden voor de rust der ziel van den overledene opzeggen. Ik heb ook dikwerf eene aarde-werken vaas (*gindie*), met water gevuld, op den grafheuvel zien plaatsen.

De Javanen gelooven, dat zij in de andere wereld elkander zullen wederzien, en zelfs, dat zij er de betrekkingen, welke zij hier beneden hebben gehad, weder zullen aanknoopen. Eene menigte hunner liederen zinspelen op deze leerstelling der ziels-onsterfelijkheid. Het hier volgende vers, uit een veel in zwang zijnde volksgezang, kan van de natuur-eenvoudigheid en kieschheid van hun gevoel, en van al wat hun godsdienstig geloof zedelijk vertroostends heeft, eenig denkbeeld geven:

« *Kapan tsohhbat-djalan dulo*,
« *Tjerikan saya kumbang Kambodja.*
« *Kapan tsohhbat mening gal dulo*,
« *Nantikan saya di pinto Sorga.*"

Dat is:

« O mijn vriend, zoo gij mij naar de hemelen voorgaat,
» Dan pluk voor mij bloemen van Kambodia.
« Als de dood, mijn vriend, u, vóór mij, wegrukt,
« Wacht mij dan, weldra, aan de poorten van het Paradijs."

Naar de Mohammedaansche wet wordt de overlelene in het graf geplaatst met het aangezigt naar den kant van Mekka gekeerd. Het is gewoonte, vóór, en ook na de begrafenis, in het huis van den afgestorvene, een' feestmaaltijd ter zijner eere te geven. De priesters en al de aanwezigen brengen den nacht met op den maatklank der speeltuigen psalmen te zingen, en niet minder met eten en drinken, door.

Eene kleine aard-bedding of een heuveltje, ook wel een steen, zelden eenig opschrift voerende, bedekt het overschot des overledenen. Gewoonlijk wordt nabij de grafsteden eene soort van cypres-boom geplant (*kambodia* genoemd), welks witte bloem eenen liefelijken geur door den omstreek verspreidt. Er is geen twijfel, of uit de bloem is eene voortreffelijk fijne olie te trekken, maar de inboorlingen wenden deze bloemen tot geenerlei industrieel

nut aan, daar zij dezelve als den uitsluitenden eigendom der dooden beschouwen. De begraafplaatsen zijn zoo na mogelijk bij de woningen der levenden aangelegd, en, beplant met vruchtboomen en bloemen van alle soort, omringd door eene dreef van acacia-geboomte, hebben zij het aanzigt van zoo vele lusthoven.

Godsdienstige feesten der Javanen.

De Javanen vieren jaarlijks verscheidene godsdienstige feesten, van welke de volgende de voornaamsten zijn:

Het feest, *Mulud* genoemd, verjaring der geboorte van Mohammed, en de *Ramadan*, met zijne vasten gedurende eene maand.

De *Sedikapattie*, een feest, hetwelk, onder groote verlustigingen, den 3. Mei wordt gevierd.

De *Baïram*-feesten. Het kleine Baïram-feest, hetwelk op den 10. der maand *Dsulkihadja* (of *Arebu-korban*) invalt, wordt vervuld door offeranden, ter gedachtenis dergene, welke door de bedevaartgangers (*hadjis*) in de vallei van Mina (*Meidan*), op Mohammed's voorbeeld, zijn geofferd geworden. Bij deze plegtigheid wordt een lam geslagt, aan welks vleesch de genoodigden zich vergasten, en waarvan het overschot onder de armen wordt verdeeld.

Mohammedaansche feestdagen en namen der maanden.

Suru. De eerste dag dezer maand, overeenkomende met onzen 10. Junij, is nieuwjaarsdag. De 10e dag der maand Suru is een groot feest. Gedurende den loop van dit gedeelte des jaars worden vele geheiligde gastmalen (*sedikkah suruan*, *saffas*) gehouden.

Mulud. De 12e dezer maand is het geboortefeest van Mohammed.

Rabujolakir.

Djumadillawal.

Djumadillakir, maand van gelukkige voorbode tot het huwelijk.

Radjap. De 27e dezer maand is gewijd aan de gedachtenis der aan Mohammed door den Heiligen Geest gegeven onderrigting.

Ruwah. Gedurende deze geheele maand geven de Javanen gastmalen (*sedikkah*) ter eere hunner voorouders.

Puassah, maand der vasten.

Sawal. De vrome Javaan vast nog gedurende de eerste vijf dagen dezer maand, tot boete der zonden, aan welke hij zich gedurende de maand *Puassah* kan hebben schuldig gemaakt.

Abdal Mahidah, maand, gedurende welke men zich voorbereidt om bedevaartganger (*hadji*) te worden.

Bezaar. De 10e dezer maand is een groote feestdag; ook is deze maand gelukkig voor hen, die in het huwelijk treden.

Voorts regelen zich het nieuw-jaar en de overige feestdagen naar de nieuwe maan; gewoonlijk wacht men tot zij zigtbaar wordt, alvorens de feestvieringen aan te vangen.

Ik zal dit hoofdstuk, hetwelk over de godsdienstige gebruiken handelt, niet eindigen, zonder uit den Koran eenige plaatsen of spreuken te trekken, die eenen grooten invloed op den gemoedsaard en de beschaving der aan het Islamismus (*) onderworpen volken uitoefenen.

De Mohammedaansche priester predikt afkeer en haat tegen alle godsdiensten, die van de zijne verschillen, en past op de andersdenkenden den stadelijken bijnaam *Kafir* of *Kapir* (Ongeloovige, Heiden) toe.

Een Mohammedaan is niet gehouden zijn woord, zelfs zijnen eed, jegens een' Ongeloovige gestand te doen, langer dan zijn eigen voordeel zulks eischt.

Ieder der hoofdstukken van den Koran begint met de woorden: *Bism' illah 'l rahman 'l rahmin* (in naam van den Almagtigen en Alomtegenwoordigen God).

Volgens den Koran is Adam de eerste, en Mohammed de laatste Profeet geweest.

(*) Het Arabische woord *Islam* beteekent *waar geloof*, daarom noemt de Javaan, volgeling van Mohammed, zich *Orang Islam*, man van het ware geloof, of ware geloovige.

Mussai (Moses) wordt genoemd de mond Gods; *Ibrahim* (Abraham), de vriend van God; *Isa* (Jesus), de Geest Gods; en Mohammed, de grootste van alle profeten, en de Welbeminde des Allerhoogsten.

De Koran heeft meer waarde dan al de Heilige Boeken, die door andere, gewaande, profeten zijn geschreven, en die, schier allen, door Joden en Christenen zijn veranderd en vervalscht geworden.

« Jesus is noch God, noch de zoon van God; hij was slechts een mensch, maar een heilig mensch en een groot profeet. »

« De engel Gabriël is de Heilige Geest. De Godheid bestaat niet uit drie goddelijke personen. »

« Er zijn engelen des Lichts en engelen der Duisternis, gelijk ook een engel des Doods. »

« God heeft een groot aantal menschen voor de Hel geschapen en bestemd. »

« Er bestaat eene voorbeschikking (praedestinatie), en niemand kan zijn noodlot ontgaan. »

« God wil niet, dat alle menschen in Hem zullen gelooven, maar dat er ook zijn zullen, die dwalen, en aan welke Hij niet vergunt, den weg ter zaligheid te betreden. »

« God is goedertieren (*rahhmann*), hij schenkt vergiffenis aan den berouw hebbenden zondaar, als hij zich los maakt van den duivel, de voortbrenger van het kwaad. »

« De Goddelijke genade is onvermijdelijk noodwendig om het eeuwige leven te beërven. »

« Al de zielen van hen, die sterven, komen in de Hel; alleen die der regtvaardigen worden daaruit verlost. »

« Er zal eene algemeene Opstanding der dooden zijn, gevolgd door het Oordeel Gods over goeden en boozen; eene eeuwige zaligheid in den Hemel, en eeuwigdurende folteringen in de Hel. »

De Mohammedaansche godsdienst is verdeeld in onderscheidene sekten, waarvan de Sunnieten en de aanhangers van Ali de voornaamsten zijn. Zij noemen zich onderling weêrzijds ketters en afvalligen, en vervolgen elkander. De Javanen behooren, gelijk wij gezegd hebben tot de sekte van Ali, die de gematigdste is.

Bijgeloovige gebruiken. Het bijgeloof heerscht derwijze onder de Javanen, en over het algemeen bij de Indianen, die op Java wonen, dat zij, hetgeen men bezwaarlijk zal gelooven, in hunne waanzinnigheid, met de fanatiekste Europeërs hand aan hand kunnen gaan.

Voorzeker is de mensch te beklagen, die, vrij geboren, zich zelven met ketenen belaadt, en wiens daden, in stede van door eene innige overtuiging bestuurd te worden, zich laten leiden door onbeduidende omstandigheden en door natuurverschijnselen, die met hem niet in het minste verband staan. De zedelijke kracht en onafhankelijkheid verzakende, welke de uitoefening van den

vrijen wil verschaft, vernedert die mensch zich tot den ellendigen staat van een bloot werktuig, waarvan de werking, van des af aan, alleen aan den invloed van het toeval onderworpen is.

De Javanen gelooven aan droomen, voorzeggingen, toovenaars, wigchelaars en geesten. Deze laatsten, zeggen zij, zijn gewoon des nachts, in de gedaante van dieren, rond te waren, en zulks vooral in den nacht van Donderdag op Vrijdag. Als de honden des nachts huilen, iets, hetwelk schier het geheele jaar door gebeurt, trekken zij daaruit de voorbode van een in de nabuurschap plaats te grijpen ongeluk, welk vooroordeel zij overigens met vele Europeërs deelen. Daarentegen is het maauwen der katten, dat echter niet veel aangenamer voor het gehoor is, voor hen een voorteeken tot geluk. Zij hebben ook veel eerbeid voor zekere padde, van de grootste soort, die gaarne, vooral bij regentijd, in de woonhuizen zijn verblijf zoekt. Beveelt men hen die padden te verdrijven, zoo gehoorzamen zij blijkbaar met tegenzin, en brengen het dier, voorzigtig het op de handen dragende, naar buiten, wél zorgende, hetzelve geen letsel toe te brengen. Van eenen anderen kant hebben zij afschuw tegen den krekel, die, metterdaad, een' zoo scherpen en wanluidenden schreeuw heeft, dat ik, telkens als er een zich in mijne nabijheid opdeed, gedwongen was mijne lieden er op uit te zenden, om de oorverscheurende zangster te verjagen.

De Vrijdag wordt als een' gelukkigen dag be-

schouwd, terwijl de Woensdag gezegd wordt een ongeluksdag te zijn. De talisman heeft voor de Javanen eene bovennatuurlijke kracht. Schier alle Indienen, en vooral de kinderen, zijn van een' *tjimot* voorzien. Er zijn nog, zeggen zij, bergen, waar het nimmer regent, en andere waar het nimmer ophoudt te regenen, al naar gelang de Geest, die er woont, zulks verlangt. Aan de boomen, die op de grafsteden zijn geplant, gelijk ook aan de aarde, die er van is afgenomen, werden bijzondere wonderkrachten toegeschreven.

In een Maleidsch Handschrift, hetwelk een mijner vrienden zich uit de verkooping der nalatenschap van eenen resident had aangeschaft, heb ik voornamelijk de beschrijving der ongerijmdste bijgeloovigheden gelezen, die bij de Javanen in zwang zijn. Al de merkwaardige verschijnselen der natuur, de uitbarstingen van vulkanen, de overstroomingen, de aardbevingen enz., waren daarin aan de werking van Geesten toegeschreven, en zelfs er voorgesteld op eene wijze, die eene treffende overeenkomst met eenige tooneelen der Grieksche Godenleer had. — De kruiswegen staan in een' zeer slechten naam, omdat zij, naar der Javanen geloof, tot bijeenkomst der toovenaars en booze Geesten dienen.

Volgens de oude wetten van Java, werd met de grootste gestrengheid gehandeld tegen iederen persoon, die van tooverij werd verdacht gehouden; en werden onherroepelijk met den dood gestraft,

al degenen, die met krijt of houtskool de name van eenen persoon op eene lijkkist, op een doodshoofd, of op het geraamte van een varken hadden geschreven; of al degenen, die in eens anders drank het stof van menschenbeenderen mengden, of met varkensbloed wonderkunstige figuren teekenden of toover-spreuken schreven. Dikwijls zelfs is men nog verder gegaan, en men heeft vonnissen zien uitspreken, waardoor geheel het gezin van den ongelukkige, die zich tot bedrijven van toóverij had laten vervoeren, aan den dood werd toegewijd.

Hoe bij uitnemendheid waakzaam in hunnen loffelijken ijver de Hollandsche policie-beambten op Java ook zijn mogen, grijpen er nog handelingen van dezen aard plaats; handelingen, van welke de menschenvriend, onbekwaam dezelven te stuiten of te beteugelen, met gruwen zijne oogen afwendt. In 1824 werd, krachtens het bevel van den Javaanschen distrikts-opperhoofd, op eene oude vrouw, die van tooverij was beschuldigd, in een woud, even als op een stuk wild, jagt gemaakt, tot zij werd neêrgeschoten.

Maar, in feiten van dezen aard, is er niets, hetwelk ons, Europeërs, veel moet bevreemden; want welligt is er meer dan ééne landstreek van ons halfwereldrond, die, zelfs nog in dezen tijd, voorbeelden oplevert, gelijk aan die, waarvan wij het afschuwelijke hier hebben voorgesteld. Wat mij betreft, en hoe zonderling ook mijn oordeel

aan sommige lieden mogë voorkomen, plaats ik den Javaan, met opzigt tot die ongerijmde en wreede vooroordeelen, verre boven den Europeër. De Indiaan, aan zijn instinkt overgelaten, heeft, als hij verdwaalt, niemand, die hem den regten weg wijze. In den Europeër, geplaatst in het middenpunt der kennis en der beschaving, is het veel meer te wraken, indien hij het spoor bijster slaat, en in de hatelijkste dwalingen volhardt, omringd, gelijk hij is, door verlichting en door wijze lieden, die niets vuriger wenschen, dan hem terug te voeren tot de gezonde begrippen van menschelijkheid, godsdienst en zedelijkheid.

Heeft telt men niet onder ons nog zoo vele, in de duisternis der geestdrijvende partijwoede gedompelde zielen, die zoo gaarne de gelukkige tijden zouden terug wenschen, waarin het gewettigd was, toovenaars en heksen op den brandstapel te doen sneven, alles voor de grootere eere Gods?

Er zijn ook op Java zekere lieden, die hun werk maken, verloren of ontvreemde goederen te ontdekken, en die, dikwerf, op eene zonderlinge, ofschoon natuurlijke, wijze, hun doel bereiken. Ik zelf was eens getuige van hunne bekwaamheid, en niet weinig verwonderd over de eenvoudigheid der middelen, welke zij aanwenden om den dief te ontdekken. Een mijner vrienden, die een groot aantal slaven in zijne dienst hield, had mij verzocht, eenige weken op zijne, omstreeks Batavia

gelegene, buitenplaats te komen doorbrengen. Op zekeren dag vermiste hij een voorwerp van waarde; hij deed geheel zijn dienstpersoneel bijeen komen, en nam alle bedenkelijke middelen, bedreigingen en beloften te baat, om den schuldige te ontdekken, verklarende, dat hij aan allen hun *belandjer* (zakgeld) zoude onttrekken; het was alles vergeefsch. Een iegelijk betuigde luide zijne onschuld. Nu trad een oud vrouwtje, dat sedert vele jaren in de dienst van mijnen vriend had geleefd, uit den hoop te voorschijn, en gaf hem den raad een' *santrih* (godgeleerde) te doen ontbieden, wiens roem, als wonderman, door geheel de landstreek was verspreid. Meer de nieuwsgierigheid, dan wel de hoop op goeden uitslag, bewoog den heer des gezins, dezen raad te volgen. Spoedig verscheen de priester, wiens uiterlijk voorkomen eenen veelbelovenden indruk maakte. Met eene deftige en strenge waardigheid nam hij de dienstboden in oogenschouw, deed hen zich in een' kring scharen, in het midden van welken hij zich plaatste, en sprak nu verscheidene spreuken van den Koran uit.

Vervolgens vraagde hij rijstmeel, en, onder het opzeggen van een formulier ter bezwering der booze geesten, stak hij in den mond van elken der, stil en met ontzag voor hem staande, dienstboden eenen lepel-vol van het meel, met bevel het te eten.

Toen allen hun aandeel hadden bekomen, nam de priester eene eerbiedwekkende houding aan, hij hief de handen ten hemel op, en riep God

aan, dat Hij den schuldige zoude straffen, opdat niet zoo vele onschuldigen de misdaad van eenen enkelen mogten boeten: Onderrigt ons, Allah! zeide hij, zijne stem verheffende, wie van deze mannen zijnen meester bestolen, en door zich onschuldig te verklaren, zich aan meineed schuldig gemaakt heeft! Druk, Allah! hem eenig teeken op het gelaat, hetwelk ons hem doe kennen!

Zoo veel plegtigs, zoo veel verhevens lag er in des priesters handeling, dat wij werkelijk, mijn vriend en ik, geloofden eenig wonderwerk te zullen zien gebeuren, toen de wigchelaar, zijn gebed besluitende, aan ieder der slaven beval, den mond te openen.

Allen hadden den rijst gegeten en doorgeslikt, behalve één enkele, wien het meel in den mond verdroogd was overgebleven, en die, wat moeite hij ook had aangewend, het nimmer door zijne keel had kunnen doen gaan.

Deze is de dief, fluisterde ons de priester in het oor, maar wij zullen nog tot eene andere proeve overgaan.

Op zijn bevel werd een klein vuur aangestoken, en men bragt eene met water gevulde aarden-kruik (*gindie*), ongeveer eene maat inhoudende, aan. Nu werd ieder der slaven gelast den hals der kruik tusschen zijne beide duimen te nemen, en haar boven over het vuur te houden, terwijl de priester eenige spreuken uit den Kòran, bezweringsgewijze, opzeide. Allen volbragten deze

taak met gerustheid en vertrouwen, uitgenomen die zelfde slaaf, die beefde en de gindie in het vuur liet vallen. Terstond verkondigde de priester luide, dat deze de dief was, en bedreigde hem met de wrake Gods, zoo hij, in weerwil der blijkbare teekenen zijner misdaad, met een verstokt hart dezelve bleef ontkennen. Nu was het den ongelukkige niet langer mogelijk zich in te houden. Sidderende wierp hij zich voor de voeten van zijnen meester neêr, riep zijne barmhartigheid in, en beloofde het gestolene te zullen terug brengen.

Deze manier van geregtelijk onderzoek bewijst voldingend, dat om zich den naam van profeet te verwerven, of zich de gave der wonderwerking toe te eigenen, er niets anders of meer vereischt wordt, dan het aanwenden van zeer natuurlijke middelen, gepaard met de kennis van het menschelijke hart.

De wonderwerken van den gezegden priester laten zich ligt verklaren. Een innerlijke angst had, gedurende de rijstmeel-proeve, den mond des schuldigen verdroogd; de wroeging van zijn geweten en de vrees voor den vloek des priesters hadden, gedurende de tweede proeve, derwijze zijne zenuwen ontsteld, dat hij, zonder te beven, de kruik niet kon vast houden, en dat hij die, in zijne steeds toenemende verwarring, uit zijne handen liet glippen. In al die gevallen zijn echter deze soort van proeven niet anders toe te passen,

dan op lieden, die nog de kunst van veinzen tot geene groote hoogte hebben opgevoerd; en ik twijfel zeer, of zoodanige proeven in Europa wel veel baten zouden. Het is hier de plaats, een paar woorden te zeggen over de denkbeelden, welke de Javanen en andere Indische volken zich van de maan- en zon-verduisteringen vormen.

Ofschoon sommige priesters eenige flaauwe kennis der Sterrekunde hebben, schijnen zij niet genegen of niet geschikt te zijn, om het gros des volks te onderwijzen. Dienvolgens is in het nopens die verschijnselen aangenomen gevoelen tot dus verre geene verandering gekomen, en blijft hetzelve nog volstrekt in kracht. Het volk gelooft, dat een vervaarlijk groote draak de hemelligchamen wil inzwelgen, en een groot gedeelte der bevolking verbeidt met angst den uitslag van den strijd. Als eene zon-verduistering invalt, loopen allen, jongen en ouden, te zamen, en maken met trommen, horens, metalen bekkens, *gongs* genoemd, een vervaarlijk gedruisch, om het gedrocht te beletten zijnen tegenpartijder te verslinden. De schrik is aanstekend, zij spaart zelfs den Javaanschen soldaat niet; ik heb te Batavia eenigen dier helden hunnen angst zoo verre zien drijven, dat zij zich onder hunne bedden verbergden.

ZESDE HOOFDSTUK.

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Droevige gesteldheid der verlichting en der letterkunde op Java. — Staat, voortgangen en nut der Christelijke Zendingen of van het Bijbelgenootschap. — Gestichten van Openbaar Onderwijs. — Zangkunst. — Volksliederen der Javanen. — Instrumentale Toonkunst. — Volksvermaken.

De gesteldheid, in welke zich tegenwoordig de wetenschappen en kunsten te Batavia, en algemeen op geheel Java, bevinden, biedt niets merkwaardigs aan. De eigenbaat verstikt, voor een gedeelte, de kiemen, uit welke de ontwikkeling der verstandelijke vermogens zoude kunnen voortkomen. Eigenlijk bepalen zich op Java de kunsten en wetenschappen, tot de pogingen, welke een iegelijk aanwendt om in den kortst mogelijken tijd en

met de minst mogelijke moeite rijk te worden.

Er is eene Maatschappij, onder den naam van *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* opgerigt, maar de werkzaamheden van dit Genootschap, zeer weinig overeenstemmende met deszelfs instelling en doel, hebben tot slechts middelmatige uitkomsten geleid (*). Eene, weinig belangrijke, Boekerij, de eenige op het eiland, is alleen den Leden van het Bataviaasch Genootschap geopend. Hieruit volgt, dat al wie smaak in het lezen vindt, genoodzaakt is, tot zeer hoogen prijs, bij de winkeliers (eigenlijke boekverkoopers zijn er op het eiland niet) boeken te koopen, waarvan hij daarna niet dan met een zeer aanmerkelijk verlies zich kan ontdoen. Overigens zijn de boeken, uit welke de Javasche Bibliotheek bestaat, minder geschikt om den geest,

(*) Onze Schrijver is hier niet van een ongunstig vooroordeel vrij te pleiten. Het *Bataviaasch Genootschap der Wetenschappen*, in 1778 opgerigt, heeft reeds een twintigtal lijvige Boekdeelen geleverd, waarin, behalve vele belangrijke verhandelingen over statistiek, staatshuishouding enz., ook de nieuwste ontdekkingen, inzonderheid in het gebied der Aardrijkskunde en Natuurlijke Historie van Java, zijn beschreven. Ook het overige desaangaande is voor teregtwijzing vatbaar. Wij zullen in de, achter dit Werk te plaatsen, *Nalezingen* breeder hierop terug komen.

VERT.

met opzigt tot nuttige kennis, uit te breiden, dan wel om den tijd te korten.

De Gouverneur-generaal, de Heer, Raad van Indië, MUNTINGHE, de emeritus-Hoogleeraar ROSS en ettelijke andere verdienstelijke mannen waren, mijns tijds, de voorname steunpilaren van het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.* Inzonderheid hielden die geleerden zich bezig met de Natuurlijke Historie en de Geologie, en kenden geene meer streelende voldoening, dan wanneer zij de uitkomst hunner nasporingen aan het Moederland konden overzenden. De bemoeijingen der Heeren REINWART en BLUME werden met het gelukkigst gevolg bekroond, doch, voor zoo veel mij bekend is, waren zij geene leden van het Genootschap, maar opzettelijk door de Hollandsche regering gezonden om navorschingen in het gebied der Natuurlijke Historie te doen, zoo dat de verdienste dezer gelukkige uitkomsten geheel, en te regt, toekomt aan het Hollandsch gouvernement.

Ik heb reeds vroeger in eene noot, op het artikel *Plantenrijk*, aangemerkt, dat de Flora van Indië een rijk en veelvuldig verscheiden veld aanbood voor de kunstreizen en werkzaamheden dezer Natuurkundigen, die in de overige rijken der natuur zoo gelukkig waren. Ik moet tot roem der verlichte en ijvervolle geleerden het verkondigen, — want wie brengt niet gaarne zijne hulde aan wezenlijke verdienste? — De Heeren REINWART en

BLUME trotseerden moedig de hinderpalen en gevaren, die, in een dergelijk land en klimaat, van hunne onderneming onafscheidelijk waren; zij baanden zich nieuwe wegen, midden door de onbetreden wouden en wilde steppen van het eiland; bestegen de toppen der hoogste bergen; onderzochten de vulkanen en de minerale bronnen, enz.; zonden verzamelingen van allerlei aard aan het Museum van hun Moederland, en vervulden in alle opzigten op de schitterendste wijze de zending, welke hun was aanbetrouwd geworden.

Met opzigt tot eene grondige kennis der Maleidsche taal onderscheidt zich bovenal de Heer ROORDA VAN EISINGA. Hij heeft reeds verscheidene Maleidsche Handschriften in het Hollandsch vertaald, en een vrij goed Woordenboek geleverd. De Heeren ELOUT en VAN ANGELBEEK verdienen, na hem, in aanmerking te komen.

Men heeft op Java eene Maleidsche Spraakkunst van WORNDTLY, van welke men zich bij voorkeur bedient; een' Bijbel (*El kitab y a itub, segala surat perdjandjian lama dan baro*); eene Katechismus (*Pang adjara agama*); eene vertaling der Psalmen, enz., alle welke Werken derzelver auteuren tot eer verstrekken.

Eene menigte andere Geschriften wordt hier met stilzwijgen voorbijgegaan, om mij bezig te houden met een onderwerp van het hoogste gewigt, en over hetwelk herhaaldelijk talrijke en hardnekkige redetwisten hebben plaats gegrepen.

Staat, voortgang en nut der Christelijke zendingen (Bijbelgenootschap).

Ieder heeft, betreffende deze instellingen, zijne bijzondere wijze van zien, zijne eigene begrippen; maar, wat althans niet zal betwist worden, is, dat het doel der Zendeling- of Bijbelgenootschappen allezins als lofwaardig moet geacht worden, hoezeer ook dat doel, door de tot dus verre aangewende middelen, niet is kunnen bereikt worden.

Zal het aan twijfel onderhevig zijn, dat het invoeren en uitbreiden des Christendoms, overal waar het geschieden kan, eene algemeen nuttige strekking hebbe? De deugden, welke deze godsdienst verkondigt, de beginselen, die haren grondslag uitmaken, verkondigen, in derzelver wezen, de liefde tot den naasten, de zachtmoedigheid, al wat goed en nuttig is, en, gevolgelijk, welvaart en geluk. Zoude niet onze aarde een verblijf van gelukzaligheid en genoegens zijn, zoo hare bewoners naar den geest van het ware Christendom wilden leven?

In den boezem van ieder redelijk mensch ligt de kiem der schoonste voorschriften van de Christelijke godsdienst; hij hoort in zich eene verborgene stem, die over zijne gedachten en zijne daden het oordeel uitspreekt. Is het dan zoo moeijelijk, die verhevene Leer allengs dezen natuurmenschen

in te prenten, en hen voor de Heilige Zaak te winnen? Daartoe wordt slechts vereischt hen den aard te verklaren, der innerlijke gevoelens, welke zij gewaar worden, of, om welligt mij meer juist uit te drukken, men behoeft daartoe slechts in hen behoeften wakker te maken, die nog sluimeren.

Het gebrekige der tegenwoordige Christelijke Zendingen ligt in daadzaken, die reeds vóór eeuwen tijds, doch ongelukkigerwijze steeds te vergeefsch, zijn aangeduid geworden. Ik zal zoo kort mogelijk de middelen aanstippen, die geschikt zijn om aan deze instelling voor de toekomst eene meer krachtdadige werking te geven; ik zal ook aanduiden hoe tegenwoordig, over het algemeen, de wijze van bestaan der Zendelingen is.

Vóór alles moet de Zendeling zich onderscheiden door zijne zedelijke en uiterlijke levenswijze; hij moet achting en dienvolgens eerbied inboezemen, want dit laatste gevoel is aan het eerste innig verbonden. Het is des Zendelings pligt, het hart dergenen te winnen, aan wie hij eene nieuwe godsdienst wil prediken, voor en van welke hij alleen, als ware het, de borg en het zegel is; niet slechts behoort hij eene uitgebreide kennis te bezitten, hij moet ook nog de begaafdheid hebben om die kennis aan anderen medetedeelen, en in zijne gesprekken en in zijnen omgang de waardigheid en deftigheid van zijnen stand weten te doen zamenstemmen met de nederigheid, minzaamheid en

welwillendheid, die van denzelven onafscheidelijk moeten zijn. De Zendeling vindt de kracht zijner handelingen in het vertrouwen des volks, en alleen door dat vertrouwen volkomen te bezitten, is hij in staat de menschen te overtuigen en hen te bewegen, de godsdienstige geloofsleer te omhelzen, welke hij hun onderwijst. — Een der meest onmisbare vereischten ter bereiking van dit doel, is de kennis der landstaal; alleen deze kennis kan den Zendeling in staat stellen, het karakter en de bijzondere hoedanigheden der natie, om welke te bekeeren hij gekomen is, met juistheid te beoordeelen.

De Zendeling moet noch verleiding, noch dwang, noch arglist bezigen om menschen van eene andere geloofsleer te bewegen, de Christelijke godsdienst te omhelzen; want deze godsdienst verwerpt al deze middelen, welke zij harer onwaardig acht, en alleen de zachtmoedigheid is voldoende, om zelfs den ruwsten mensch allengskens voor de waarheid te winnen. De kuiperijen en listige bemoeijingen, van hoedanigen aard of onder welke benaming ook, die aangewend worden, om proselieten te maken, onteeren de godsdienst en doen het doel missen. Zelfs het middenmatigste verstand doorziet eindelijk het slinksche bedrijf, en wantrouwt alsdan natuurlijkerwijze nieuwigheden, welke men door zoodanige hulpmiddelen tracht in te voeren.

Mijns erachtens behoorde een Zendeling geheel

zijn wezen en geheel zijn werken aan slechts ééne enkele landstreek toe te wijden, waarvan hij alsdan de apostel, de herder en de leidsman zoude zijn. — Van welk nut zoude de Leer des Christendoms zijn, indien niet hare verhevene voorschriften eenen magtvollen invloed op 's menschen leven uitoefenden.

Die Leer zoude dan gelijk zijn aan een schoon bloemperk, te midden van woeste steppen aangelegd, en vervolgens aan het lot overgelaten, zonder dat aan hetzelve eenige verdere zorg wierd besteed; het goede zaad zoude welhaast door het onkruid verstikt worden; de arbeid zoude vergeefsch, en weinige maanden genoeg zijn, om tot zelfs het laatste spoor dier verfraaijing der natuur te doen verdwijnen.

Het is de pligt van elken leeraar, kweekelingen te vormen, die in staat zijn, hem in de uitoefening zijner bediening te helpen, tot de stichting van leerscholen mede te werken, en aldus op de wijdst omvattende wijze de weldaden van het volksonderwijs te verspreiden. Het lijdt geen twijfel, dat deze handelwijze bij uitnemendheid vruchtende zij. Ik zie niets verdienstelijks in het gedrag van een' Zendeling, die gelooft zijne roeping vervuld en der menschheid gewigtige diensten bewezen te hebben, als hij over de hoofden van het grootst mogelijk aantal Heidenen het Doopwater heeft geplengd. Zonder te rekenen, dat eene zoodanige handelwijze aan het Christendom tot luttel eer

verstrekt, ontheiligt men dus doende derzelfs verhevenste Verborgenheden, en brengt men den nieuw bekeerden in een zedelijk opzigt een wezenlijk nadeel toe. Gemeenlijk genieten die genaamde Christenen zekere voorregten (*); die hun, alleen wegens hunnen naam van Christen, toegekend worden. Nu wil ik het opregt belijden, dat ik, uit verscheidene redenen, steeds meer vertrouwen gehad heb in een' Mohammedaan of Hindostanner, dan in dergelijke nieuwbakken Christenen. Welk regt kunnen zij op onze toegenegenheid hebben, die, uit eigenbelang en geenszins uit overtuiging, het geloof hunner vaderen hebben verzaakt? Voor het overige hebben die arme bekeerelingen eene tamelijk ruime conscientie; zij veranderen van

---

(*) Op de Moluksche eilanden, op Java en nog in andere gewesten, wordt de Indiaan, die gedoopt is geworden, gemagtigd schoenen te dragen, hetwelk anders alleen is vergund aan dezulken, die tot prinselijke familiën behooren. Als teeken van onderscheiding, geeft men aan de mans den titel van *Sarani Natsarani* (Nazarener), voorts ook dien van *Sinjo*, vermoedelijk afstammende van het woord *Segnor* of *Senhor*, uit den tijd der Spanjaards en Portugezen; en aan de vrouwen dien van *Nonja*. De Javaansche dames, die den doop ontvangen hebben, worden, wegens dit voorregt, op gelijken voet als de Europesche vrouwen gesteld, want met uitzondering der echtgenoote van den gouverneur, die *Nonja besar* (groote dame) genoemd wordt, geeft men aan alle den titel van *Nonja*.

godsdienst, zoo menigwerf zij daarbij hun tijdelijk voordeel bevorderen kunnen.

Het is dan ook hoogst bevreemdend, dit herhaal ik, en bovendien volstrekt onvergeeflijk, dat Zendelingen, om het even tot welke geloofsbelijdenis zij behooren, zich zelven diets maken, dat zij hun doel bereikt en jegens de maatschappij hunne pligten vervuld hebben, wanneer zij blootelijk eenige formaliteiten hebben verrigt, door welke zij beweren, Heidenen tot de schaapsstal van den goeden Herder te hebben terug gebragt. (*)

Ongelukkigerwijze is het getal maar al te groot, van dezulken, die niet bedenken, dat er meer verdienste zoude zijn, in één enkelen goeden Christen te vormen, dan in legioenen te doopen! Overigens verbinden verscheidene Predikanten handelsondernemingen aan hunne Apostolische Zending, ten einde door middelen van allerlei soort hunne tijdelijke welvaart te vermeerderen. Zoo overigens een verkondiger van het Evangelie, en over het algemeen ieder geestelijke, zijne werkzaamheden niet anders dan als een' tak van nijverheid, als eene kostwinning beschouwt, en er zich alleen

---

(*) De Schrijver haalt hier in eene noot de bekende anekdote wegens onzen generaal DAENDELS aan, die, spoeds- en gemakshalve, ettelijke honderden Amboinezen deed doopen, — door middel eener brandspuit.

Vert.

aan overgeeft om zich te vermaken, dan zijn de gevolgen van zulk een gedrag gemakkelijk te bevroeden. Hier deze aanmerkingen besluitende, wensch ik, uit liefde voor de waarheid en voor het Christelijk geloof, dezelven eenmaal, door eene meer bekwame pen dan de mijne, te zien ontwikkelen.

Instellingen van openbaar onderwijs.

In onderscheidene gedeelten des eilands zijn, ter opleiding der Europesche en Kreoolsche kinderen, openbare en bijzondere leerscholen gesticht, voor welke door het gouvernement onderwijzers en onderwijzeressen zijn aangesteld. De voornaamsten dier instellingen vindt men te Batavia en in den omstreek, en de jeugd ontvangt er een onderrigt, hetwelk de meest noodzakelijke kundigheden omvat; voorts ook lessen in de begaafdheden, die ter veraangenaming des levens strekken, als het teekenen, dansen, muzijk enz. Sommige onderwijzers geven ook in onderscheidene vakken bijzondere lessen. De les, of het uur, wordt met 2 à 3 gulden betaald.

In alle eenigzins aanzienlijke dorpen zijn scholen voor de Indianen, onder de leiding van Mohammedaansche priesters opgerigt. Aldaar worden voornamelijk de Maleidsche en Javaansche talen onderwezen; bovendien leert men er schrijven, lezen, rekenen, bidden en psalmzingen.

Zangkunst. — De gezangen der Javanen zijn eentoonig en droefgeestig. Tot onderwerpen hebben zij de helden en hunne groote wapenfeiten, voorts ook fabelen en *tjeritahs* (verhalen) uit het gewone leven. De zangen, aan de liefde gewijd, zijn echter veel talrijker dan die dezer soort van lierzangen of heldendichten. De liefde, met wedermin, of met ongevoeligheid en verachting beantwoord, de minnenijd, alles is daarbij in eene met vernuftige zinspelingen vervulde beeldspraak voorgesteld.

Er zijn Javaansche vrouwen, welker stem zeer welluidende is, doch deze stem, beperkt tot een zekeren kring van bij overlevering aangenomen zangen, kan zich tot geene genoegzame volheid ontwikkelen, om met die onzer vrouwen te worden vergeleken. Sommige slavinnen, in dienst van Europesche familiën, en welke ik Fransche en andere liedjes heb hooren zingen, hebben mij den maatstaf aangegeven, om te beoordeelen, hoe zeer zij van hunne stem, indien zij door oefening verzacht en ontwikkeld ware, zouden kunnen partij trekken.

Om van den aard der dichtkunst en der beeldspraak bij de Javanen, mijnen lezers een juister denkbeeld aan te geven, zal ik hier eenige gezangen uitschrijven, die elk uit slechts ééne strophe bestaan.

VOLKSGEZANGEN VAN JAVA.

In het Maleidsch.

Buron perit, terebang ka bentang dupa
Dupa kembaya tjaya, langit miring,
Kie jamat datang, djikalo njaï naëk
Panganten, djangan lupah kapada saya.

Vertaling.

Een vogeltje neemt zijne vlugt naar het paleis der hemelen;
De wolken, als een gekleurde mantel, liggen in zachten (plooijenval;
O jong meisje! als gij zult verloofd zijn,
Vergeet mij dan niet!

In het Maleidsch.

Jubur, jubur, sapingan dua
Kaën geras pamungkos temuh,
Satuh kubur, kitah ber duah
Dalem akerad, saya bertemuh.

Vertaling.

Eén schotel gekookten rijst,
Eén wit kleed, om het lijf spannende, —
Eén graf, — voor ons beiden:
In den hemel zien wij elkander weêr.

In het Javaansch der gebergten.

Ngala renghas ka Limbangan
Bu anja sarangei hideng,
Njaï kuning ulah rewas angangan
Djau, diket di peniteng.

Vertaling.

In Limbangan zoek ik het geboomte van Renghas,
Zwarte vruchten hangen aan deszelfs takken;
O schoon, jong meisje! bedroef u niet;
In welk oord ik ook moge zijn, uw beeld zal mij volgen.

In het Maleidsch.

Darie mana njaï, datangujah lintah?
Darie sawa turun di kalie,
Darie mana njaï datangnjah tjinta?
Darie mata, turun di hatie.

Vertaling.

Jong meisje, van waar komen de kruipende dieren?
Van het rijstveld, gaan zij naar de beek.
Jong meisje, van waar komt de liefde?
Van de oogen, gaat zij over in het hart.

Als recitatief worden dikwerf de twee volgende verzen gebezigd:

Apah gunoh? bermike mata
Kaluh tida dengen suguniah?

Waarvan de zin is.

Waarom, door uwe blikken, mij te zeggen, dat gij mij (bemint?
Als ik weet, dat gij er niet aan denkt.

Instrumentale Toonkunst. De meest gewone instrumenten der Javaansche muzijk zijn:

1.) De *Rabab*, eene soort van driesnarige viool, op welke men gemeenlijk zeer slecht speelt, en waarvan de krassende toonen onbarmhartig het oor verscheuren (*).

2.) De *Soeling*, fluit of flageolet, een instrument, waarop zij weemoedig teedere, men zoude schier kunnen zeggen *sentimenteele*, door hen zelven gedichte liedjes spelen.

3.) De *Garinding*, eene soort van horen, of mondtromp, smaakvol sierlijk uit bamboe-riet vervaar-

(*) Deze viool is eene verkleining van het Persische instrument, *udh* genoemd; verscheidene reizigers hebben de muzijk en de instrumenten van Java met de muzijk en de instrumenten van Perzië vergeleken; zoo, onder anderen, J. VAN IPEREN, in zijn Werk, getiteld: *Begin der Javaansche Historie*, I°. Deel, Bladz. 164; en KAEMPFER in de *Amoenitates exoticae*, enz.

digd, ter gelijke dikte overal (ongeveer 2 duim middellijns) en ter lengte van 1½ voet. Eene soort van zijstuk of mondstuk wordt op dit instrument aangezet, en dit zijstuk, tusschen de lippen gedrukt, brengt toonen voort, die naar goedvinden gewijzigd worden.

4.) De *Gong* (*Tam-tam*), een instrument in den vorm eener eenigzins dikke schijf, van tamelijk groote middellijn, en waarvan de randen een weinig omgebogen zijn. Dit speeltuig is uit een mengsel van metalen vervaardigd; men slaat op hetzelve met eenen houten, met katoen-lijnwaad omwoelden, hamer; dit groot bekken (soort van keteltrom) brengt een' zeer helderen toon voort.

5.) De *kattugs*, keteltrommen van mindere grootte, uit het zelfde metalenmengsel vervaardigd, en met een deksel voorzien. Zij worden op eene houten lijst (of raam) geplaatst, en men slaat met twee hamers op deze keteltrommen.

6.) De *Gendang*, langwerpige trom, welken de muzijkant, zittende, op zijnen schoot houdt, terwijl hij op de beide zijden van het instrument met de handen slaat.

7.) De *Gomblang*. Als deze volledig is, bevat hij onderscheidene speeltuigen van verschillende soort, en vormt een volmaakt muzijk-koor. Een der gedeelten van dit veelvuldig zamengesteld speeltuig bestaat uit metalen platen, op blokjes of trommeltjes beschikt, waardoor zij eenige overeenkomst met de klavieren onzer forte-piano's hebben. Ieder klavier-plaatje heeft een' aan hetzelve bijzonder eigen-toon;

men slaat op dezelven met een houten hamertje. Dit speeltuig is niet zonder liefelijkheid; de verlengde en welluidende toonen, welke hetzelve voortbrengt, streelen het oor, en treffen het hart.

De helder-diepe toon van den *Gong* (groote keteltrom) duidt de tempo's aan, of onderbreekt de muzijk. Het volledige speeltuig, *Gembang* genoemd, kost menigwerf van duizend tot vijftien honderd gulden.

8.) Er worden insgelijks verscheidene personen vereischt om het instrument, *Anklong* genoemd, te bespelen. Deszelfs toestel is grotesk, ofschoon eenvoudig; hetzelve is op eene zoo zonderlinge wijze beschikt, en met zoo vele veêren en versierselen bezet, dat het bij mij geen twijfel lijdt, of dit speeltuig dagteekent van de eerste tijden des Javaanschen volks. Onder het spelen en zingen, voeren de muzijkanten schuddingen of slingeringen met het hoofd uit, vergezeld van, even verschillend afwisselende als grillige, gebaren en wilde ligchaams-bewegingen.

De *Panton* (luit) is eene soort van ellendig vervaardigde citer, en waarvan de akkoorden, zelfs begeleid door gezang, metterdaad eene uitnoodiging tot insluimeren zijn.

Zeer vele Javanen bespelen onze Europesche muzijk-instrumenten, kunnen zeer wel muzijk lezen; hebben een goed gehoor en eenig muzijkaal gevoel. Men gebruikt hen bij de hals, en vele rijke lieden houden een volledig Javaansch muzijk-korps in hunne dienst. Tijdens mijn verblijf op Java

behoorde het voornaamste dier orchesten aan een' Portugeschen kreool, JANTJE MICHIELS genaamd, bezitter van onmetelijke rijkdommen, en die zijn geld op de buitensporigste wijze verspilde.

Volksvermaken der Javanen. — De stellige kennis, welke mijne verre reizen mij, met betrekking tot de vreemde volkeren, hebben verschaft; de volhardende zorgvuldigheid, waarmede ik de hun bijzonder eigene gemoedsgeaardheid heb gade geslagen, en vergelijkingen, door mij in de onderscheidene wisselingen des menschelijken levens gedaan, hebben mij vastelijk overtuigd, dat, onder vele opzigten, uit de spelen en openbare verlustigingen eens volks nuttige waarheden, over het algemeen, ten aanzien van deszelfs zeden en begrippen, te trekken zijn.

De liefde, in hare opvolgende verheffingen, is, bij de Oosterlingen, het eerste en voorname onderwerp hunner gezangen, spelen en dansen; zij is de drijfveer, die hen tot verhevene of lage, tot edele of misdadige bedrijven aanspoort. In haar ook schijnt hunne neiging tot die weemoedig teedere gesteldheid te liggen, die in lustelooze traagheid ontaardt bij dezulken, die, onwederstaanbaar door eenig voorwerp geboeid, onvermogend zijn zich aan den tooverkring te ontrukken, welken dat voorwerp om hen henen trekt.

Uit den inhoud dezer schetsen, en voornamelijk uit de denkbeelden, vervat in de volksgezangen,

in de voorgaande bladzijden medegedeeld, zal de Lezer zelf kunnen beoordeelen, in hoe verre deze mijne algemeene aanmerkingen, op de Javanen kunnen toegepast worden.

De meest op Java gebruikelijke spelen zijn:

1.) De *Wayang kuliet* (Chinesche schimmen). Men snijdt uit buffelhuiden gestalten van allerlei aard; de mannen hebben gemeenlijk apen-maskers en andere gedrochtelijke mom-aangezigten, ongetwijfeld omdat het den Mohammedanen verboden is het menschelijk gelaat af te beelden, of liever om des te beter de blijgeestigheid en lachlust der omstanders op te wekken. Achter een scherm van geölied papier of van eene ligte stoffe worden deze snitsels, aan draden gehecht, links en regts bewogen, terwijl de man, die deze marionetten doet werken, achter het scherm de bij derzelver handeling voegende gesprekken opzegt, en de muzijk der *Kattugs*, of van den *Gemblang*, zich *piano*, *pianissimo*, laat hooren. De Javanen wonen gaarne dit schouwspel bij, vooral als het door Chinezen wordt gegeven, die hetzelve op eene betere wijze weten te besturen en uit te voeren.

2.) De *Toppeng* (maskerade). De speler, die, dikwijls slechts alleen, onder het maken van minder of meer koddige, en als zoodanig de lachlust wekkende, grimassen en gebaren, zijne rol opsnijdt, draagt een houten masker met vervaarlijk grooten neus. De spelen, welke hij voordraagt,

zijn gemeenlijk van verliefden of van smaakschen (komieken) aard.

3.) Spel der *Rongins* (openbare danseressen).

4.) De Javanen zijn dol verzot op de *hanen-gevechten.* Zij besparen geenerlei moeite om eenen athleet te vormen, die in staat zij om in de gevaren-volle loopbaan, waartoe men hem bestemt, roem te behalen. Het spreekt daarbij wel van zelf, dat de natuur eenigermate deze opvoeding moet ter hulpe komen, want onder de dieren, even als onder de menschen, is het ieder niet gegeven, een held te zijn. Als de, tot kampvechter opgeleid wordende, jonge haan welgemaakt, forsch gespierd en met sterke sporen gewapend is, wordt hij rijkelijk gevoed, en brengt zijn meester hem dagelijks verscheidene malen in tegenwoordigheid van andere hanen, om hem tegen deze tot vechten aan te hitsen; hij houdt hem tusschen zijne handen, en trekt hem bij elken aanval terug, om al meer en meer zijne stoutmoedigheid en zijne onversaagdheid aan te wakkeren; tot dit zelfde einde berookt hij hem ook den kop met opium-uitdampingen, die hem dronken maken, en hem de vermetelheid geven om zijnen tegenstander zoo hardnekkig en zoo langdurig aan te vallen, dat hij eindelijk, van krachten uitgeput, en half dood door afmatting, op het slagveld neêrzijgt.

Deze, op zich zelve onschuldige, uitspanning, oefent echter eenen zeer schadelijken invloed op

de zedelijkheid der Javanen uit, ten gevolge der zware weddingschappen, die, bij hen, even als in Engeland, te dier gelegenheden plaats grijpen. Als men bovendien bedenkt, hoe vele twisten er uit ontstaan, die nog gevaarlijker gemaakt worden door de driftige geaardheid, welke aan het volk van Java eigen is, zal men geene lofspraken weigeren aan den Wetgever, die, in het belang der Indiaansche onderdanen, ook zijne zorgende waakzaamheid over deze ondeugd heeft uitgestrekt. Deze verlustigingen zijn derwijze heilloos, en derzelver afschaffing is zoo dringend noodzakelijk, dat de meeste Javaansche opperhoofden, aanhoorigen van het Nederlandsche gouvernement, alle hunne krachten inspannen om dezelven uit te roeijen.

In 1827 ben ik getuige geweest van een tooneel, hetwelk het beste bewijs oplevert voor de bedroevende gevolgen, welke de neiging tot dit spel na zich sleept.

PRA WIRA DI REDJA, Regent van Tjanjor, hoofdplaats der provincie Priangan, had tot zoon den Tommongong, WIRA NAGARA genaamd, die, als de oudste zijner mannelijke erfgenamen, ook geroepen was om hem in zijnen post op te volgen. Zijne verkeering met de Europeërs, en het verblijf, door hem aan de leerschool gehouden, die in Tjanjor door den resident R. VAN DER CAPELLEN was gesticht, hadden hem tot op zekeren trap beschaafd. Hij gaf blijk van groote zucht tot werkzaamheid, en alles in hem deed hopen, dat hij eenmaal

waardiglijk zijnen vader zoude vervangen, die een even ijverig als bekwaam beambte was. — Allezins gewigtig is het, den veel vermogenden invloed, welken een Regent op de door hem bestuurde Javanen uitoefent, te kennen, om te beseffen, hoe zeer noodwendig het is, dat het Hollandsche ministerie acht geve op de verklaarde voorliefde der Javanen jegens hunne aloude vrijdommen en regerings-instellingen, ten einde den gewigtigen post van Resident niet anders, dan aan eenen ervaren en bekwamen man, te begeven.

De Tommongong stelde de hem betreffende inzigten van het gouvernement, zoo wel als de voornemens en ontwerpen zijns vaders te leur. Zijn ijver en zijne lofwaardige pogingen om de, in een Opperhoofd onmisbare, hoedanigheden te verkrijgen, veranderden plotselijk in eene zoo groote lusteloosheid, dat hij onbekwaam werd om zelfs de meest gewone, en het minst eenige vatbaarheid vereischende, werkzaamheden te volvoeren.

De voorstellingen en vermaningen, die hem van allen kant gedaan werden, bleven vruchteloos; de vonk eener lofwaardige eerzucht, die, voor een oogenblik, bij hem geschitterd had, was uitgedoofd. Zijn vader, die hem onophoudelijk bespiedde, ontdekte eindelijk eene der voornaamste oorzaken van de ongunstige verandering, die in het karakter van zijnen zoon was ontstaan.

De Tommongong woonde niet bij zijne ouders in.

Hij had de gewoonte aangenomen in een afgelegen oord, niet verre van zijne woning, zijn verblijf te houden, alwaar hij, te midden van half naakte onderdanen, geheele dagen doorbragt met bloedige hanengevechten te besturen.

Hij wist middel te vinden om zich steeds van de voortreffelijkste kampvechters te voorzien, om het even op welk eene wijze en van waar hij ze konde bekomen, en hij stoorde zich weinig aan de smart van den armen Indiaan, die, om aan den grilligen smaak van zijnen rijken heer te voldoen, gedwongen was hem, voor niet, eenen fraaijen haan over te leveren, die veelal het voornaamste gedeelte van zijne schamele have uitmaakte.

Te midden dezer bezigheid overviel de resident zijnen zoon; des grijsaards toorn was verschrikkelijk, hij greep hem bij de haren, wierp hem ter aarde, overlaadde hem met verwijtingen, nam al de geschenken terug, welke hij hem uit vaderlijke liefde en ter belooning van zijnen ijver had gegeven, en verbood hem voor altijd de intrede in zijn huis. — De dienstboden van den schuldige werden in hechtenis genomen, en, voor hunne medepligtigheid, met stokslagen gestraft. Eerst na langdurige bemoeijingen, gelukte het den Resident P. LE CLERCQ, den vader met zijnen zoon te verzoenen, welke laatstgemelde eindelijk blijken van berouw had gegeven.

5.) *Krekelgevechten.* Deze verlustiging is zoo belagchelijk, zoo kinderachtig, dat men moeite heeft om te begrijpen, hoe volwassen personen daarin kunnen vermaak scheppen. Wat mij betreft, ik geloof, dat slechts eene werkelooze, eentoonige levenswijze dergelijke uitspanningen kan doen geboren worden. — In een bamboe-riet, ongeveer twee voet lang, aan welks boven liggend gedeelte eene menigte van lange inkervingen is aangebragt, die toelaten in het binnenste daarvan te zien, zijn twee krekels geplaatst, nooit meer dan dit getal, welke men door middel van stroopijltjes, of houtsplintertjes aanzet om met elkander te vechten. — Te dezer gelegenheid worden insgelijks weddingschappen geopend, en de eigenaar van het overwinnend insekt, laat niet na, zich op hetzelve te beroemen, en er den oorsprong en de loopbaan van te vermelden, tot op den dag van zijne zegepraal.

De *Tijgergevechten* hebben tegenwoordig alleenlijk plaats bij zeldzame gelegenheden, en meerendeels slechts op den bijzonderen grondeigendom der vorsten. Gemeenlijk laat men den tijger met den buffel vechten, en altijd wordt de eerste, in weerwil zijner woestheid, sluwheid en vlugheid, gedwongen te zwigten. De horens van den buffel worden scherp-puntig geslepen, en bovendien geeft men hem, met opzigt tot het terrein, zoodanige voordeelen, dat, wel is waar, zijne tegenpartij hem kwetsen, maar niet dooden, en nimmer hem verwinnen kan.

Dit wreede schouwspel is dienvolgens van belangwekking ontbloot; de uitslag er van is altijd vooraf bekend, en brengt dat pijnlijk gevoel te weeg, hetwelk het gezigt eener daad van onderdrukking nimmer nalaat in een gevoelig hart te doen ontstaan, want men vergeet den aard van het slagtoffer, en men kan zich niet weêrhouden deszelfs beulen te verachten.

De jagt is de geliefkoosde uitspanning der rijke Javanen; onder hare verschillende wijzigingen wordt aan de hertenjagt de voorkeur gegeven; om daaraan deel te nemen, moet men een goed ruiter en stoutmoedig jager zijn.

Als men meermalen tot deze jagt zich van zekere paarden bediend heeft, die van eenen wilden aard en schier allen van een groot bastaard-ras zijn, heeft men vervolgens moeite hen meester te blijven. In den langst gestrekten ren en zonder eenige verademing storten zij zich, over een moerassig of oneven terrein, dwars door wouden en struiken henen. De jager berijdt deze paarden zonder dek of zadel, en is gewapend met een jagtmes (*gollok*), waarmede hij in den snelsten galop het hert doodt. — Ieder Vorst of Regent onderhoudt een minder of meer aanzienlijk getal dier jagers, *pamattangs* genoemd, die, in geval van oorlog, ook als krijgslieden dienen, en die, zoo zij beter geëquipeerd waren, van onbetwistbaar nut zouden zijn.

Sommige Javanen jagen te paard met vuurwapenen, zij zijn zeer behendig, en tarten, zelfs

in hoog gevorderden leeftijd, de ongemakken en vermoeijenissen, die aan deze soort van verlustiging verbonden zijn.

De *Visscherij* is voor den Javaan een groot vermaak en tevens een voordeelig bestaanmiddel. — Talrijke benden vergezellen de Regenten, als deze, op den tijd der jaarlijksche vischvangst, zich naar de rivieren begeven. Men rigt, metterhaast, in de rivier eene soort van dam of planketsel op, en sluit zorgvuldig alle openingen, hoe klein zij ook zijn mogen. Slechts een zeer gering getal visschen ontkoomt aan den ijverigen algemeenen arbeid, daar een iegelijk der visschers het onmogelijke beproeft om de goedkeuring van den opperhoofd te verwerven, of diens blikken op zich aan te trekken. — Deze visscherij duurt verscheidene dagen voort, en hare opbrengst, zoo men ligt bevroeden zal, is aanzienlijk.

Op den oever zijn hutten opgeslagen, waar de visch schoongemaakt en toebereid wordt, waarna men hem, geheel of in stukken gesneden, te droogen hangt. Als de rijstvelden onder water staan, vischt men daarop met korven, door welk middel vele kreeften gevangen worden, gelijk ook in menigte die kleine visch, welken de Javaan zoo gaarne bij zijnen gekookten rijst eet. Aan de kusten wordt een groote vischhandel gedreven, en talrijke en wel voorziene markten, meestal door de Chinezen in pacht genomen, bewijzen hoe, in dit, zoo als in zoo vele andere opzigten, het eiland

Java rijkelijk door de natuur is begiftigd geworden.

De Javanen maken ook gaarne met blaaspijpen jagt op kleine vogels, welke zij met ligte kogeltjes, of met dunne, aan het eene einde met vlokjes katoen, in plaats van veêren, bezette, bamboepijlen bereiken. Zelfs op eenen vrij aanmerkelijken afstand, missen zij het kleinste vogeltje niet, en zij zouden, in den krijg, zeer gevaarlijk worden, indien zij, even als de *Dayaokers* van Borneo, zich van vergiftigde pijlen bedienden.

De hier vermelde uitspanningen zijn niet de eenigen, bij de Javanen in zwang, doch de overigen zijn niet zoo algemeen, of worden slechts in enkele bijzondere plaatsen aangetroffen. De grenzen, welke ik mij voor dit Werk gesteld heb, verpligten mij, dit onderwerp te laten varen, hetwelk, trouwens, breedvoerig genoeg behandeld is, om tot een ander te kunnen overgaan.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

BURGERLIJK EN KRIJGSMAGTIG BESTUUR.

Over het Nederlandsche gouvernement in Indië. — Vorm van bestuur in de Staten der Indiaansche vorsten. — Provinciaal Geregtshof. — Politie. — Veiligheids-maatregelen in geval van brand. — Kanalen. — Mijl-palen, of afstands-aanduidingen. — Karretjes, pedattie genoemd, en wegen tot derzelver gebruik. — Krijgswezen der Europeërs. — Krijgswezen der Indianen.

OVER HET NEDERLANDSCHE GOUVERNEMENT IN INDIË.

Sedert mijnen terugkeer uit de Oost-indiën, heeft men mij dikwerf onderscheidene vragen gedaan, betreffende de levenswijze der Indianen, hunne instellingen, de takken hunner nijverheid,

en de betrekkingen, in welke zij over het alge-
meen zich tegenover de Hollanders bevinden. Met
opzigt tot dit laatste punt, strekte de vraag [illegible]
uitdrukkelijk om te weten, of de Indianen [illegible]
menschelijkheid behandeld werden. Ik heb [illegible]
des te meer genoegen gevonden, in die vragen te
beantwoorden, daar ik, in opregtheid naar over-
tuiging, slechts de eenvolste getuigenis aan de
waarheid behoefde toe te brengen. Enkele inkt-
droppels maken het water van een meer niet
zwart; enkele, afzonderlijke daden van onregt-
vaardigheid zullen nimmer de grootmoedigheid
van een geheel volk bevlekken. Ik zal dan in wei-
nige woorden de zamenstelling van het, mijns
tijds bestaan hebbende, gouvernement afschetsen.

De eerste Nederlandsche ambtenaar, voor[illegible]
en voor al de Hollandsche Bezittingen in [illegible]
is de Gouverneur-generaal of Stedehouder de[illegible]
nings, residerende te Batavia; zijne titels [illegible]
Gouverneur generaal van Nederlandsch Oost[illegible]
Opperbevelhebber van Zijner Majesteits L[illegible]
en Zeemagt, beoosten de Kaap de Goede H[illegible]
zijne wijd uitgestrekte magt is echter in zekere mate
beperkt door de instelling van eenen Raad, welks le-
den den titel voeren van Raad van Nederlandsch
Indië, en in hoedanigheid van contrôleurs aan
's konings stedehouder zijn toegevoegd. — Wijders
sluiten zich hen aan: het Hoog Geregtshof van
Batavia en de Procureur-generaal; voorts de de-
partementen van Justitie, Politie, Oorlog, Marine,

en alle verder tot het algemeen beheer van den Staat behoorende kollegiën; eindelijk de residenten of stedehouders van den tweeden rang in de provinciën van het eiland Java. De gouverneur van Celebes die op de Macassar resideert, en die der Molukko's, die het eiland Amboina tot residentie heeft, staan onder de bevelen van den Gouverneur-generaal, en worden, behoudens de koninglijke goedkeuring, door hem benoemd. Al de door dezen eersten ambtenaar gedane benoemingen moeten door het gouvernement des Moederlands bekrachtigd worden. — Het zoude mij te verre doen uitweiden, zoo ik hier de bijzondere takken van bestuur wilde doen kennen, en de, aan ieder derzelven verbondene werkzaamheden wilden aanduiden; het zij genoeg, te zeggen, dat, met betrekking tot de fondamenteele instellingen en de bijzondere onderverdeelingen van bestuur, het Nederlandsche gouvernement in Indië gelijk staat met de grootste Mogendheden van Europa. Na het vertrek van den achtingwaardigen Gouverneur-generaal, baron VAN DER CAPELLEN, hetwelk plaats greep in het begin van het jaar 1826, kwam de graaf DU BUS DE GISIGNIES op Java aan, in hoedanigheid van koninglijk Commissarie, om het opperbevel te aanvaarden tot op de benoeming van eenen nieuwen stedehouder des konings. De graaf DU BUS DE GISIGNIES was een braaf man, zijn land en vorst beminnende, en opregtelijk het algemeen welzijn beharti-

gende, maar wien dikwerf de middelen ontbraken om zijne edele doeleinden te bereiken. Naauwelijks op Java aan wal getreden, zag de graaf DU BUS zich omringd door vleijers en gewaande vrienden des volks en des vaderlands, die noch den wil, noch de vereischte bekwaamheden bezaten om zijne welwillende oogmerken te schragen, en die veeleer er zich op toelegden, om aan hunne eigenbaatzuchtige inzigten te voldoen, door op den laatstvorigen Gouverneur-generaal eenen blaam te werpen, en de rol te spelen van belanglooze lieden, die zich zelven opofferden. De graaf DU BUS, noch de landtaal verstaande, noch de bijzondere zeden en inborst der Indianen, noch hunne gesteldheid en betrekkingen tegenover het Moederland, en bij gevolg even min de wijze om hen te regeren, kennende, wendde zich tot de mannen, die, uit hoofde van hunne bedieningen en ten gevolge van hun langdurig verblijf op het eiland, hem hadden behooren in staat te stellen, om zijne gewigtige verpligtingen in al derzelver uitgestrektheid te vervullen; maar de graaf DU BUS werd, in zijn op hen gesteld vertrouwen, verraden, en zag niet anders meer, dan door de oogen van hen, wie hij zich tot raadslieden had gekozen; hij hoorde niet anders meer, dan door hunne ooren, en werd dus, zonder het te weten, het werktuig eener partij, die alleen aan hare eigene belangen dacht. Wat, in den bijzonderen burger, slechts eene zwakheid is, wordt eene misdaad in

den staatsdienaar, aan wiens waakzorg millioenen menschen zijn toevertrouwd.

De heillooze zwakheid van den graaf DU BUS DE GISIGNIES bragt het Hollandsch-Bataviaasch gouvernement ongeneeslijke wonden toe. Zijne dienaren schroomden niet, onder het schild van zijnen achtingwaardigen naam, hunne eigenzinnige begeerten te bevredigen, en zich, en hunne verwanten, te verrijken. Hoogst verdienstelijke beambten, die, volijverig, aan hunnen post en aan hunne uitzigten voor de toekomst, de schoonste jaren van hun leven, en hunne vaderlandsche lucht hadden ten offer gebragt, werden eensklaps, zonder voorwendsel, zonder mededoogen, met de strafschuldigste blinde overhaasting, op wachtgeld gesteld, met een karig inkomen, en vervielen, van een ordelijk bestaan, tot den staat der diepste armoede! Dat 's konings bevelen, dat Hollands belangen bezuinigingen voorschreven, dit zij toegestemd; maar, wat men weigeren zal te gelooven, is, dat de waarlijk barbaarsche wijze, op welke de hervormingen zijn in uitvoering gebragt geworden, de goedkeuring van een Europesch gouvernement hebbe kunnen verkrijgen.

De heer DU BUS zal mij de openhartigheid niet euvel duiden, die in deze bladzijden heerscht, immers wanneer ik er zal bijgevoegd hebben, dat indien hij, met de uitmuntende hoedanigheden, met het gezond oordeel, waarmede hij is begaafd, met de ware liefde tot regtvaardigheid, die hem bezielt, eenige

jaren tijds Java hadde bewoond, alvorens het bestuur over dat eiland te aanvaarden, hij, alsdan bekend met de behoeften, gebruiken en zeden der inboorlingen, ongetwijfeld de laatste voltooijende hand verzoude gelegd hebben aan de menschlievende verbeteringen en aan het stelsel van beschaving en welzijn, door den baron VAN DER CAPELLEN met zoo veel geluk ondernomen. Overigens was de heer DU BUS DE GISIGNIES een volmaakt voorbeeld van gematigdheid en eenvoudigheid; voorbeeld, hetwelk de onder zijne bevelen geplaatste beambten dikwijler hadden behooren te volgen. Onvermoeibaar in den arbeid, waren zijne oogmerken steeds gerigt op de voortgangen der nijverheid en op de vermeerdering van het algemeen welzijn. De baron VAN DER CAPELLEN en de graaf DU BUS zijn Mannen, die zich geheel aan den voorspoed der Oost-Indiën, en bijgevolg aan de welvaart en de eer van Holland hadden toegewijd. Evenwel was het lot dier beide gouverneurs in Indië niet gelijk. De eerstgemelde, op het hartelijkst bemind door allen, die hem kenden, uitgenomen welligt slechts door eenige Nabobs, die eenen Staat in den Staat begeerden, werd, bij zijnen terugkeer naar het Moederland, algemeen als een vader betreurd; de tweede genoemde, geacht door velen, maar gevreesd door allen, heeft waarschijnlijk, toen het uur zijner afreize gekomen was, geene opregte tranen doen vloeijen. De nieuwe Gouverneur, benoemd om den graaf DU BUS DE GISIGNIES,

te vervangen, was de zoo eervol bekende generaal VAN DEN BOSCH, die onder zijne schoonste titels ook de eer telt, van in Holland de armen-kolonie *Frederiks-oord* te hebben gestigt.

VORM VAN GOUVERNEMENT IN DE STATEN DER INDIAANSCHE VORSTEN.

Zoo als ik reeds heb aangemerkt, zijn in een gedeelte van Java twee onafhankelijke Vorsten gevestigd. De een is de sultan van Djokjokarta, de ander de *Susuman* of keizer van Surakarta. Beiden oefenen zij over hunne onderdanen eene volstrekte, onbepaalde magt uit (*); hun wil is het Wetboek des lands, en hunne uitspraken zijn zonder beroep; bovendien vereenigen zij in hunnen persoon de hoogste, burgerlijke, krijgsmagtige en geestelijke waardigheden van den Staat. — Onnoodig zoude het zijn, hier het heillooze van een zoodanig stelsel van bestuur aan te toonen; hetzelve is zoo regtstreeks strijdig met de regten en

(*) De keizer van Surakarta voert de volgende titels: *Kandjeng susuman, pakubuana, senopati hingalaga, ngabdur rahman, sajidien, pantaguma*; de aangebedene, verhevene en doorluchtige Vorst, de weelde der wereld, het hoofd der legers, de goedertierene bedienaar en verdediger des Geloofs.

de waarde van den mensch, dat het alleenlijk dáár kan bestaan, waar deze regten en die waarde niet gekend worden. — Het is nog, metterdaad, voor den armen Indiaan een onopgelost vraagstuk, te weten, of de Vorsten voor het Volk gemaakt zijn, dan of het Volk voor de Vorsten is geschapen; er is echter ook een groot aantal Indianen, die, meer verlicht dan de overigen, zeer wel het onwettelijke van hunnen toestand inzien, en deze zouden slechts een moedig en bekwaam Opperhoofd noodig hebben, om den kolossus der dwingelandij om verre te stooten, en op zijn puin den tempel der Vrijheid te stichten. — « Zoo ooit, » zeide eens tot mij een Indiaansche prins, die in dienst van het Hollandsch gouvernement was, « zoo ooit het land weder onder de heerschappij « van den sultan of van den keizer terug viel, « zouden wij allen de ongelukkigsten der menschen « zijn. Wij zouden het regt van den eigendom « verliezen, en niets zoude ons meer tegen de « gewelddadigheden beschermen. — In plaats van de « eer te hebben, vriendschappelijk met den stede« houder des konings van Holland aan tafel te « zitten, en ons met hem over onze aangelegen« heden te kunnen onderhouden, zouden wij op « nieuw gedwongen zijn, als ellendige wormen, « in het paleis onzer meesters, over den grond te « kruipen. » — Is er sterker bewijs, dan deze woorden, noodig, om vast te stellen, dat op Java noch rust, noch eendragt zal heerschen, zoo lang

er twee dwingelands-besturen nevens hét Hollandsche bewind zullen bestaan. Wat is er van de koningrijken Cheribon en Bantam geworden? Wat zoude hun lot, en welligt dat der geheele kolonie geweest zijn, indien zij waren in stand gebleven? Alleen van de persoonlijke en maatschappelijke vrijheid vloeijen de ware zedelijke vrijheid, de liefde en de begeerte tot het goede, uit. Zoude de arend de kracht en de stoutmoedigheid bezitten, die hem het onmetelijk luchtruim doen doorklieven, als hem zijne oogen uitgestoken, zijne vleugelen afgesneden, zijne klaauwen gebonden waren? De slavernij belet de edelste zaden te ontkiemen of rijp te worden; zij verstikt dezelven, en brengt niets voort dan wat onvolkomen of mislukt is. — Onmogelijk is het, de voordeelen op te sommen, welke het Hollandsche gouvernement van de vruchtbare, aan de gezegde Vorsten onderworpen, gewesten zoude kunnen trekken, die tot dus verre, en ten gevolge van het dezelven verdrukkende dwangbewind, niet het honderdste gedeelte hebben opgebragt van hetgeen zij onder een vrijzinnig bestuur zouden kunnen opbrengen. Moge weldra de morgenstond der vrijheid onzen Indiaansche natuurgenooten den dag des geluks aankondigen!

PROVINCIALE REGTBANK.

Deze regtbank, die hare zittingen nagenoeg elke maand houdt, bestaat uit acht of tien leden, die door den resident, of, naar gelang van omstandigheden, door den onder-president of door des residents secretaris worden gepresideerd. — De Regent of eerste *Djaxa*, eenige districts-overheden en een Mohammedaansche priester, zijn assessoren tot deze regtbank, waarvan de griffier een ondergeschikt Europesch beambte is. Als een misdadiger bereikt en, het zij door zijne eigene bekentenis en de ter bevestiging bijkomende daadzaken, het zij door de verklaringen der getuigen, enz. van schuld overtuigd is geworden, wordt, in de eerste plaats, aan den priester gevraagd, welke de straf is, die volgens den Koran moet toegepast worden. Daarop draagt de Regent of *Djaxa*, naar vereischte, aanmerkingen voor, die voornamelijk betrekking hebben op den graad tot welken, krachtens 's lands aloude oorkonden en gebruiken, de straf kan verzwaard of verligt worden; hij besluit met zich te dien opzigte te verklaren. Vervolgens gaat men tot de stem-opneming over, waarvan, even als van de replieken, in het proces-verbaal, wordt aanteekening gedaan; daarna spreekt de president of zijn plaatsvervanger het vonnis uit, hetwelk naar de regtbank ter eerster instantie,

(het Hoog Geregtshof te Batavia) wordt opgezonden, ten einde deze hetzelve bekrachtige, en het bevel tot in uitvoering leggen van hetzelve, onderteekene. — Behalve deze instellingen, die tot het beheer der Justitie behooren, zijn er ook eenige regters, *doctores Juris*, die gelast zijn, van tijd tot tijd, de onderscheidene provinciën door te reizen, om zich te verzekeren, dat de werkzaamheden der provinciale regtbanken, en de behandeling der regtsgedingen, overeenkomstig den geest der wet worden verordend, en ook om er het regt te bedeelen in zittingen, in welke de leden der provinciale regtbanken deel nemen. — Volgens de bepalingen van het gewone Strafwetboek, worden de ter dood veroordeelde misdadigers te regt gesteld door middel van verworging aan de galg. De overige straffen zijn: het brandmerk, de geeseling, de dwang-arbeid, de ijzers, en de verbanning.

Voor de bewaring der openbare veiligheid, de bewaking der versterkings-werken aan de kust, der magazijnen en der openbare gebouwen, is te Batavia eene stedelijke milicie (*papangar*) opgerigt, die, voormaals, uit vrijgemaakte slaven werd zamengesteld. Het is allen Indianen der omstreken van Batavia verboden, des nachts zonder licht uit te gaan; zoo ook moeten de rijtuigen, zonder onderscheid, met lichtende lantarens of flambouwen voorzien zijn. In al de dorpen van het eiland, op de marktpleinen, op de post-stations, bij de

bruggen en op de groote landwegen, zijn talrijke nachtwachts geplaatst, die zich van een zeer zonderling werktuig bedienen, om de boosdoeners te grijpen, en hen, zonder gevaar voor zich zelven, in verzekerde bewaring te brengen. Dit werktuig bestaat uit eene soort van langwerpig ronden hoepel, die aan de voorzijde eene opening heeft, ruim genoeg om eenen man door te laten. Deze hoepel, aan de binnenzijde met lange scherpe punten bezet, is aan eenen langen stok of staak vast gemaakt, waarmede de nachtwacht gewapend is. Ontmoet hij een' landlooper, die niet aan zijn bevel « sta! " gehoorzaamt, en tracht te ontsnappen, zoo is deze onmiddellijk in den hoepel gevangen, en kan hij geen' voet meer verzetten, ten zij hij de scherpe tanden, waarmede de valstrik voorzien is, in zijne ribben wil laten indringen. — De straatverlichting is in sommige hoofdplaatsen zeer wel verordend; Tjanjor, de hoofdplaats der provincie Priangan, ofschoon den rang eener stad niet bezittende, en in haren omvang slechts een zeer gering getal Europesche woonhuizen tellende, onderscheidt zich, in dit opzigt, boven de overige dorpen. De verlichting van deszelfs breede en lijnregte straten zoude aan meer dan eene Europesche stad tot eer verstrekken.

POLITIE.

De politie-zaken zijn onder de oppertoezigt der Residenten van de provinciën gesteld, die met derzelver bijzondere takken verscheidene, zoo Europesche als Javaansche, ondergeschikte beambten belasten, van wie zij dagelijksche, wekelijksche of maandelijksche rapporten ontvangen. Na den Resident, komen de Europesche politie-beambten nagenoeg in de volgende orde: de onder-resident, of de secretaris van den resident, de geëmploijeerden in de koffijplantagiën, of de inspecteurs der kultures, de administrateurs der koffij- en zout-depots en, over het algemeen, in iedere plaats, de hoogst in rang zijnde personaadje na den afgevaardigde van het gouvernement. De schouten zijn onder de onmiddelbare bevelen van den Resident gesteld, en hebben ter hunner beschikking een zeker aantal politie-dienaren, die, meerendeels, een paard hebben. Deze dienaren dragen eene soort van montering en zijn met een' sabel gewapend. De beste politie was onbetwistbaar die, welke de baron VAN DER CAPELLEN in de provincie Priangan had ingesteld (*). Er bevonden zich zeer vele Amboi-

(*) Dat men het mij ten goede houde, indien ik, bij alle gelegenheden, voor het land van Priangan eene belangstelling

nezen, die, ten gevolge van een oproer in de Molukkische eilanden, tot verbanning waren veroordeeld, en, om zich waardig te maken, hun vaderland weêr te zien, zich zeer wel gedroegen, en verscheidene goede diensten bewezen. — Deze Amboinezen, die maandelijks een tractement van 10 à 12 gulden genoten, werden in vele gewigtige en geheime zendingen gebezigd. Men verdeelde hen, gemeenlijk, in de onderscheidene distrikten, om een wakend oog over de Javaansche Opperhoofden te houden, die, maar al te dikwerf, zich daden van willekeur of onregtvaardigheid veroorloofden. De afpersingen, de sluikhandel, het gebruik van opium te rooken, het bedrog en de woeker, met één woord, de misbruiken en inbreuken van allen aard, werden door hen ontdekt en, het zij schriftelijk, het zij bij monde, aan het Opper politie-bestuur aangegeven. In sommige districten, waar deze Amboinezen, in hoedanigheid van toeziende wachters bij de post-stations

---

doe blijken, die welligt als niet-onzijdig zal beschouwd worden. Ook andere provinciën worden wél bestuurd; op gelijke wijze streeft men er naar beschaving van het verstandelijk vermogen en naar bebouwing van den grond; zij bezitten ijverige, werkzame bewoners, die zich weten achting en genegenheid te verwerven; maar ieder onpartijdige zal zich niet weêrhouden kunnen, te erkennen, dat in alle opzigten Priangan de overige gewesten overtreft.

aangesteld waren, was het hunne taak, de paspoorten der Indianen te onderzoeken, en namen zij menigen boosdoener gevangen, die, door middel van een gekocht of valsch paspoort, de grenzen wilde overschrijden. Zelden heeft men gezien, dat misdadigers, zelfs die zich de doodstraf hadden opgeladen, den politie-dienaren weêrstand boden, hoe slecht deze ook gewapend waren. Deze dienaren hebben altijd dunne koorden of strikken bij zich, waarmede zij hunne gevangenen binden, welke zij vervolgens naar de hoofdplaatsen leiden, van waar zij, in ketenen geklonken, naar de residentie worden vervoerd. — De voornaamste personaadje, die, bij de Indianen, na den Resident in rang volgt, is de Regent, die, ofschoon een Vorst zijnde, van den eerstgemelden afhankelijk is. Eerst onder het gouvernement van den baron VAN DER CAPELLEN, behield het Hollandsch-Indiaansche bewind aan zich het regt over leven en dood. Voorheen hingen het leven en de eigendommen der bijzondere personen van de luimen der despotieke Vorsten af. Één wenk van hen, was voldoende, om den gelukkigsten huisvader zijne vrouw, zijne dochter, zijne zoons te ontrukken, en hem van geheel zijne have te berooven. In den aanvang ontmoette deze hervorming een groot verzet, maar de volharding overwon, en gestrenge wetten stelden eenen hechten en sterken dam tegen den verwoestenden stortvloed van het dwangbewind der Indiaansche Vorsten.

Den Regenten (Indiaansche Vorsten) zijn rijke inkomsten verzekerd; de aard en het cijfer derzelven zijn daarvan stiptelijk vastgesteld, om alle willekeurige vermeerdering derzelven te voorkomen. Ten einde, evenwel, deze Indiaansche Vorsten aan te sporen, om door bevordering van nijverheid en landbouw tot het algemeen welzijn mede te werken, en om, in dit opzigt, hunnen ijver aan te prikkelen, geeft men hen te zelfder tijd te verstaan, dat hunne jaarlijksche inkomsten zouden verminderen of vermeerderen in dezelfde mate als die van het gouvernement. Van des af aan, ligt het in hun belang, de koffij- en rijstplantagiën en alle overige kultuur uit te breiden. — Met den bijstand van zijnen raad (*papattie*), die eenige overeenkomst heeft met de districts-regtbanken in sommige Europesche staten, drijft de Indiaansche Vorst onderhands een' kleinen handel, waarvan hij echter gehouden is de uitkomsten aan de hoofdbestuurders der politie kennelijk te maken, en van welks opbrengsten of winsten hij een gedeelte in de gouvernements-kas moet storten. Hij heeft een groot aantal dienaren, *pantjàllang* (loopers) genoemd, die hem begeleiden overal werwaarts hij zich begeeft, voor de openbare veiligheid waken, en die voorts als boden, bewakers der veroordeelden, enz., worden gebruikt. — Na den Regent volgt, in zake van politie, de Hoofd-*Djaxa* (Hoofd-Ontvanger eener provincie), met wien de *Djaxa's* der distrikten in betrekking

staan, en in wier handen zij alle strafschuldigen moeten overleveren. Zoodra een boosdoener gevat is, doet de Hoofd-Djaxa daarvan verslag aan den Resident, of aan den Europeschen hoogsten beambte. Den Resident is gemeenlijk het verhooren der beschuldigden, het ondervragen der getuigen enz. opgedragen.

Veiligheidsmaatregelen in geval van brand.

In iedere provinciale of districts hoofdplaats vindt men goede brandspuiten, voorzien met lantarens, emmers, haken en verder benoodigde gereedschappen. De manschap, die deze spuiten bedient, vereenigt zich op het eerste noodgeschrei, en brengt met ongeloofelijke snelheid de, ter blusschiing van den brand dienende, werktuigen ter bedreigder plaatse aan. De branden zijn op Java zeer gevaarlijk, omdat de huizen, uit bamboe opgetrokken, zeer digt bij elkander staande, in derzelver binnenste en rondom naar buiten eene groote hoeveelheid van brandbare stoffen bevatten. Daar het, wegens de ligte bouw der huizen, slechts geringe moeite kost, ze af te breken, neemt men ook dezen maatregel te baat, zoodra het onmogelijk wordt geacht, het vuur door middel van water te bemeesteren. — In dit opzigt is de nabuur-

schap der Chinezen vooral gevaarlijk, want, daar zij slechts bloote huurders van huizen in den bazar zijn, en hunne kostbare waren in groote kisten besloten houden, die, in geval van nood, gemakkelijk te redden zijn, zien zij, zoodra hun eigendom in veiligheid is gebragt, met het onverschilligste oog van de wereld, de huizen in vlammen opgaan. De onbehoedzaamheid, waarmede men in de Indiaansche huizen het vuur behandelt, is zoo verregaande, dat men niet begrijpen kan, hoe, vooral in tijden van droogte, er niet veel dikwijler brand ontstaat. In de opene lucht gaan zij niet voorzigtiger met het vuur om. In het drooge jaargetijde (*mussim kring*), steken zij, op wijd uitgestrekte vlakten, het riet of het, tot op acht of tien voet hoogte opgroeijend, onkruid in brand, en niet zelden gebeurt het, dat de vlammen, door den wind tegen wouden of woningen aangedreven, dezelven in vuur zetten. Dit, echter, is wel het beste middel om den tijger uit zijne holen te verdrijven, en hem van uit de nabijheid der dorpen en groote landwegen te verwijderen; doch, met dit al, behoorde men toch meer voorzigtigheid in acht te nemen, om in het vervolg zoo groote brand-ongelukken te voorkomen.

Kanalen (*selokan*).

Deze zoo schoone en zoo noodige inrigtingen worden op Java met ieder jaar verbeterd en tot meerdere volkomenheid gebragt.

De Landbouwkundige Maatschappij houdt zich voornamelijk daarmede onledig, en arbeidt met eenen onvermoeibaren ijver aan de verbetering der kultuur, en aan de uitbreiding van alle takken van nijverheid en kunstvlijt. De gelukkige uitkomsten dezer krachtsinspanningen zijn blijkbaar geworden door den vermeerderden verkoop van onderscheidene voortbrengselen, en door het droogmaken van gronden, die vroeger, — woest en ledig; — een bedroevend gezigt opleverden.

Als ik aan de voordeelige veranderingen en aan de verbeteringen denk, welke men reeds heeft ingevoerd, en welke men nog voornemens is, te bewerkstelligen, — zoo als ook inzonderheid het bevaarbaar maken van verscheidene rivieren van het binnenland, waardoor de gemeenschapswegen voor den kleinen en grooten handel merkelijk zouden bevorderd worden (*); — dan ondervind ik

(*) Een onderwerp van zoo veel gewigt kan der oplettendheid van de Landbouwkundige Maatschappij niet ontglippen, die, zelfs te midden der orkanen van eenen langdurigen en

eene gewaarwording van onuitsprekelijk genoegen, maar die gebillijkt wordt door de verknochtheid, welke ik steeds aan dit schoone land en aan deszelfs achtingwaardige bestuurders heb toegewijd.

Het eiland verschijnt voor mijnen geest, als eene dubbel-schilderij: die van het verledene, en die van het tegenwoordige, die van onzen tijd en die van de toekomst. Het eene tafereel vertoont mij eene woeste, onbevolkte landstreek; eene schoone rivier doorsnijdt dezelve, aan hare beide oevers bezoomd door digte wouden, als een in zijne lijst ingevatte spiegel; hier, een aloude, eerwaardige boom, door een' stormwind verbroken, die zijnen vergrijsden kruin in den zilveren vloed dompelt; dáár, een rotsklomp, die, als een door de natuur gevormde dam, de stortvloeden wederhoudt, en den oever tegen hunne inbreuken schijnt te willen verdedigen. Elders, in eene dier onmetelijke, met groenend gebladerte overwelfde, woud-vlakten, verlevendigt eene tijger-familie het eenzame van het oord: hunne gierige blikken zijn strak gevestigd op eene groep apen, die, ofschoon zich op den tegenoverliggen-

vernielenden oorlog, steeds zich beijverd heeft de rampen, welke hij veroorzaakte, voor den vreedzamer landbouwer en vooral voor het gouvernement te lenigen, door al hare zorgende behartiging aan de vermeerdering van den opbrengst der vreedzaam geblevene provinciën, en aan de leiding van den kultuur-arbeid, toe te wijden.

den oever bevindende, daarom niet minder met angstige vrees en afschrik de bewegingen hunner vijanden gade slaan. — Het andere tafereel is minder somber: bekoorlijke dorpen, visschershutten, hier en daar verspreid, boomgaarden, moestuinen, smaakvol sierlijk aangelegde parken vertoonen zich langs de betooverend schoone oevers van den magtvollen stroom, wiens golven zich klieven, beploegd door groote schepen, of gevoerd door ligte kanoos; ook belet of belemmert geen rotsklomp, geen boomstam deze scheepvaart. — Ontelbare eilanders baden zich in den helderen waterspiegel, de kudden weiden zonder wachter, de kinderen dartelen, in hunne vrolijke spelen, verre van de woonverblijven hunner ouders, en getuigen van de veiligheid des lands. Alles schijnt zich in dit nieuwe leven te verblijden, en de hand te danken, die zoo vele schoonheden, zoo vele weldaden schiep.

Mijlpalen, of afstands-aanduidingen.

Niet alleen op de groote postwegen, die het eiland in deszelfs lengte van het Westen naar het Oosten doorsnijden, maar ook op de tusschenwegen, die naar hoofdplaatsen voeren, zijn, op den afstand eener Engelsche mijl (3 op het uur gaans), hooge palen geplant, die een nommer en

een opschrift voeren: Dit is een zeer voortreffelijke maatregel in de onbewoonde streken, waar men, om den weg te vinden, en te weten waar men zich bevindt, geene andere middelen heeft, dan de nommers der mijlpalen.

Karretjes, *pedattie* genaamd, en wegen voor derzelver gebruik.

De *pedattie* is een voertuig met twee wielen of groote zware schijven, uit één stuk gesneden, ter middellijn van omgeveer drie of vier voet, en dikwijls met een' ijzeren band beslagen. Op deze kar is een kap of luifel van gevlochten riet aangebragt, bestemd om den voerman tegen de zonshitte of den regen te beschermen. Twee buffels trekken dit karretje, waarvan men op het eiland zich bedient, om de landprodukten, over daartoe opzettelijk aangelegde wegen te vervoeren, en die overal, waar zulks mogelijk is geweest, langs de groote postwegen zijn henen getrokken, om deze laatsten niet door de drukking der, voor een eng spoor beschikte, wielen van de zwaar beladen *pedattie's* te beschadigen. Dikwerf treft men groote konvooijen dier aartsvaderlijke voertuigen aan, op het geluid der, aan den kop der buffels vastgehechte, belletjes voorttrekkende. Op de pleisterplaatsen, worden zij op eene rij geschaard, en

bieden, van verre, het gezigt van een dorp aan. De buffels worden uitgespannen, men hangt hen eene kleine schel aan den hals, en laat hen grazen. De voerlieden steken vuren aan, laten hunnen rijst koken, en onderhouden zich al pratende onder het rooken van hunne pijp. Een geheel eigenaardig tafereel, allezins het penceel van eenen schilder waardig.

In vele residentschappen houdt men zich met het onderhoud der aloude *pedattie's*, en met het aanleggen van nieuwe wegen bezig. Men heeft daarin geen ongelijk, want deze instelling is eene der nuttigste voor het Gouvernement en der meest voordeel aanbrengende voor den Landbouwer; dezelve brengt den handel en de nijverheid in verhoogde werking, en vermindert de openbare werktoeren of heerendiensten der Javanen. Men kan reeds nu datgene per as vervoeren, wat vroeger met ongeloofelijke moeite door eene overgroote menigte menschen-armen van het eene naar het andere oord moest overgebragt worden, en die thans in de bezorging der zich steeds meer uitbreidende kultures worden aangewend.

Krijgswezen der Europeërs.

De sterkte van het Hollandsch-indische leger is in geenen deele geëvenredigd aan de wijd uitge-

strekte en belangrijke Bezittingen der Hollanders in die gewesten. Bezwaarlijk zal men het gelooven, dat men, met slechts veertien- of vijftien-duizend man troepen, waarvan naauwelijks een-derde gedeelte uit Europeërs bestaat, de onrustige en altijd tot verzet geneigde Vorsten van Sumatra en Celebes in ontzag houden, een groot aantal plaatsen op de Moluksche eilanden, Borneo, Banka, Madura en Java zelf, bezetten, en op dit laatstgemelde eiland een' moeijelijken oorlog voeren moet. Ook is het volstrekt niets zeldzaams, dat de bewaking van even gewigtige als door gevaren omringde posten, aan slechts tien of twaalf man is toevertrouwd. Maar, wat vooral verbazing moet wekken, is, dat eene handvol dapperen, — onophoudelijk worstelende met den moordenden invloed van een klimaat, hetwelk niet het hunne is, in een verre verwijderd gedeelte van den aardbol afgezonderd, zonder hoop om, in geval van nood, spoedig te kunnen bijstand verkrijgen, — de wet kunne voorschrijven aan millioenen menschen, die allen geenen zeer grooten eerbied jegens de Europeërs doen blijken, want de door wapenmagt onderworpen gewesten zijn bevolkt met krijgszuchtige, dappere, te land en ter zee magtige natiën, die, even goed als wij zelven, de werking onzer wapenen kennen, en zelfs die wapenen in groote hoeveelheid bezitten. Ligt niet juist hierin het schoonste bewijs der zegepraal van het verstandelijk vermogen boven de ligchamelijke krachten

van den mensch. Deze heerschappij der verlichting en van het verstand zal echter niet anders duurzaam zijn, dan wanneer de Europeërs niet op den weg der beschaving stil staan, maar integendeel rusteloos voortgaan zullen naar het der menschheid gestelde doel, dat is te zeggen, naar den hoogst mogelijk bereikbaren trap van volmaking. De Indianen zelven, trachten ook, hoewel langzaam, den sluijer van-een te rijten, die nog het ware licht voor hen verborgen houdt. Reeds is menige heilzame straal in den bajert hunner denkbeelden doorgedrongen. Weldra, dit moet men gelooven, zullen deze eerste kiemen van het verstandelijk vermogen derzelver volle ontwikkeling erlangen, en al wat bij hen verouderd is, zal nieuwe vormen aannemen.

De militaire stand is op Java met onderscheidene voordeelen begunstigd, waarvan het voornaamste daarin bestaat, dat de actieve dienst dubbel voor het pensioen telt. Buitendien is er de bevordering veel sneller dan in Europa, want, daar in die landstreken eene veel grooter sterfte heerscht, gaat er geene week voorbij, gedurende welke niet eenige rangverhoogingen plaats grijpen. De soldij is ruim, en het is niets buitengewoons, twee of drie soldaten eenen lijfeigene te zien houden, en dikwerf in eene kales te zien toeren. Zeer vele militairen keeren, vóór of na den afloop van hunnen diensttijd in het burgerlijke leven terug, en huwen welgestelde meisjes of vrouwen uit den stam der kreolen.

Wat de officieren betreft, deze, als zij een kommandement bezitten, hetwelk hen vergunt, in sommige omstandigheden zich, zonder vrees voor berisping, aan handelsspeculatiën over te geven, vinden middel om op hun tractement eenige bezuinigingen te maken.

De zeemagt bestaat uit schepen der koninglijke en koloniale marine. Ter reeden van Batavia, Samarang en Surabaya liggen schier altijd eenige fregatten van den eersten rang, die er stationneren als wacht- en als observatie-schepen. Ettelijke brikken, kotters en kanonneerbooten worden gebezigd om tot geleide der koopvaardijschepen, tot vervoer van troepen en tot kruisvaarders te dienen. Behalve laatstgemelden, maken ook, zoo als ik reeds in een vorig hoofdstuk verhaald heb, vele *praauwen*, welker Indiaansche bemanning krijgshaftig en wél gewapend is, van tijd tot tijd jagt op de zeeschuimers. Het gouvernement neemt deze praauwen in dienst, om het vervoer van troepen, of van monopolie-goederen en landprodukten te bewerkstelligen.

Vóór ettelijke jaren, werd op het eiland zelven een fregat gebouwd, de *Javaan* genoemd; tot deze groote onderneming, de eerste, die van dezen aard had plaats gevonden, werden geene kosten gespaard. Het was een zeer schoon vaartuig, maar, onder verscheidene opzigten beantwoordde het niet aan de algemeene verwachting.

Tusschen de koninglijke en koloniale marine

heerscht eene jammerlijke ijverzucht. De laatstgemelde heeft, wegens deszelfs bestendig verblijf in Indië, even als de landtroepen, het genot van verscheidene voordeelen, terwijl de eerstgenoemde, die voornamelijk tot het onderhouden der gemeenschap tusschen de Overzeesche Bezittingen en het Moederland gebezigd wordt, geene bijzondere voorregten of begunstigingen verwerft. Hoe ook de toedragt der zaken moge geschikt worden, mij komt het voor, dat het Hollandsche gouvernement, in de bedeeling zijner gunstbewijzen, op eene voegzame wijze behoort acht te slaan op de Koninglijke marine, die dikwerf, voor kortstondige tusschenpozingen, geroepen wordt, in de moeijelijke en schadelijke dienst van Indië met de koloniale marine te deelen; zij is ook tot opofferingen van onderscheiden aard genoodzaakt, uithoofde van hare langdurige en gevarenvolle togten van en naar Indië en Europa.

Krijgswezen der Indianen.

Het Hollandsche gouvernement bezit in Indië verscheidene werving-depots. Betrekkelijk, met opzigt tot volkrijkheid en tot de overige bevolkingen, telt men in het leger weinige Javanen. De beste soldaten zijn de Amboinezen, die meerendeels Christenen zijn, benevens de inboorlingen

van het eiland Madura en van Macassar. Het zoude een groot kwaad zijn, op Java den krijgshaftigen geest te willen ontwikkelen, omdat te zelfder tijd dat aan de kultures menschen - armen zouden onttrokken worden, Holland zelf zijnen vijanden wapenen in de vuist zoude geven, het eerste gebruik van welke, bestaan zoude in dezelven tegen de Hollanders te keeren. In dit opzigt ontbreekt het aan geene voorbeelden. Zoodra een Indiaansche Vorst zich in daadwerkelijke vijandelijkheid met het gouvernement verklaart te zijn, poogt hij openlijk of bedektelijk allen, die met Europesche soldaten gediend hebben, door beloften en rangverheffingen tot zich te lokken. Deze overloopers dienen tot drilmeesters voor de Indiaansche troepen, aan welke zij onze krijgsbewegingen en onze krijgslisten leeren kennen.

De kleeding der Indianen, die in de Hollandsche armee dienen, verschilt in sommige punten van de uniform des Europeschen soldaats. De Indianen, voor zoo verre zij niet tot Christenen gedoopt zijn, dragen geene schoenen. Zij verkrijgen bevordering naar gelang hunner diensten en bruikbaarheid, en genieten alsdan, even als de Europeërs, de soldij die voor hunnen graad is vastgesteld. In sommige afdeelingen maken zij, onder het bevel van Europesche officieren en onderofficieren, de centrum - kompagniën uit. De grenadier- en flankeur - kompagniën dier bataljons, bestaan enkel uit Europeërs, doch zijn nimmer

veel meer dan half voltallig. Het kommando geschiedt in de Hollandsche taal, en wordt voor de Indianen in het Maleidsch vertolkt.

Het Hollandsche Krijgswetboek is allerwege ingevoerd.

In de artillerie telt men vele *Buggi's*, van het eiland Celebes; het zijn goede soldaten, onversaagd en hardnekkig in den strijd, maar wraakgierig en weinig getrouw.

Vele Amboinezen dienen in de ruiterij, zij zijn naar Europesche wijze gekleed en gewapend. Aan het klimaat gewoon, tegen vermoeijenissen gehard, weinige behoeften kennende, fier en dapper, trots op hunne voorregten als Christenen, en daarom door de volgelingen van Ali verfoeid, zijn zij het alleen, die opregtelijk aan Holland zijn verknocht, en die met de Europeanen wedijveren in trouw en moed, allerwege waar zich gevaar vertoont: In den, mijns tijds en later gevoerden, oorlog hebben vele grootsche wapenfeiten hunnen roem verhoogd en hen nog meer geducht gemaakt.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

LEVENSWIJZE DER EUROPEËRS OP JAVA.

Zeden en gewoonten, levenswijze der Europeërs op Java. — Bezigheden der hoogere en lagere Ambtenaren over het algemeen. — Societeiten. — Vrijmetselaars-loges. — Militaire muzijk. — Harddraverijen. — Het bezoeken der winkels. — Verlustigingen der Europeërs.

De levenswijze, welke de Europeërs in Indië leiden, is geheel bijzonder, en verschilt, als ware het, ten eenenmale van de zeden en gewoonten des Moederlands. — Wat de Europeërs in de brandende landstreken der keerkringen komen doen, datgene waartoe al hunne krachts-inspanningen, al hunne moeite strekken, kan aldus worden zamengevat: altijd speculeren en nogmaals speculeren, het schielijkst mogelijk, en om het even door

welke middelen, rijkdommen verzamelen om vervolgens hunne schatten naar overzijds den oceaan met zich te voeren.

Al wie de stelling gekend heeft, op welken, met opzigt tot huisselijke en burgerlijke betrekking, velen dier kolonisten, dat is te zeggen, derzulken, die twintig en meer jaren in Indië hebben doorgebragt, voormaals in Europa stonden, zoude, hoe gaarne hij zulks ook mogt willen, onmogelijk in hen eenige de minste overeenkomst met het voorledene kunnen ontdekken, uitgenomen welligt eenige gelijkenis van gelaatstrekken of van algemeen uiterlijk voorkomen.

Meer dan één kolonist, voormaals winkelier, handwerksman of bankrottier, die, om redenen, welke niemand beter kent dan hij, niet gezind is, naar Europa terug te keeren, heeft, volgens het in Indië gebruikelijke spreekwoord, *hooi in zijne laarzen* gestopt, en kent geenen anderen wensch meer, dan dien, om in eene Oostersche weeldepraal een wellustig gemakkelijk leven te leiden; geene andere behoefte heeft hij meer, dan die, om zich door een groot aantal slaven (of lijfeigenen) te laten bedienen. Men geloove niet, dat, terwijl ik hier sommige personen op het oog heb, het mijn oogmerk zij, eenen blaam op de geheele Europesche bevolking van Java te werpen; ik heb geene andere bedoeling, dan het scherpe kontrast te doen opmerken, hetwelk de vroegere gesteldheid dier verachtelijke wezens tegen hunnen tegen-

woordigen toestand oplevert, en haast mij daarbij aan te merken, dat zij slechts een zeer gering deel van het groot geheel uitmaken. Gedurende de jongstleden jaren, toen in Europa de Handel kwijnde en de meeste takken van nijverheid er in verval geraakten, ontving Java eenen aanzienlijken aanwas van Europeanen, die in ieder opzigt zich gunstig deden onderscheiden. Sedert dit tijdperk is men geregtigd, om met vast vertrouwen te beweren, dat naar evenredigheid der voortgangen in beschaving en der gemakkelijke gemeenschap met het Moederland, deze belangvolle kolonie, binnen luttel jaren tijds, een geheel ander aanzigt zal verkrijgen, en dat het *Nabobschap*, die zoo schadelijke als walgelijke theorie van lediggang, grootendeels zal verdwijnen; hetzelve volkomen uit te delgen, zal wel nimmer mogelijk zijn, want deze ondeugd schijnt te veel te worden begunstigd door omstandigheden, welke men niet kan uit-een zetten, maar onder welker getal men het klimaat en de staatkunde kan noemen.

Om de levenswijze der oude kolonisten te leeren kennen, zal ik hier de tooneelen van een' hunner dagen beschrijven.

De oude kolonist staat, over het algemeen, vroeg op, kleedt zich met een' eenvoudigen sarong en een' kamer-rok of japon van ligte stoffe; hij gaat op muilen. Na eenige beweging in de frissche lucht genomen te hebben, roept hij zijnen lijfeigene (meestal zijne vrouwelijke, of slavin) die

hem koffij, eene pijp en tabak of cigaren brengt. Na deze preliminairen vergezelt hem eene slavin, voorzien van zeep, schoon linnen-goed, schoonen sarong en eenen kamerrok, naar het bad, waar hij zich wascht, en de kleedingstukken aantrekt, die dit tweede toilet uitmaken. Nu drinkt hij weder koffij of thee, of wel gebruikt hij een glaasje likeur, en laat, onder het rooken van eene pijp tabak, de uren verloopen tot aan het ontbijt; dit bestaat gemeenlijk uit onderscheidene soort van vleeschspijzen, gebakken visch, gekookten rijst, gezulte of versche eijeren, spaanschen peper en allerlei groentens. Sommigen drinken wijn, anderen thee. Dit ontbijt duurt een goed uur, waarna, zoo de kolonist een ambt heeft, hij zich kleedt, en zich op zijnen post begeeft.

Hij geeft last om in te spannen. De koetsier is gewoon te vragen, van welke paarden hij zich moet bedienen; zijn heer noemt hem in haast de kleur, het ras en het getal; zijne equipagie wordt in gereedheid gebragt.

Als hij zijn toilet gemaakt heeft, stijgt hij in zijn rijtuig, waar hij, uit *bon ton*, meer liggen dan zitten gaat. Achter hem staan verscheidene dienstboden; de een houdt een zonnescherm (*payong*) boven zijn hoofd, een ander houdt brandenden zwam gereed, om de pijp of de cigaar van zijnen heer, op diens eersten wenk, aan te steken; een derde draagt, *en sautoir*, een breed gekleurd lint om den hals, aan hetwelk een opschriftbord

hangt, het vak van bestuur aanduidende, waartoe de kolonist behoort.

De gelukkige Nabob ontrolt een blad papier of opent een boek, en schijnt met deftigen ernst te lezen, waarbij hij gedurig *djalan!* (vooruit) roept. — Terwijl men den ouden kolonist dus naar zijn bureau rijdt, zal ik aanmerken, dat alles niet met die snelheid zoude gegaan zijn, indien niet twee of drie vrouwelijke lijfeigenen hunnen meester hadden aangekleed. Het is den kolonist onmogelijk er toe te besluiten, zelf zijne kousen, zijnen pantalon enz. aan te trekken; men moet zelfs zijn vest digt knoopen en hem zijnen hoed op het hoofd zetten.

Omstreeks negen ure, komt de kolonist op het bureau aan, hij onderteekent de papieren, die hem worden voorgelegd, en, ten twaalf ure des middags, begeeft hij zich, van een zoo zwaar hoofdwerk afgesloofd, naar zijne buitenplaats. Op zijne aannadering snelt een hoop dienst-ijverige slaven en slavinnen hem te gemoet; zij ontkleeden hem, als ware het, middelerwijl hij het huis doorgaat. Men brengt hem eerst een' sarong, een' kamerrok of japon en muilen; vervolgens een glas madera of anderen fijnen wijn, een cigaar enz.

Nu vleit de kolonist zich op eene Ottomane neêr, waar zijne leden *lekker* uitrusten (*pidjiet*), en eene slavin brengt hem nu wrijvingen over geheel het ligchaam (*sapu sapu*) aan, tot dat hij onder een wellustig gevoel in eenen zoeten slaap zinkt.

Omstreeks vier ure staat hij op, en doet zich andermaal kleeden, om zijnen middagmaaltijd te houden; daarna geeft hij last, om voor eenen wandelingtoer in te spannen. Dan legt hij bezoeken af, en de avond gaat voorbij in gezelschappen, waar tot laat in den nacht gespeeld, gegeten en gedronken wordt.

Zoodanig zijn, nagenoeg, de huisselijke bedrijven, onder welke door een groot gedeelte der oude kolonisten de dag wordt gesleten. Het is echter ook waar, dat zeer vele Europeërs, die sedert geruimen tijd Indië bewonen, eene geheel tegenovergestelde huisselijke inrigting en eene volstrekt verschillende levenswijze volgen.

Er is niets zeer gunstigs te zeggen van de Europesche vrouwen, die het eiland Java bewonen; alle hare gedragingen geven blijk van het volslagen gebrek aan wetenschappelijke opvoeding; zij zijn heerschzuchtig, trotsch, geneigd tot traagheid, en overgegeven aan ondeugden, welke zij in hare slavinnen niet zouden verschoonen, en welke zij trachten te bemantelen, door in hare huisselijke levenswijze den schijn van ingetogenheid en zedigheid aan te nemen; de meesten, van lage geboorte, komen naar Indië om er fortuin te maken; zij zijn gehuwd met kooplieden of ambtenaren, en bezitten van haren nieuwen staat niets eigenaardigs anders, dan hare kostbare kleederen en hare juwelen. Iederen nieuwlings op Java ontscheepten Europeër, wien het te doen is, om rijk

te worden, raad ik echter ernstig aan, zijn kwalijk begrepen gevoel van kieschheid te onderdrukken, en niet te schroomen, zich tot Cicisbeo van eene dier dames te stellen; deze opoffering zal hem de welwillendheid van haren echtgenoot verzekeren, en te gelijkertijd hem den weg tot weelde-genietingen en eerambten openstellen.

Om billijk te zijn, zal ik hier bijvoegen, dat op Java ook vrouwen gevonden worden, die metterdaad het sieraad harer kunne zijn, en die met hare bekoorlijkste zusters van Europa om den prijs der schoonheid en aanminnigheid kunnen dingen. Gedurende schier den geheelen dag blijven de vrouwen in morgenkleeding, dat is te zeggen, dat zij niets anders dragen dan eene soort van wijden poedermantel. Dus *en negligé* verschijnen zij menigwerf aan tafel, uitgezonderd echter, wanneer zij gasten wachten. Bij de openlijke wandelingen en in gezelschappen, of bij het afleggen of ontvangen van bezoek, is het toilet der vrouwen altijd zeer zorgvuldig beschikt. Hare levenswijze is tamelijk eentoonig, de hitte houdt haar schier den geheelen dag in huis, en niet anders dan tot een weinig na het opgaan, en kort vóór het ondergaan, der zon, gaan zij uit. De vermakelijkheden, welke zij het meest beminnen, zijn het toeren in rijtuig of te paard, en het bijwonen der avond-partijen, waar menigmaal gedanst wordt, of ook wel die, waar hombre en whist wordt gespeeld.

Levenswijze van sommige ambtenaren en ambtelijke bedienden, of geëmploijeerden.

Met betrekking tot de plaatselijke gelegenheden en de te verrigten zaken, worden de hoogere en lagere beambten op Java, en over geheel het beschaafde gedeelte van Indië wèl bezoldigd. De bezuinigingen en de onderscheidene takken van nijverheid en handel, welke zij kunnen uitoefenen, verschaffen hun, als zij zich daarop willen toeleggen, de middelen om een aardig appeltje voor den dorst te bewaren, of wel, om *hooi in hunne laarzen* te stoppen.

Te rekenen van den schrijver of klerk, die maandelijks met 60 gulden (rupeijen) wordt bezoldigd, klimmen de tractementen op tot 2400 gulden 's maands. Met dat al, is daaraan de weelde geëvenredigd, en vele ambtenaren leven op vorstelijken voet. Allen pogen, op het punt van dolle geldverspilling, elkander te overtreffen. Met geestdrift nemen zij alles op, wat in Europa de mode slechts kan uitdenken, en alles wat zeldzaam is en schittert, ofschoon het geene wezenlijke waarde bezitte. Zij betalen de bijouterie-waren tot eenen prijs, die tien malen de waarde te boven gaat. Zij verteren veel geld in confituren en fijne wijnen. Zij zouden zich schamen, slechts twee paarden

voor hun rijtuig te laten aanspannen; zij houden er menigwerf tot meer dan twintig, welker onderhoud de dienst van tien lijfeigenen of dienstboden eischt.

Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat ook de aanzienlijkste tractementen niet toereikende kunnen zijn, om de kosten eener dergelijke levenswijze te bestrijden. De verkwisters nemen dan ook hunne toevlugt tot alle denkbare kunstmiddelen, tot alle hulpbronnen, waartoe hun ambt of andere omstandigheden hen kunnen leiden. De winkeliers of kooplieden verkoopen meestal op drie maanden krediet; deze zelfde termijn wordt ook bij de publieke verkoopingen toegestaan.

Wat gebeurt er? De personen, op wie ik hier het oog heb, koopen op krediet, en tot zeer hooge prijzen, goederen, welke zij tot de helft of het vierde-gedeelte van den koopprijs, op kontant, verkoopen; dus verschuiven zij de ure van hunnen val, maar ontkomen in het eind aan hun verderf niet.

De gevolgen eener zoo dwaze handelwijze zullen dan ook wel niemand bevreemden, even min als het verwondering baart, de dienstboden dier personen, eenigen tijd daarna, de kleeding-stukken, het huisraad, ja tot zelfs de rang-onderscheidingsteekenen hunner meesters te zien te koop venten.

Het geld, hetwelk die ongelukkigen zich verschaffen, door middelen, welke het gezond

verstand veroordeelt, wordt besteed tot het koopen van sterke dranken, waarmede zij trachten zich gevoelloos te maken tegen de ellende van hunnen tegenwoordigen toestand, en tegen de treurige toekomst, welke zij zich bereiden.

De oorzaken, die eene groote menigte dezer personen bewegen om hunne huisselijke zaken te veronachtzamen, en zich aan allerlei verkwistingen over te geven, zijn veelal van zoodanigen aard, dat als men hen niet kan regtvaardigen, men echter zich niet weêrhouden kan, hen te beklagen. Ik zal hier alleenlijk van de voornaamste dier oorzaken spreken, namelijk, de zwaarmoedigheid, welke allengs in eene volstrekt gevoellooze lusteloosheid ontaardt, die het vervullen der pligten en de zorg voor het ligchaam doet veronachtzamen. — Hoe vele mannen van rijpen leeftijd, hoe vele jonge lieden bevat niet Indië, die, toen zij Europa verlieten, er hunne vrienden en hun geluk hebben achtergelaten, of die, uit spijt of wanhoop, een vaderland, hetwelk zij beminden, hebben vaarwel gezegd, en die, toen de allengs bedarende storm der hartstogten hen vergunde, over hunnen toestand na te denken, plotseling zich door den onmetelijken afstand des Oceaans van hunne dierbaarste vroegere betrekkingen hebben gescheiden gezien?

Alsdan vergeet de mensch, wat hem aandreef om het oord zijner geboorte te verlaten; zijne verbeelding maakt het zich tot een wreed spel,

hem te kwellen, door hem de schoone, lagchende beelden zijner jonge jaren en een Verleden voor te spiegelen, hetwelk nimmer moet wederkeeren. — Nu echter ontmoet die balling eenen man of eene vrouw, in wier boezem hij het geheim zijner droefenis kan uitstorten, en van wie hij vertroosting en bemoediging verwerven kan. Reeds aanschouwt zijn kalmer oog de groote wonderen der Schepping; reeds begint in zijn hart de Hoop met alle hare weldaden te herleven; maar, terwijl hij, door een nieuw aanzijn bezield, zich vol vertrouwen weder oprigt, ontrukt hem de kille hand des Doods, hen, die hij beminde, en werpt hem op nieuw in de armen der vertwijfeling terug, die van nu af aan over zijn lot beschikt, en hem naar ziel en ligchaam in een' toestand van volstrekte nietigheid dompelt, waaruit hij niet meer kan opstaan.

De ongehuwde Europeërs wonen en houden hunne maaltijden ten huize van anderen, die gehuwd zijn, of die hunne huishouding door eene inboorlinge laten besturen, die de oppertoezigt over de koks heeft, en voor twaalf of vijftien guldens 's maands wordt gehuurd. De huur eener woning hangt, zoo als overal, van hare gesteldheid af; want, te rekenen van vijftien gulden, hetwelk de gewone huurprijs is voor een klein, uit bamboe-hout opgetrokken, huis, klimt die huur tot twee- of drie-honderd gulden (rupeijen) 's maands, voor eene welgelegene en in metselwerk gebouwde woning.

Hij, die zich aan de Indiaansche voeding gewennen, zich met het streng benoodigde getal lijfeigenen of dienstboden vergenoegen kan, en die, over het algemeen, alle overbodige uitgaven vermijdt, kan, tot op zekere mate, goedkoop leven. Intusschen dient hier te worden aangemerkt, dat, onder dit opzigt, er een groot verschil bestaat tusschen Batavia en de overige gedeelten des eilands. In de hoofdstad zijn de eetwaren meer dan het dubbel duurder.

Buitendien is men, in zekeren zin, aldaar genoodzaakt grootere verteringen te maken, vermits deze stad de hoofdzetel is van het gouvernement, en omdat de Indiaansche en Chinesche beambten er eenen meer of minder schitterenden staat voeren.

Werkzaamheden der ambtenaren en ambtelijke bedienden, over het algemeen.

De bezigheden en de arbeid der onderscheidene vakken van bestuur nemen, meerendeels, aanvang des morgens ten acht ure, maar zij eindigen allen niet op het zelfde uur; want, terwijl sommige beambten hoogstens tot één ure na den middag zich bezig te houden hebben, arbeiden anderen tot omstreeks vier ure des avonds. Het gros der

Europeërs; het zij ter bevordering hunner gezondheid, het zij om andere redenen, bewoont meer het voorgedeelte des lands, soms op twee of meer uren gaans van de bureaux verwijderd, hetwelk dagelijks eene vrij lange wandeling of rijtoer noodzakelijk maakt. Meestal hebben zij chaisjes of cabrioletten (*bendy*) op twee wielen, met één paard bespannen. Dit voertuig brengt hen met de grootste snelheid naar de plaats hunner bestemming.

Het meerderdeel der departementen van openbaar bestuur, en onder anderen, de kamers van financiën, de lands-drukkerij enz. waren vroeger in het *kantor baro* (nieuw bureau) vereenigd; later echter zijn genoegzaam al de bureaux der Residentie, (Politie, Justitie, Zeemagt enz.) gelijk ook de administratie van het entrepôt, die in de stad gevestigd waren, in het op Weltevreden gestichte gebouw, waarvan reeds in een vroeger hoofdstuk is gesproken.

Ten gevolge van het groot aantal ambtelijke bedienden of geëmploijeerden zouden de ambtenaren onregt hebben, indien zij zich beklaagden, met werkzaamheden overladen te zijn, want zij hebben dagelijks slechts weinig te verrigten, en buitendien arbeiden zij niet, dan voor zoo veel juist noodig is, om de zaken uit-een, en gaande te houden.

Het meeste schrijfwerk bepaalt zich tot het vervaardigen van duplicata en triplicata, die aan het Bataviaasch Gouvernement in Indië, of aan het

ministerie in Holland, moeten worden toegezonden. In ieder bureau houdt men, voor dezen werktuigelijken arbeid, eene menigte Kreolen, die, als zoo vele gedienstige geesten, dezen vervelenden arbeid volvoeren.

In de meeste bureaux wordt met het middaguur het werk gestaakt; de beambten gaan dan bij den restaurateur een intermezzo van substantiëlen aard vervullen. De ververschingen, welke zij er gebruiken, worden voldaan in bons, welker optelling bij het einde der maand aan velen hunner doet zien, dat nagenoeg geheel hun traktement uit de handen van den kassier in die van den restaurateur moet overgaan.

Het einde der maand, het tijdstip waarop de geëmploijeerden hun honorarium ontvangen, biedt menigwerf zeer koddige tooneelen aan! Hoe velen hunner ziet men dan niet, op iederen hoek der straten, of op den drempel hunner huisdeur aangeklampt en gekweld door lieden, die, onder het maken van beleefde buigingen en hoofsche voetstrijkaadjen, hen hunne rekeningen aanbieden. Deze lastige krediteuren noemt men *beeren*; en waarlijk, de arme scribenten zouden voor wezenlijke beeren niet erger kunnen in angst zijn, of hen naarstiger trachten te ontvlugten.

Maar onder al die gevaarlijke en gevreesde wezens, zijn de Chinezen de ergsten; deze ontzien zich niet, aan de huisdeur hunner debiteuren, luidkeels te schreeuwen, en in hunne wanluidende

taal, een getier te maken, of het hun geheel vermogen gold. Daar zij de, in Europesche talen geschrevene, bons niet lezen kunnen, bieden zij ze, nu aan dezen, dan aan genen, aan, en openbaren dus aan de geheele wereld het geheim hunner schuldvordering en der insolvabiliteit hunner debiteuren.

Mijns bedunkens laadt ieder Europeër, die van een' Indiaan op krediet koopt, eenen blaam op zich: aan den willekeur van eenen man overgeleverd, die hem niet verstaan kan, is hij, dikwerf in de uitoefening van zijn ambt, verpligt tot persoonlijke ontzagbewijzen, die even nadeelig voor zijne eer als voor het algemeen belang zijn. De Indianen zijn wantrouwende, en het is welligt niet zonder redenen. Zij zijn gewoon, dengenen die krediet van hen verlangt, te vragen: *ruwan makan gadji brapu?* (hoe veel bedraagt het traktement van mijnheer? of meer woordelijk: hoe veel salaris eet mijnheer?) Als de verkooper uit het antwoord opmaakt, dat hij geen' aanzienlijken ambtenaar voor zich heeft, wiens invloed hem voor- of nadeelig kan zijn, gaat hij er mede te werk, zoo als men in Europa doet; hij overstelpt den vrager met duizende beleefde verontschuldigingen, discht hem eene lange naamlijst van personen op, die hem nog geld schuldig zijn; soms bezigt hij zelfs het loopje, te zeggen, dat hij niet de eigenaar der goederen, maar slechts gelast is, dezelven in commissie (dat wil zeggen tegen gereed geld) te verkoopen.

SOCIETEITEN.

De fatsoenlijkste en meest bezochte gezelschapskring is die, in het groote en schoone lokaal, *De Harmonie* op Rijswijk, alwaar dikwerf bals en gastmalen gegeven worden, en waar men elken avond een' uitgelezen kring vereenigd vindt, die er eenige uren, onder het kouten over het nieuws van den dag, of met onderscheidene gezelschapsspelen doorbrengt. De werkelijke leden dezer Societeit betalen voor hun regt van lidmaatschap een inleg-geld, benevens eene maandelijksche bijdrage, dienende ter bestrijding der kosten van een bal en diner, die er maandelijks worden gegeven, gelijk ook tot het onderhoud van het lokaal, bediening, verlichting enz. De andere Societeit heet *de Eendragt;* deze is in de stad Batavia zelve gevestigd, en bestaat meestal uit Kreolen, mans en vrouwen, met eenige weinige Europeanen. Deze Societeit zoude veeleer *de Tweedragt* moeten heeten, want niet zelden eindigen er de bijeenkomsten op eene vijandige wijze.

De zucht tot het instellen van Societeiten is op Java tamelijk algemeen, doch er zijn er weinige van duur; de dood dunt het getal der leden, de overigen blijven er niet lang; de geëmploijeerden hebben dagelijks eene verplaatsing naar een ander gedeelte des eilands te verwachten. Nergens heerscht meer onbestendigheid dan op Java.

VRIJMETSELAARS-LOGES.

Te Batavia, Samarang en Surabeya zijn loges opgerigt. Nabij de eerste dezer drie steden, te Jacatra, zijn de twee voornaamste gevestigd: De *Deugdzame* en de *Opregte Trouw*. De Javanen geven aan de Huizen, waar die loges vergaderen, den naam van *Duivels huizen* (*ruma setan*) (*), vermoedelijk omdat men hen door eene of andere kunststukjes van proefondervindelijke natuurkunde zal verschrikt hebben, ten einde zich tegen hunne lastige nieuwsgierigheid te vrijwaren. Deze loges zijn onder het opzigt gesteld van den Grootmeester in Holland, Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN.

KRIJGSMUZIJK.

Iederen Donderdag en Zondag, ten vijf ure na den middag, begeeft zich het muzijk-korps der op Weltevreden gestationeerde troepen naar eene schoone vlakte, waar de parade wordt gehouden, en voert aldaar verscheidene muzijkstukken uit.

(*) Zoo noemen zij ook *duivels-schip*, de stoomboot van het eiland Java.

Het orkest is altijd door eenen grooten kring van rijtuigen, meestal cabriolets, heeren te paard en voetgangers omstuwd. Het is mode, dat de heeren uit hun rijtuig stijgen, om hun hof te maken aan de dames, die bij deze vereenigingen tegenwoordig zijn, welke, te regt, een algemeen *rendezvous* kunnen genoemd worden; want zeer vele personen, die geene gelegenheid hebben elkander elders te ontmoeten, komen hier bijeen, aangelokt door de genoegens, welke deze *fashionable* avonden hen verschaffen.

HARDDRAVERIJEN.

Deze openbare verlustiging is sedert ongeveer drie jaren op Java door liefhebbers, voornamelijk door Engelschen, ingevoerd. De harddraverijen worden gehouden op het Koningsplein nabij Weltevreden, welke plaats bij uitnemendheid tot deze oefening is geschikt.

De Indianen, die de dravende paarden berijden, wijken in vlugheid en rijkunst niet voor de beroemdste Engelsche jockeys.

Het bezoeken der winkels.

De magazijnen, winkels en handels-kantoren worden over het algemeen onder den naam van *tokos* aangeduid. Op Java bepalen de kooplieden zich niet, zoo als in Europa, bij een eenig bijzonder Handelsartikel. Bij een' enkelen hunner, vindt men al de artikelen bij-een, welke men in Europa in tien en meer magazijnen of winkels zich zoude moeten verschaffen. Daaruit volgt, dat men er zich eene wezenlijke verlustiging van maakt, de *tokos* te gaan bezoeken, om er de nieuwlings aangekomen goederen te bezigtigen. Het zij men al dan niet iets koope, men wordt er steeds met dezelfde wellevendheid ontvangen, en aan bekende personen worden ververschingen aangeboden, die daartoe altijd in gereedheid worden gehouden. De meesten dier *tokos* zijn zeer aangename verblijven, wegens de frissche lucht, die er heerscht; een voordeel, hetwelk meest aan al de, door Europeërs te Batavia gebouwde, woonhuizen eigen is.

Eindelijk behooren onder de voornaamste vermakelijkheden gerekend te worden, het toeren in tuig of te paard, in de luwte van den ochtendstond of van den avond; en voorts de innige gezellige bijeenkomsten, die tusschen de familiën plaats hebben, en de uitstapjes naar het land,

van den Zaturdag op den Zondag, (*djalan udik*). Dit laatste verschaft vooral den Europeërs het grootst genoegen.

VERMAKELIJKHEDEN OF UITSPANNINGEN DER EUROPEËRS.

Schouwburgen. — Het is metterdaad onbegrijpelijk, dat er te Batavia geen vast gezelschap van tooneelkunstenaars is gevestigd. Het publiek bemint er met drift de Schouwburg-voorstellingen, en ontziet geene kosten om aan dezen smaak te voldoen. Eene bekwame en wèl-ingerigte troep zoude onmisbaar er binnen kort fortuin moeten maken. Tot dus verre zijn in de tooneelstukken, die op Java zijn opgevoerd geworden, de rollen er eeniglijk door liefhebbers vervuld, en daarbij waren nog velen hunner, op het oogenblik van het tooneel te moeten betreden, afwezig ten gevolge van meer dringende aangelegenheden; of anderen weigerden uit grilligheid, ziekte of schroom, op te treden, hetwelk alles meestal de tooneelvoorstelling onuitvoerlijk maakte. Overigens, daar geene vrouw zich op de planken wil vertoonen, spelen de mans in vrouwenrollen, iets hetgeen op de wonderlijkste wijze alle begoocheling beneemt.

De Schouwburg van Weltevreden is een schoon gebouw. De inwendige versierselen der zaal en

de tooneeldecoratiën zijn schoon en frisch. Het tooneelspeelkundig Genootschap heeft bestendig in zijne dienst een schilder en een kostuum-vervaardiger, die, ieder, eenige honderden guldens per maand tractement hebben. Gemeenlijk, bij doorslag genomen, wordt er maandelijks ééne tooneelvoorstelling gegeven, en men ziet dus ligtelijk in, dat de ontvangst aanzienlijk moet zijn om de uitgaven te dekken. Met uitzondering van den Gouverneur-generaal, die met zijnen staf de eenige loge van den Schouwburg bezet, hebben de overige aanschouwers slechts staanplaatsen, en bevinden zij zich te dien opzigte op volkomen gelijken voet. Het stuk begint nooit vóór de aankomst van den Gouverneur, die, bij het in zijne loge binnentreden, door het orkest met een volkslied wordt begroet. De prijs der plaats in den Schouwburg is voor de burgers vijf gulden, en voor de dames en officieren slechts drie gulden. In spijt der uitvoering van vrouwenrollen door de mans, én in weerwil van den hoogen intree-prijs, stroomt het Publiek in massa op den Schouwburg aan; zoo dat voor elke tooneelvoorstelling eene bijzondere Politie-ordonnancie wordt uitgevaardigd, waarbij de orde geregeld wordt, in welke de onmetelijke rij van koetsen, cabriolets en verdere ekwipagiën naar en van den Schouwburg zal te rijden hebben.

Het tooneelspeelkundig Genootschap heeft deszelfs grootsten steun verloren in den persoon van

den Heer BOWIER, Chef van het Gezondheids-bestuur der Hollandsche Bezittingen in Indië, die wegens zijne edelmoedige geaardheid en zijne uitgebreide kundigheden algemeen geacht en bemind was.

Gedurende mijn verblijf op Java, hadden de militairen in de kantine van het kamp een' kleinen Schouwburg ingerigt, in welken sommige hunner vrouwen speelden. De Gouverneur-generaal, en een groot aantal personen van den hoogsten rang, vereerden dit theater met hunne tegenwoordigheid, alwaar zij verwonderd waren over de eenheid en den goeden smaak die in deze tooneelvoorstellingen heerschten. Eéne omstandigheid slechts betreurde men, dat, namelijk, onder deze fatsoenlijke aanschouwers zich enkele wargeesten mengden, die, onbekwaam om de tooneelspeelkunst te waarderen, eeniglijk in den Schouwburg kwamen om het genoegen van anderen te storen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TAFEREEL DER ONDERSCHEIDENE NATIËN, DIE HET EILAND JAVA BEWONEN.

De Kreolen. — De Chinezen. — Hun uiterlijk voorkomen en hunne kleeding. — Hunne taal en hun handschrift. — Hunne voeding. — Hunne zeden en gewoonten. — Feestvieringen en Verlustigingen. — Nijverheid. — Zede- en Staatkundige beschouwingen, betreffende de vestiging der Chinezen op het eiland Java. — Amboinezen. — Inboorlingen van het eiland Madura. — Inboorlingen van Bengalen en van Cingalen.

Onder de benaming van *Kreool*, verstaat men het kind van gemengden bedde, dat is te zeggen van eenen Europeschen vader en eene Indiaansche moeder, of, om juister te spreken, van Mestiesche geslachten afstammende. Op Java worden de Kreolen overal *liplappen* (*lippus*) genoemd; een

woord, hetwelk ik geloof deszelfs oorsprong te hebben in de satirieke uitdrukking hunner fijsionomie; want als men hun hoofdhaar, hunne oogen, hunnen neus, hunne gelaatskleur, en vooral hunne dikke lippen aanziet, is het onmogelijk met opzigt tot hunne afkomst van moeders-zijde eenigen twijfel te voeden.

Hoe gaarne ik anders ook zoude willen, is het mij onmogelijk eene lofspraak op de Kreolen te houden; gedurende mijn veeljarig verblijf in Indië heb ik de treurige ondervinding verkregen, dat zij in den hoogsten graad al de Europesche ondeugden met die van het land hunner geboorte vereenigen.

De jonge Kreolen of *liplappen* verkrijgen meestal slechts eene zeer oppervlakkige opvoeding. Hoe rijk hunne ouders ook zijn mogen, zouden zij tegen de kosten opzien om hunnen zoon naar een Opvoedingsgesticht in Europa te zenden, of zelfs, eenvoudiger nog, een' huisonderwijzer van Java voor hem te onderhouden.

Hoe ook zoude het mogelijk zijn, een kind ten goede te zien opgroeijen, die door zijne ouders, door de dienstboden en door de slaven en slavinnen veronachtzaamd is, en hetwelk zelfs door het voorbeeld dezer laatstgemelden tot ondeugende bedrijven wordt vervoerd? Behalve dit, zoude ik ook geenszins aan eenen slaaf of aan eene slavin den raad willen geven, een' *sinjo* (jonge heer), of eene *nona* (jonge juffer) hunne ondeugende

streken te verwijten, of hen aan eenige de minste bestraffing te onderwerpen. Deze vermetelheid zoude onmiddellijk door eene gestrenge kastijding van wege der eertgemelden meesters gevolgd worden. Maar, als een kind, dat nog naauwelijks heeft loopen geleerd, de dienstboden of slaven, die voor hetzelve moeten zorg dragen, beschimpt, kwelt of slaat, dan verheugen zich de ouders daarover, en verhalen aan de geheele wereld, hoe hun kind vroegtijdig naar ziel en ligchaam is ontwikkeld.

De gramstorigheid, de zucht tot wraak en de logen zijn de eerste neigingen die in de kindsheid worden ontwikkeld; vervolgens prent men der jeugd, trapsgewijze doch ook vroegtijdig, alle overige driften in. Hoe vele vaders zijn er niet, welke men overigens als zeer brave lieden moet achten, die voor hunne kinderen veel minder zorg dragen dan voor hunne paarden.

Daar het voor de ouders eene uiterst lastige, vervelende zaak zoude zijn, zich met hunne kinderen te moeten bezig houden, groeijen dezen te midden der dienstboden en slaven op, en zijn ze meermalen getuigen van gesprekken en bedrijven, die het jeugdig gemoed bederven. Niets zoude mij gemakkelijker vallen, dan de waarheden, welke ik hier ter neder schrijf, en met slechts flaauwe kleuren afschilder, door voorbeelden te staven; ik onthoud mij echter daarvan, uithoofde van de walging, welke mijne openbaringen zouden moeten te weeg brengen.

Lezen, schrijven, dansen en paard-rijden te leeren, maakt genoegzaam de geheele opvoeding der jeugd uit. Ofschoon de jonge lieden, over het algemeen, het Hollandsch zeer gebrekkig spreken en schrijven, verkrijgen zij daarom niet te minder, door voorspraak en begunstiging, voordeelige bedieningen in de bureaux van het gouvernement, en ten spijt van hunne onwetendheid, gelukt het hen, niet zelden, schrandere en wèl geoefende Europeërs uit hunne posten te verdringen. Voor het overige bestaat hunne voornaamste taak in het kopiëren van brieven; eene taak van welke zij zich veelal kwijten, zonder een enkel woord te verstaan van hetgeen zij schrijven.

De opvoeding der Kreoolsche meisjes, of vrouwelijke *liplappen*, doet zich van geene voordeeliger zijde opmerken, dan die der jongelingen. Eene juffer, die gedurende verscheidene jaren in eene kostschool verblijft, maakt op den algemeenen regel eene zoo zeldzame uitzondering uit, dat dezelve niet kan in de weegschaal gelegd worden, tegen de schilderij, welke ik van de opvoeding, over het algemeen, af te schetsen heb.

De jeugdige Kreoolsche meisjes hebben eene aangeboren neiging tot traagheid, ijdelheid, minachtende trotschheid en tot eene ongeregelde, wellustige leefwijze. Het zoude eene groote zeldzaamheid zijn, bij haar niet althans eene of eenige dier ondeugden te ontmoeten.

Telkens wanneer ik, in gezelschap met Euro-

pesche vrouwen, deze Kreoolsche meisjes of vrouwen aantrof, moest ik die arme schepsels metterdaad bejammeren; daar zij meerendeels slechts ettelijke woorden van het Hollandsch verstaan, waren zij genoodzaakt, in het bijzijn van hare lijfeigenen of slavinnen, Maleidsch te spreken. Zij waren echter verwaand en ijdel genoeg, zich in te beelden, en aan anderen te willen doen gelooven, dat zij het Hóllandsch, benevens hare eigene taal, beter verstonden dan de Europeërs; zij zeiden dan met eene zonderlinge zelfgenoegzaamheid tot hare slavinnen: *Itu nonja trada mangarti satu apa!* (In waarheid deze vrouw verstaat niets) — Wie zoude niet onwillekeurig moeten meesmuilen, eene Kreole dus te hooren spreken, die van de Hollandsche taal niet meer dan een twintigtal woorden verstaat, welke zij voor iedereen uitkraamt, zonder er zich in het minst over te bekommeren, of de wijze, op welke zij die woorden aanbrengt, al dan niet eenen verstandigen of passenden zin oplevere. Ik zal daarvan hier eenige voorbeelden aanhalen:

Tu mijnheer kurang opvoeding; (dien heer ontbreekt het aan opvoeding).

Mijnheer ada zonder kassion; mijnheer heeft geene ontferming.

Mourun punja budjang ada baie onbeleefd; mevrouw, uw knecht is zeer onbeleefd.

Soya punja schoenen ada (*) *vuil*; mijne schoenen zijn vuil.

Onder het opzigt der uiterlijke bekoorlijkheden of aanminnigheid, moeten ook de Kreoolsche vrouwen voor de Europesche wijken, want, even als met betrekking tot de zedelijke geaardheid en opvoeding, maken ook eenige weinige uitzonderingen hier geene verandering op den algemeenen regel. De gang, die, naar mijn gevoel, als eene der vrouwelijke middelen om te behagen, eene bijzondere oplettendheid verdient, is bij de Kreoolsche vrouwen of meisjes over het algemeen averegts en slepende, waartoe ook wel het gebruik der Chineesche muilen of pantoffels veel kan toebrengen. Wat hiervan ook zijn moge, het lijdt geen twijfel, dat de gang van den, overigens van ligchaamsgebreken vrije, mensch even als al zijne overige ligchaamsbewegingen, afhangt van de verhevenheid van den geest, waarmede hij is begaafd, en van die kracht van zijnen wil, welke de dierlijke bewerktuiging zijns ligchaams bestuurt. Trouwens men zal, naar hetgeen hierboven door mij is aangevoerd, en als men in mijne meening deelt, weinig anders of meer volkomens bij deze klasse van vrouwen verwachten.

Het valt den Europeër zeer gemakkelijk eene

(*) *Ada* dient zoo wel voor het Enkel- als voor het Meervoud.

Kreole ten huwelijk, en ter zelfder tijd met haar eene rijke bruidschat te verkrijgen. Velen hunner laten zich door dit lokaas vervoeren, en storten zich dus in eenen ondragelijken levenstoestand. Men zal ligtelijk zich de huisselijke tooneelen kunnen voorstellen, die tusschen aldus, door een uit geldzucht gesloten huwelijk, vereenigde echtelieden plaats grijpen. De zedelijk verdorvene, of ook slechts de ligtzinnige man, boet menigwerf, zelfs met zijn leven, de strafwaardige eerzucht, die hem den heiligsten band in eene geldzuchtige berekening deed veranderen. Want, zonder nog de aangeboren wulpsche drift dezer vrouwen in rekening te brengen, zoo verdwijnen ook de, in haar hart slechts weinig gewortelde, godsdienstige gevoelens bij haar ten eenenmale, zoodra het er op aankomt, haren dorst naar wraak te lesschen.

Wat de onechte kinderen der Europeërs betreft, laat ik het aan den menschenvriend over, den man te beoordeelen, wien het aan ziel en eergevoel genoeg ontbreekt, om aan die ongelukkige wezens niets anders dan geld te verstrekken, wat niet-eens altijd gebeurt, in stede van hen op te voeden, hen te doen onderwijzen, of in hun gemoed deugdzame beginselen te doen inprenten; — den man, die overigens niet in het allerminste zich om de gevolgen van zijnen misstap bekommert!

De Portugesche Kreolen, die, sedert hunne

voorvaderen zich het eerst op het eiland vestigden, er zich blijven voortplanten, hebben eene veel bruiner gelaatskleur dan de Javanen zelven, en over het algemeen heeft hun uiterlijk voorkomen niets behaaglijks.

De meesten hunner zijn traag, onwetend, en opgeblazen door eene trotschheid, die weinig met hun geldvermogen strookt.

In allen gevalle, als geslachts-stam en met opzigt tot hunne bruikbaarheid als arbeiders, boezemen zij zoo luttel belangstelling in, dat ik, zonder mij langer met hen bezig te houden, overgaan wil tot een volk, hetwelk op eene geheel verschillende wijze merkwaardig is.

De Chinezen.

De Chinezen zijn op Java talrijk genoeg, om er een aanzienlijk gedeelte der bevolking uit te maken. Hunne neêrzetting te Batavia is veel belangrijker dan die te Bantam, Cheribon, Samarang, Surabaya enz. De oorzaak daarvan ligt klaarblijkelijk voor oogen: te Batavia opent zich voor hen een veel ruimer veld tot handelsberekeningen, en kunnen zij zich aan verre-weg meer uitgebreide handelsondernemingen overgeven. Buitendien nemen zij er van het gouvernement onderscheidene monopoliën in pacht, als daar zijn: de visscherijen, de opium, de areen-suiker, de Chinesche

schouwburgen (*wayang*), de speelbanken (*fo* en *topho* genoemd) enz. Bij voorkeur leggen zij zich op de kunsten en handwerken toe, beteelen zij moestuinen en beplanten zij suikervelden; met één woord, zij bedrijven alle takken der nijverheid. Zeer velen onder hen bezitten wijd uitgestrekte grond-eigendommen, *tecko* genoemd. Hunne eerste vestiging op Java, Borneo, Sumatra en de Moluksche eilanden, dagteekent van het jaar 1643 of 1644, op welk tijdstip de Tartaren eenen inval in China deden, en er de oude dynastie uit het staatsbewind stieten.

De meeste Chinezen op Java zijn oorspronkelijk voortgekomen uit de provinciën van *Foo-kien*, in de omstreken van *Font-cheu*, *Suent-cheu*, *Fut-chang-se*, *Quang-ton* (Canton) en uit de omstreken van *Smoi* en *Ning-po*.

Uiterlijk voorkomen en kleeding.

De gelaatskleur der Chinezen is geelachtig blank. Zij zijn van middelmatige gestalte, en, behoudens sommige eigenaardige en nationale bijzonderheden, naar onze begrippen wegens 's menschen ligchaamsgestel, welgemaakt. Hunne oogen zijn, over het algemeen, klein, en hebben eene neêrgebogen rigting; hunne ooren zijn lang, en het bolle hunner wangen is verre voorspringende.

Hunne kleeding, zelfs die der rijken of aanzienlijken, is eenvoudig en ontbloot van weeldepraal; in dit opzigt onderscheiden zij zich van alle andere natiën. Een puntig uitloopende hoed (*tudong*), naar het model van dien der Javanen, een overrok van witte of zwarte ligte stoffe, en fijn geweven kousen, maken nagenoeg de plunje der geringere volksklassen uit. De aanzienlijken en rijken dragen mutsen van zwarte zijde, en ook het overige hunner kleedij is uit zwarte, paarse of blaauwe zijden stoffe, of uit laken van die zelfde kleuren vervaardigd; zij dragen zijden of lakensche schoenen met dikke lederen zoolen.

Behalve hunne ringen en, als horologie-kasten gevormde, zilveren kokers of doozen, welke zij aan hunne middel dragen, om als zakken of tassen ter berging van kleine benoodigdheden te dienen, ziet men op hunnen persoon niet het minste voorwerp van pracht.

TAAL EN HANDSCHRIFT.

De taal der Chinezen is wanluidend en verdoovend voor het gehoor; als verscheiden hunner vereenigd zijn, en zich onderling overluid, zelfs over de onbeduidendste zaken, onderhouden, zoude men gelooven, dat zij met elkander in den hevigsten twist waren. De Chinesche taal laat

zich in eene edele en gemeene spraak verdeelen; de eerste onderscheidt zich wezenlijk van de andere, door sierlijkheid van uitdrukking en rijkdom van woorden.

Al de Chinezen, welke ik gekend heb, hadden het gebrek, van niet de letter R. te kunnen uitspreken. De *parnakkoms* zelven, uit gemengden bedde ontsproten, dat is te zeggen van eene Javaansche moeder geboren, spreken altijd in plaats van de R. de L. uit. Bij voorbeeld: *lumah* voor *rumah* (huis); *lebo* voor *rebo* (duizend). De Chinezen schrijven in loodregte rigting van boven naar beneden, en bedienen zich daartoe van geene pen, maar van een penseel, als zijnde dit meer geschikt om de trekken van hun letterschrift te vormen (*).

In hunne rekenkunde bezigen zij het tientallig stelsel, en bedienen zich in het rekenen van een zeer eenvoudig middel. Op een houten tafeltje laten zij ijzeren stangetjes bewegen, aan welke balletjes of plaatjes zijn vastgehecht: eene rij dier plaatjes stelt de eenheden, eene andere de tienheden, eene derde de honderdheden voor; en zoo vervolgens.

(*) Zoo ook worden van de linker- naar de regter-hand de letters der Arabische taal gevormd door middel van gepunte en niet gespleten stokjes, die nog dunner zijn dan eene gewone schrijfpen.

VOEDING.

De spijze, op welke de Chinezen het meest verlekkerd zijn, is het varkensvleesch (*ikan babi*), welks gebruik tusschen hen en de Javanen eene in het oog loopende onderscheiding te weeg brengt.

Over het algemeen eten zij, even als de Javanen, rijst, visch, moeskruiden en gedroogd vleesch (*ding ding*). Er zijn, trouwens, nog andere spijzen, in welke zij eenen bijzonderen smaak vinden, maar die ook, meer of minder, bij de overige, op Java wonende volken bekend zijn.

Zoo, bij voorbeeld, houden zij veel van eene zekere gelei, welke zij *tjintjau* noemen. Deze wordt bereid uit eene soort van lil-achtig zee-mos, hetwelk langs de Javaansche kusten wordt ingezameld. Insgelijks eten zij gaarne en betalen zij zeer duur de pezen van herten en buffels. Dit is, zegt men, eene zeer voedzame en versterkende spijze. Ook eten zij veelmaals van eene soort van polijpus of levende zeevrucht, waarvan zij buitendien verzendingen naar China doen. Men beweert ook, dat zij gaarne het vleesch van den Leguan (*Lacerta ignana L*) eten, zijnde eene soort van Krokodil, die menigwerf eene lengte van zes à zeven voet bereikt.

Wat hunnen smaak voor een geregt van gebra-

den witte mieren betreft, ben ik zelf daarvan getuige geweest (*). Maar de eêlste hunner lekkernijen zijn de vogelnestjes, waarvan de pikol van 125 pond, naar gelang der kwaliteit, met 1500 à 2000 en meer rijksdaalders wordt betaald. Zij zijn het gewrocht eener zekere zwaluw, *walot* genoemd (*Hirundo esculenta*), die de holen en rotskloven omstreeks de zee bewonen. Deze nestjes, die gemeenlijk de kleur van vischlijm, en met deze stoffe eenige overeenkomst hebben, zijn waarschijnlijk vervaardigd uit bestand-deelen, die uit gelei-

(*) Een paar woorden opzigtens dit insekt zullen welligt den lezer niet onwelkom zijn. De witte mier is niet grooter dan de zwarte, en haar ligchaam ziet er witachtig uit, gelijk haar naam zulks aanduidt. Zij verknaagt schier alle voorwerpen, en ik zoude ongeloofelijke voorbeelden van hare verwoestende werking, zelfs op het metaal, kunnen aanhalen. Sommige lieden schrijven dit vernielend vermogen aan de beet dezer mier toe, doch ik geloof veeleer, dat zij een inbijtend vocht met zich omvoeren, hetwelk op alles zijne werking doet. Daar de Indianen gewoon zijn, tot het bouwen hunner huizen zich van den boom, *pisang* genoemd, te bedienen, welks stam geheel regt en overal even dik is, en waarvan zij alleen de schors afnemen, gebeurt het menigwerf, dat deze boomen omstorten, alvorens men aan dezelven eenig gebrek hebbe kunnen ontdekken. De witte mieren hebben alsdan den stam van binnen geheel uitgehold, derwijze, dat de zwaarte van het gebouw eindelijk de stijlen of pilasters verplet.

achtige of lillige en balsamiek-geurige zeevruchten zijn getrokken. Dit geregt is flaauw van smaak, maar bij uitnemendheid versterkende.

Gedurende hunne maaltijden zetten de Chinezen zich, in tegenstelling van de gewoonte der Oosterlingen, op stoelen neder, en, in plaats van vorken en lepels, bedienen zij zich van dunne, één voet lange, ivoren of ebbenhouten stokjes. Een dezer stokjes plaatsen zij tusschen den eersten en tweeden vinger, en het andere tusschen den tweeden en den derden vinger: beide worden bestuurd door den duim, die, gebogen, het uiteinde van den wijsvinger bereikt.

De voornaamste dranken zijn de arak, de saki en de thee. Aan het veelvuldig gebruik van den thee wordt het voorregt toegeschreven, hetwelk de Chinezen genieten, van nimmer door het graveel noch door de jigt te worden aangetast.

GODSDIENST.

Wat te dezen aanzien ter onzer kennis is gekomen, is ten uiterste onbepaald en oppervlakkig; in China bestaan onderscheidene godsdienstige geloofsbelijdenissen, tot eene of andere van welke de uitgewekene Chinezen behooren, en hun verblijf in Indie doet hen, ten laatsten, de overleveringen hunner vaderen vermengen met die der ge-

westen, welke zij bewonen, zoodanigerwijze, dat het onmogelijk is, iets, betreffende de godsdienstige geloofsleer der Chinezen op Batavia, met zekerheid vast te stellen.

In de meeste der Chinesche woningen ziet men het beeld van den Huisgod, zoos, geschilderd; dit is een grijsaard, naar 's lands wijze gekleed, in eenen leuningstoel gezeten, met eenen Neger aan zijne zijde, die hem bedient. Dagelijks wordt dit Godsbeeld bewierookt, en bij iederen maaltijd, welken zij houden, worden aan hetzelve eenige spijzen aangeboden.

Al de Chinezen, met wie ik mij over godsdienstige zaken onderhouden heb, hadden eenige flaauwe begrippen wegens *Cong-fu-thsee* (CONFUCIUS) (*); zij beschouwen hem als een Goddelijk Wezen, zonder dat zij, voor zoo veel mij bekend is, hem als zoodanig eene zeer groote openbare vereering toebrengen. Zij kennen de meeste sekten van China, en hebben mij de verzekering gegeven, dat zij vele der aldaar gebruikelijke plegtigheden hebben aangenomen. Ik geloof dienvolgens, dat de Chinezen van Java eene afzonderlijke sekte uitmaken, vermengd met al de godsdiensten, die in hun vaderland bestaan. Stellig zeker is het,

---

(*) Men verzekert, dat naar het oord zijner geboorte, *Kio-fou*, eene bedevaart gedaan wordt, aan welke verscheidene voorregten verbonden zijn.

dat velen hunner tot de belijdenis diergenen, behooren, welke den god *fo* aanbidden. Sommige priesters volgen de eeredienst van *Lao-Kyun*, die het meest geschikt is om hun den eerbied van het gemeen des volks te verzekeren. Zij, die dit geloof aankleven, leggen zich voornamelijk op de wonderwerken, de sterrewigchelarij en de zoogenaamde zwarte kunst toe; een zeer voordeelige tak van *industrie*, voor hen, die verstandig genoeg zijn om dien, te midden van ligtgeloovige lieden, te bedrijven.

ZEDEN EN GEWOONTEN.

De edelste en meest algemeene kenmerkende trek in den gemoedsaard der Chinezen, bestaat in hunnen eerbied en hunne liefde jegens hunne ouders, welke gevoelens bij hen tot zoo hoogen trap zijn gestegen, dat daardoor, als ware het, de hen aanklevende gebreken worden uitgewischt. Ofschoon de Natuur zelve in het hart van alle menschen eerbied, liefde en dankbaarheid jegens de oorsprongen van hun leven hebbe gegrift, zoo bestaat er toch een groot verschil tusschen hunne wijze van die gewaarwordingen uit te drukken. Bij de Chinezen wordt het kind, hetwelk, het zij door zijne woorden, het zij door zijne daden, zich jegens zijne ouders oneerbiedig betoont, als

een voorwerp van vervloeking beschouwd, en het is niets zeldzaams, op dat kind de straffe des doods te zien toepassen. In geval van wanbedrijf van dezen aard, als hetzelve in swaardere mate worde gepleegd, strekt de straf zich verder uit, en bereikt alles wat den schuldige toebehoort. De Chinezen rangschikken onder de meest verwerpelijke booslooners, de kinderen, die door gebaren, tegenspraak of gemor, hunne ouders vertoornen. Strekt niet dit voorbeeld velen Christenen tot beschaming?

De Chinezen zijn ondernemend, arbeidzaam, geduldig en wellevend. Zij verstaan zich op schier alle handwerken of bedrijven van kunstvlijt en nijverheid; er zijn er, bij voorbeeld, zoo als die van metselaar, timmerman, schrijnwerker, wagenmaker, die uitsluitenderwijze door hen worden uitgeoefend; de werkzaamheid der Javanen, in die hanteringen, is naauwelijks noemenswaardig, en wat de Europeërs betreft, deze hebben sedert jaren zich niet meer daarmede bezig gehouden. De Chinezen hebben een merkwaardig genie van nabootsing; wat zij voor de eerste maal zien, weten zij op eene zeer schrandere wijze, naar een met juistheid vervaardigd plan of model, voort te brengen of te bewerkstelligen.

In den handel zijn zij listig en scherpzinnig, en men kan nimmer te behoedzaam zijn, om zich tegen hunne loopjes te vrijwaren. Zij zijn gewoon op hunne koopwaren zoo veel te overvragen, dat

men schroomen moet, hun de helft van hetgeen zij eischen, daarvoor te bieden. Maar, als men eenmaal met hen bekend is, heeft men van hen deze overdrijving der prijzen niet meer te vreezen.

De Chinezen hebben ook hunne rondventers, omzwervende kooplieden, *klontongs* genoemd, die dagelijks omwandelingen van verscheidene uren gaans doen, en alle bewoonde plaatsen bezoeken. Reeds van uit de verte, verneemt men hunne aannadering, door den roffel dien zij op eenen zeer kleinen trom doen hooren.

De reizende koopman wordt door eenen knecht (*kulie*) vergezeld, die op zijne schouders, en aan de uiteinden van een' buigzamen houten staak hangende, twee, met allerlei koopmanschappen gevulde, kisten of doosen draagt. Deze marskramers komen dikwerf juist ter goeder ure aan, om den bewoners der landelijke etablissementen, of afgelegene dorpen, de moeite te besparen, zich op de grootere markten van het hun benoodigde te gaan voorzien.

Er worden op Java geene Chineesche vrouwen gevonden; het is haar op doodstraffe verboden, het land harer geboorte te verlaten, en dezelfde straffe zoude dengenen bereiken, die zich onderstaan zouden haar uit China te ontvoeren (*).

(*) Ik begrijp niet, hoe THUNBERG, in zijne *Beschrijving van Java*, Bladz. 197, heeft kunnen zeggen, dat « *een Chinees*

De *parnakkoms*, kinderen van Chineschen vader en Javaansche moeder, hebben meer gelijkenis op den eerstgemelden, en, over het algemeen, in hun wezen niets, hetwelk op eenige zeer in het oog loopende wijze van den Chineschen grondtrek zelven verschilt.

Zij scheren hunnen kinderen het hoofdhaar genoegzaam geheel af, en laten slechts ligte haarlokken voor en achter en ter wederzijde van het hoofd. De mannen dragen alleen haar aan het achterhoofd, met een smal zijden lint zaamgevlochten, en achter op den rug afhangende.

Een der zonderlingste formulieren van eed, bij de Chinezen, bestaat in een kuiken of eene kip den hals af te snijden, hetwelk zeggen wil, dat zij zich aanbieden om eenen dergelijken dood te sterven, als men hen bewijst, dat zij niet de waarheid hebben gesproken.

De rouwkleur bij de Chinezen is het wit. De grofheid der stoffe, welke zij dragen, moet den graad van den rouw uitdrukken. De lijkkisten worden meestal uit Jatti-hout en zeer zwaar vervaardigd, minder of meer, naar gelang van des overledenen vermogen, met sieradiën bezet. Eene

---

« *nimmer eene Javaansche vrouw huwt.*" Er bestaan op Java geene vrouwen uit China, en de meisjes, gesproten uit huwelijken van Chinezen met Javaansche vrouwen, huwen veelmaals inboorlingen van het eiland.

middelmatige lijkkist kost van 500 tot 600 gulden. De welgestelde lieden sluiten de kist luchtdigt, na dat het lijk daarin is neêrgelegd, en bewaren dezelve langen tijd in hunne woning. Omstreeks Batavia liggen groote vlakten, van ettelijke uren -gaans in omvang, met Chinesche grafsteden opgevuld, hetgeen een' verderfelijken invloed uitoefenen en in den omstreek dier plaatsen de lucht verpesten moet; want die grafsteden, in moerassige gronden gelegen, door stilstaande waters en struikgewas omringd, geraken spoedig in verval, en vervuilen den omstreek met verpestende uitdampingen.

Zal niet het Hollandsche gouvernement, hetwelk zoo veel goeds bewerkt, en allerwege het aangename aan het nuttige verbindt, ook eene zoo blijkbaar verderfelijke gewoonte veranderen, en den Chinesen andere begraafplaatsen aanwijzen? Rondom Java, op ettelijke uren afstands der zoomen van het eiland, en voornamelijk omstreeks Batavia, liggen verscheidene kleine, onbevolkte eilandjes, die bij uitnemendheid tot het gezegde oogmerk zouden geschikt zijn. Voor het overige zouden de kultures er bij winnen, want het zoude gemakkelijk vallen, de tegenwoordige begraafplaatsen in rijst- en indigo-plantaadjen te herscheppen, en ook zouden de gronden en huizen der naburige eigenaren merkelijk in geldswaarde toenemen.

Feestvieringen en verlustigingen.

Het nieuw-jaar der Chinezen wordt, den eersten dag der nieuwe maan van de maand Februarij, met groote pracht gevierd. Hun daarop volgend groot feest bestaat in eene soort van speelscheepvaart, welke zij gezamenlijk in de maand Junij volvoeren. Ik heb nimmer op eene stellige wijze kunnen te weten komen, van waar deze feestviering haren oorsprong ontleent, noch welke beteekenis zij heeft. Vermoedelijk grijpt zij plaats, in herdenking van eene of andere merkwaardige gebeurtenis, die tot eene Godheid of tot eenen Profeet hunner natie betrekking heeft.

Van alle hunne openbare verlustigingen zijn de schouwburg-voorstellingen, *wayang* en *wayang-kuliet* (Chinesche schimmen) genoemd, het meest in zwang. Met deze voorstellingen vieren alle personen uit de welgestelde klassen hunne bijzondere huisselijke feesten, of ook wel sommige geschiedkundige herinneringen. Ook de Europeërs bezigen deze tooneelvoorstellingen in hunne nationale feestvieringen.

Men stelle zich eene planken loots voor, van 15 voet lengte over 10 voet breedte, met riet overdekt, aan alle zijden open, op stijlen of pilasters van 2 of 3 voet hoogte boven den grond

zich verheffende, en in eene eerste en enkele verdieping bestaande. Binnen in deze loots zijn de spelers en het orkest van de aanschouwers gescheiden door eene schutting of een beschot van papier. Wat het parterre betreft, hetzelve is derwijze beschikt, dat het volkomen aan zijnen naam beantwoordt. De voorstelling wordt door het orkest geopend, hetwelk uit drie of vier muzijkanten is zamengesteld, die met hunne gedrochtelijke instrumenten een allervreesselijkst getier maken. Onder al de wanluidende klanken, die het oor verscheuren, evenaart echter geene het krassen der Chinesche viool, op welke fantaisie-stukken uitgevoerd worden, die, met regt, gezangen der hel mogen genoemd worden. Eindelijk verschijnen de acteurs: dit zijn vrouwen, die, met kwalijk aangehechte baarden toegetakeld, achter elkander optreden, even als eene troep ganzen, en op zulk eene heesche, piepende, schreeuwende manier hare rollen opzeggen, dat den aanschouwers hooren en zien vergaat. Eene of twee dier vrouwen-acteurs hebben kleine, veelkleurige vaantjes op den rug, welke zij, met minder of meer bevalligen zwier, in beweging brengen. Gedurende de tooneelvertooning gebeurt het haar meermalen, dat zij zich neêrzetten, en onbewegelijk als standbeelden blijven zitten, zonder den mond te openen. Het orkest, hetwelk gedurende de declamatie piano had gespeeld, verheft zich nu uit al deszelfs magt, en met zulk een geweld, dat, wie nog zijn

gehoor lief heeft, ijlings den schouwburg ontvlugt.

De Chinezen zijn groote liefhebbers van vuurwerken; zij weten die op eene uitmuntende wijze te vervaardigen. Ik heb van hen eenige kleine vuurwerken gezien, die met een bijzonder vindingrijk vernuft vervaardigd waren, en met eene menigte zinnebeeldige voorstellingen waren opgevuld. De Chinezen zijn ook hartstogtelijke beminnaars van het spel.

NIJVERHEID.

Onder dit opzigt zijn weinige volken in staat, met de Chinezen te wedijveren. Moed en volharding voeren hen tot het doel, zelfs dan, wanneer dit doel hun slechts een gering voordeel belooft. Ofschoon, eigenlijk gezegd, de koophandel hun voornaamst bedrijf uitmaakt, en zij in alle handelstakken eene waarlijk Joodsche sluwheid en bedrevenheid bezitten, onderscheiden zij zich echter van de Hebreërs, doordien zij, gelijk reeds door mij is aangemerkt geworden, zich ook op den landbouw toeleggen.

Vele Chinezen verrijken zich in de publieke verkoopingen, alwaar zij tot lage prijzen voorwerpen koopen, in welke zij op eene uitstekende wijze

weten te speculeren. Zoo kan men in een' Chineschen *toko* de meest van elkander verschillende artikelen aantreffen: malaga-wijn-fleschen, Hollandsche, Fransche of andere boeken, hammen, maagversterkende likeuren, oude kleêren, Europesche minerale waters enz. enz.

Er zijn ook vele Chinesche geneesheeren en artsenijmengers. Anderen vinden hun bestaan als barbiers, aan welk bedrijf zij eene grootere uitbreiding weten te geven, dan hetzelve in Europa heeft; want behalve scheermes en schaar, bezigen zij nog andere werktuigen, door welker behulp zij de ooren en neusgaten hunner kalanten schoon maken.

In alle plaatsen, waar Chinezen gevestigd zijn, vindt men een' hoofdman, of *Kodja*, die gelast is voor hunne belangen te waken, en, des noods, ieder hunner te dwingen, zich jegens het Hollandsche gouvernement van zijne verpligtingen te kwijten. De post van *Kodja* is door aankoop verkrijgbaar, en brengt schier altijd een ruim geldelijk voordeel aan.

Onder de op Java gevestigde Chinezen bevaren velen de zee, en drijven een' uitgebreiden Handel op Borneo, Sumatra, Amboina en andere eilanden, gelijk zij ook de Kustvaart uitoefenen. Jaarlijks komen te Batavia eenige Chinesche schepen aan, *Jonken* genoemd, die er van 2 tot 3 duizend nieuwe landverhuizers, uit China, en allerlei soort van koopwaren aanbrengen.

Die uitgewekenen zijn bij het Chinesche gouvernement niet wel gezien, en zouden vergeefs op deszelfs bescherming of welwillendheid aanspraak maken; het zijn zoo vele ballingen, over wier lot hetzelve zich niet verder bekommert. Het volgende diene daarvan als een voorbeeld. In hoog opklimmende van ons verwijderde tijdperken, werd het meerderdeel der Chinezen, die te Batavia woonden, om het leven gebragt; het Indiaansche gouvernement, wenschende de onderstelde verbolgenheid des Keizers te bezadigen, en het nadeelige uitwerksel daarvan, met betrekking tot den koophandel, te voorkomen, achtte het dienstig, aan gezegden monarch eene deputatie en geschenken te zenden. De Keizer antwoordde op dezen maatregel, door te verklaren dat hij menschen, die in staat waren geweest de grafsteden hunner vaderen te verlaten, niet meer als kinderen van China beschouwde, en dat hij dienvolgens niet in het allerminst zich meer hun lot ter harte nam.

ZEDE- EN STAATKUNDIGE BESCHOUWINGEN, BETREFFENDE DE VESTIGING DER CHINEZEN OP HET EILAND JAVA.

Ofschoon, overeenkomstig het natuurregt, de Chinezen in het zelfde geval geplaatst zijn, als ieder ander volk, en men dien ten gevolge hen noch binnen de grenzen van hun vaderland weêrhouden, noch hen beletten kan, andere landstreken te bewonen en er zich eigendommen te verkrijgen; ofschoon het hen vrij sta, op Java, even als overal elders, te trachten hun fortuin te maken; behoorde men echter, mijns inziens, uit redenen eener wèl begrepene staatkunde, indien al niet zich tegen hunne vestiging te verzetten, althans dezelve niet anders dan onder billijke voorwaarden te gedoogen. De lasten die op hen, als een aanmerkelijk gedeelte der bevolking van Java uitmakende, drukken, zijn behoudens evenredigheid, ligter dan die, aan welke de Europeërs zijn onderworpen. Het aanzienlijkst gedeelte van den koophandel berust in handen der Chinezen; zij doen de voordeelen buiten 's lands gaan, en hunne, van jaar tot jaar aangroeijende, volkrijkheid zal hen welligt eenmaal in staat stellen, zich een werkdadig aandeel in de openbare aangelegenheden aan te matigen. Alleen de onuitwischbare haat en de ijverzucht, welke de Javanen jegens hen koesteren,

stellen nog slechts hunnen invloed palen, en onderhouden nog het staatkundig evenwigt. Om het vertrouwen der inboorlingen te winnen, omhelst een groot aantal Chinezen de godsdienst van Mohammed, aan welke zij voorgeven zeer verknocht te zijn (*). Wat hun het meest in dit opzigt doet veld winnen, terwijl het der inboorlingen zedelijk karakter ondermijnt, is de woekerhandel dien zij bedrijven. Zij leenen tegen zwaren interest, en als de geldleener buiten staat is, het bedrag der geleende som terug te betalen, voegen zij de vervallen interessen bij het kapitaal, die alsdan, even als de hoofdsom, interest dragen. Zelden ziet men een' behoeftigen inboorling onverlet zich uit hunne klaauwen redden. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat dit ongeoorloofd bedrijf heimelijk en buiten wetenschap van het gouvernement plaats grijpt, hetwelk ongetwijfeld, indien het zulks vermogt, de Javanen tegen dergelijke knevelarijen vrijwaren, en de schuldigen strengelijk straffen zoude. Maar ik geloof, dat, vooral ten opzigte van een zoo weinig beschaafd volk, het geenszins voldoende is, de wanbedrijven te straffen; men behoort ook bovendien tot den oorsprong der misdaad op te klimmen, en de

---

(*) Thunberg (bladz. 197 t. a. p.) dwaalt, daar hij beweert, dat de Chinezen niet van Godsdienst veranderen.

middelen te zoeken om haar te voorkomen. Hierin zoude men, mijns bedunkens, kunnen slagen, als men de Chinezen binnen engere grenzen bepaalde, en over hen een naauwer toezigt door de plaatselijke overheden deed houden. Ongelukkigerwijze stellen sommige gezagvoerders hun eigen voordeel menigwerf boven het algemeen welzijn, en laten zij dus de schuldigste bedrijven ongestraft, als de daders het middel bezitten om hunne oogluiking te koopen.

Ik stap van dit onderwerp af, in de hoop en het vertrouwen, dat het zoo vreede Hollandsche gouvernement in Indië al datgene zal verordenen en in uitvoering brengen, wat zal kunnen bijdragen tot het welzijn van Java en tot den voorspoed der Nederlanden.

AMBOINEZEN.

Onder deze benaming is men gewoon, al die bevolkingen te begrijpen, die aan het bewind van den gouverneur van Amboina zijn onderworpen, en verscheidene eilanden, als Amboina, Gilolo, Nussalaüt enz., bewonen. Hunne gelaatskleur is nagenoeg de zelfde als die der Javanen. Een groot gedeelte dezer volksstammen belijdt de Christelijke Godsdienst, aan welke, van tijd tot tijd, de Zendelingen nieuwe aanhangers verschaffen.

Dienvolgens zijn de Amboinezen in het genot der voorregten, van welke ik reeds vroeger heb gesproken; zij dragen schoenen. Deze neophyten leiden doorgaans een zeer jammerlijk leven, vooral wanneer zij afgelegene, onder het beheer van Mohammedanen gestelde, dorpen bewonen. Zonder geestelijken gids aan zich zelven overgelaten, als eene kudde zonder herder; zonder boeken tot hun onderrigt; zonder een hen voorlichtend gesternte, *te midden* der duisternis hunner denkbeelden, vergeten zij spoedig de grondwaarheden van het Christendom, of vermengen die met bijgeloovige begrippen. In eene der groote zoogenaamde *negerijen*, in welke een Christelijk kerkgebouw was opgerigt en zich vele gedoopte inboorlingen bevonden, heb ik *door* eenen genoegzaam van alle beschaving ontblooten man het geestelijk Leeraarambt zien bekleeden.

Ik zal hier mijne meening niet ontveinzen. Indien het Hollandsche gouvernement opregtelijk de Zendelingschappen begunstigt, die overigens met zoo vele geestdrift door de Bijbelgenootschappen van Europa worden ondersteund, behoorden èn gezegd gouvernement èn die Zendelingschappen te zorgen, dat, door middel van kundige, verlichte geestelijke voorgangers, en van goede leergestichten, de bekeerelingen op den weg des Evangelischen lichts, welken men voor hen geopend heeft, gehouden, en naar het verhevene doel, waartoe dat licht strekken moet, geleid

wierden; is dit anders, dan ware het de armen Amboinezen en den Staat zelven beter geweest, hen in hun voorvaderlijk goddienstig geloof te hebben laten verblijven, en hun nimmer den Doop te hebben toegedeeld.

INBOORLINGEN VAN HET EILAND MADURA.

De inboorlingen van dit eiland, hetwelk op geringen afstand van de kusten van Java is gelegen, worden, sedert geruimen tijd onder de meest getrouwe bondgenooten van Holland gerekend, en hebben zich in de oorlogen onderscheiden, welke het Moederland heeft te voeren gehad. Naauwelijks was de oorlog van Celebes geëindigd, of zij snelden op nieuw, onder bevel van hunnen dapperen *Panumbaham* (*), op de Javaansche stranden aan, om hunne oude vrienden te ondersteunen tegen den prins DIEPO NEGRO, die zich in staat van opstand had verklaard; mijns tijds nog streden zij met moed en volharding in de gelederen der Hollanders. Het Hollandsch-Bataviaasch

(*) Eigenlijk beteekent deze titel een Wijze; dezelve werd aan het Opperhoofd van Sumanap, op het eiland Madura, toegekend.

gouvernement, onder voorzitting van den Heer Grave DU BUS DE GISIGNIES, den edelen Vorst van Madura wenschende te beloonen, heeft, krachtens deszelfs regten, hem tot de waardigheid van Sultan verheven. Deze merkwaardige man onderscheidt zich van alle zijne onderdanen, niet slechts door zijn karakter en zijne hooge geboorte, maar ook door de gaven des verstands.

Hij bezit kennis in de sterrekunde en in verscheidene werktuigkundige kunsten; zijn uiterlijk voorkomen is bij uitnemendheid eenvoudig; hij weet zich bijzonder bemind te maken, en is verdraagzaam jegens de aanhangers van alle godsdienstige geloofsbelijdenissen, hierin dus strijdig handelende met de beginselen van Mohammed. Hij had eene groote genegenheid en hoogachting voor den uitmuntenden generaal VAN GEEN, wien hij in de veldtogten van Celebes en Java had leeren kennen. Deze, op zekeren dag hem aansporende om, uit hoofde van zijnen gevorderden ouderdom en van zijnen rang, zich meer in de gevechten te ontzien, en de gevaren te ontwijken in stede van dezelven op te zoeken, antwoordde hij: « Bij de feestmaaltijden, en in de « vriendenkringen, ben ik steeds u ter zijde; ik « wil in de bloedige veldslagen die zelfde eer ge« nieten. »

Van tijd tot tijd komen eenige inboorlingen van Madura zich op Java vestigen, alwaar zij dan op

gelijken voet als de overige ingeboren eilanders leven.

De inboorlingen van Bali hebben tweederlei godsdienst; de eene *Siewa*, de andere *Buda* genaamd; beiden dagteekenen uit den tijd van MADJA LAÏT. De priesters noemen zich *braahmanen;* het is eene hunner voornaamste roepingen, het volk in de godsdienstplegtigheden te onderwijzen, welke plaats grijpen, wanneer zij het lijk eens afgestorvenen naar den brandstapel voeren, en welke verrigting *bela* wordt genoemd.

De vrouw is verpligt haren man op den brandstapel te volgen, hetgeen den man daarentegen niet wordt toegestaan: de moeder kan haren zoon, de vrouwelijke dienstbode haren meester, op den brandstapel volgen; maar niet de moeder hare dochter, noch de zoon zijne moeder, noch ook de mannelijke dienstbode zijnen meester of zijne meesteresse.

Als een Koning van Bali sterft, zijn alle zijne vrouwen en bijzitten verpligt, ten bewijze harer liefde, zich in de vlammen te storten. Zoo eene dier vrouwen zulks weigert, wordt zij gedurende geheel haar volgend leven veracht, beschimpt en vervolgd, en als zij verrast wordt in innige betrekking met eenen man, worden beiden ten dood gebragt. Dit brengt te weeg, dat de meeste vrouwen liever haar leven op den brandstapel eindigen.

De aan den Dood gewijde offers, na zich bij den Hoogepriester (*Brachmana phidanta*) te hebben laten inschrijven, bekomen verlof om zich tot op den dag der offerande te verwijderen en afscheid van hare vrienden en verwanten te gaan nemen. Te dier gelegenheid geeft men haar fraaije kleederen ten geschenke, en biedt men haar allerwege de kostelijkste spijzen aan. Somwijlen blijft 's Vorsten lijk gedurende twee jaren in zijn paleis bewaard liggen; zijnen zonen of zijnen naaste verwanten is het voorbehouden, den dag te bepalen, op welken hetzelve aan de vlammen zal worden overgegeven: het lijk wordt gedurig met wijwater (*ayer pudja*) besproeid, en op eenen brandstapel van welriekend hout verteerd.

Wanneer de offers, als aanstaande gemalinnen getooid, zich bij de onderscheidene stijlen van den brandstapel geplaatst hebben, vraagt iedere derzelven aan hare verwanten eenen dolk, met welken zij zich verwondingen toebrengen; zij wrijven zich dan het gelaat met het uit hare wonden vlietend bloed. De Hoogepriester houdt eene duif boven hare hoofden, en op het oogenblik waarin hij haar laat vliegen, storten zij allen zich in de vlammen.

Des Konings asch, in gouden of zilveren vazen besloten, wordt op het paleis bewaart. Het gebeente wordt door geheel het land in pleg-

tigen omgang rondgevoerd en vervolgens, te midden van gebeden en lofgezangen, in de zee geworpen.

De meesten der inboorlingen van Bali, die op Java zich neêrgezet hebben, wonen in afgezonderde gehuchten (*kamponeps*). Velen hunner dienen als lijfeigenen, waartoe zij door hunnen Koning tegen eenen zeer matigen prijs verkocht zijn. Zij zijn behendig en zeer arbeidzaam, maar norsch, stijfhoofdig en wraakgierig. — Omstreeks sedert twee jaren vóór mijn vertrek van Java, was het Hollandsche gouvernement met den Vorst van Bali tot het vaststellen van nieuwe handelsbetrekkingen in onderhandeling.

INBOORLINGEN VAN BENGALEN EN CINGALEN.

Zij, die op het eiland Java wonen, hebben er zich tijdens de heerschappij der Engelschen gevestigd, als wanneer zij er zich òf in krijgsdienst òf in lijfeigenschap bevonden. Een korps lanciers, uit Bengaalsche inboorlingen zamengesteld, werd eerst ten jare 1825 geheel ontbonden; de manschap werd in de, meest uit Amboinezen bestaande, ligte ruiterij (*dya jang sekar*) ingelijfd. Om in weinige woorden het uiterlijk voorkomen en den

gemoeds-aard dier inboorlingen te doen kennen, en om eene juist eigenlijke en verstaanbare vergelijking aan te geven, kan ik niet beter doen, dan hen de Italiänen van Indië te noemen. Al wie, in den strijd, op hunne menschelijkheid zoude vertrouwen, zou zich jammerlijk bedrogen vinden; men heeft hen soms het bloed uit den afgehouwen schedel eens vijands zien slurpen. De uit Bengalen en Cingalen oorspronkelijke Indianen worden, wegens hunne uitstekende zindelijkheid, tot lijfeigenen of dienstboden gebezigd; meestal dienen zij als koks, bleekers enz.

Zij dragen groote, neteldoeken (mousselinen) muilen, een overkleed van dezelfde stoffe, met wijde afhangende mouwen, een' gordel of sjerp om de middel, eene kleine roode muts, en somtijds zelfs een' tulband.

Hun hoofdhaar is ter lengte van 4 of 5 duim afgesneden. Allen dragen zij knevels. De Bengalers, die de godsdienst van Mohammed belijden, vieren jaarlijks, ter eere van hunnen Profeet, *Hassan Udin*, een groot feest, hetwelk zelfs de geringste werklieden plegtstatig trachten te maken, door uit hunne beurs er toe bij te dragen.

Behalve de, hiervoren opgesomde en tot onderscheidene landstreken behoorende, bewoners van Java, zijn er nog anderen: bij voorbeeld, de Arabieren, die meerendeels priesters of kooplie-

den zijn, de inboorlingen van Sumatra, Borneo, Celebes, Surabaya enz., met welke ik mij nog zoude kunnen bezig houden, indien niet hun gering aantal of hunne weinige belangrijkheid mij verboden, van hen eene meer bijzonder omstandige melding te maken, waardoor ik overigens ook aan mijne belofte van beknoptheid zoude moeten te kort doen.

—

TIENDE HOOFDSTUK.

BESLUIT.

Aan de laatste bladzijde van mijn werk gekomen, gevoel ik behoefte, mijnen blik rugwaarts te slaan, om nog eenmaal den door mij afgelegden weg te overzien, en te onderzoeken of er onder mijne, zaamgevatte, herinneringen geene zoodanige zijn, die mij verwijtingen kunnen berokkenen, en welke de kritiek als onjuist of als verkeerd zal veroordeelen.

Er zullen onder mijne Lezers welligt dezulken gevonden worden, die twijfelen zullen aan het tafereel, hetwelk ik, op menige plaats, van het in Indië gevestigd, Hollandsch-Gouvernement heb geschetst; zij zullen met mijne lofspraken de

onderscheidene Reisverhalen vergelijken, waarin de Hollanders onder de zwartste kleuren werden afgeschilderd; waarin zij in de Indiën, bewesten en beoosten de Kaap de Goede Hoop, als zoo vele gevreesde dwingelanden worden voorgesteld; die jaarlijks aan hunnen onlesschbaren gouddorst duizenden menschen opofferen. Te zeer gestreng kan ik echter dit vooroordeel niet wraken, vermits ik zelf daarvan vroeger ben doordrongen geweest, toen ieder Hollandsch zeeman mij niet anders, dan als een slavenhandelaar en een zielverkooper voorkwam, tot zoo lang mijne nadere ondervinding mij den maatstaf aangaf, om zoo al niet het volstrekt logenachtige dier verschrikkelijke verhalen van oudtijds, althans het verregaande overdrevene daarvan te kunnen beseffen.

Kooplieden, in kompagnieschap vereenigd, waren de eerste Europeanen, welke de Handel naar de Oost-Indiën lokte. Men zal niet uit het oog verliezen, dat er een tijd is geweest, op welken de reizen ter zee als hoogst gevaarlijk werden beschouwd. De losse, oppervlakkige berigten, welke men opzigtens de zeeën en stranden van Indië bezat, de geheimzinnige verhalen die deswegens werden opgedischt, waren meer dan toereikende om zelfs de armste daglooners af te schrikken, die, in spijt der heerlijkste aanbiedingen, liever met hunne vrouwen en kinderen gebrek leden, dan generzijds onmetelijke zeeën een onzeker, althans karig geldgewin te gaan bejagen. De kooplieden, minder

bijgeloovig dan het gemeen des volks, waren voor alle die verschrikkingen ontvatbaar; en, terwijl eene onmatige zucht naar rijkdom dien dwazen schroom uit hun gemoed verbande, verdreef zij daaruit ook alle gevoel van billijkheid en regt. Maar zij, op zich zelven alleen, konden geene kolonie vormen en haar doen vrucht geven; zij hadden een legio van arbeiders noodig; alle middelen waren hen oorbaar, mits zij slechts den weêrzin der behoeftige klassen konden verwinnen; beurtelings bezigden zij geweld en list. Door geld en beloften verschaften zij zich ellendelingen, die aan de handen der Geregtigheid ontsnapt waren, en die, onder allerlei soorten van voorwendsels, inboorlingen en vooral vreemdelingen in afgelegene huizen wisten binnen te lokken, alwaar zij overweldigd, gebonden en aan boord van zeilreê liggende schepen overgebragt werden (*).

(*) Ik heb op Java eenige Duitschers gekend, die te Amsterdam op zulk eene wijze aan boord van schepen waren geworpen, en die op eene verbazende wijze in Indië hun fortuin maakten, want, van eenvoudige matrozen, zoo als zij, bij hun naar zee gaan, waren, wisten zij zich tot de hoogste en eervolste ambten te verheffen. In den bloei huns levens aan hun vaderland ontrukt, in Indië grijs geworden, aan dat land door eene ontelbare menigte banden en betrekkingen vastgesnoerd, spreken zij nog slechts van hun vaderland als van eene aangename herinnering uit den tijd hunner kinds-

Wat was er braafs van zoodanige lieden te wachten, die zich niet ontzagen, de heiligste regten te schenden, de zoetste banden, de teederste neigingen der Natuur te verbreken, en die, voor een oneerlijk sold, hunne landgenooten als slaven naar generzijde der zee sleepten? Wat kon men van zoodanige lieden verwachten? Wat anders dan

---

heid, en op Java zullen zij hunne dagen eindigen. Ik zal hier de anekdote van den, over geheel Java wegens zijne rijkdommen bekenden, Jood MICHOO aanhalen. Hij had, in zijne jeugd, als soldaat gediend; daar echter, gelijk bekend is, zijne natie geene zeer sterke neiging voor het beroep van krijgsman heeft, mag men gelooven, dat het soldatenleven voor hem eene gedwongene fraaijigheid was. Hoe dit zij, gedurende zijne militaire loopbaan werd hij op zekeren dag als schildwacht voor de woning van den gouverneur, bij Molenvliet, geplaatst; op zijnen post slapende gevonden zijnde, werd hij met een duchtig pak stokslagen afgestraft. Na zijne straf doorgestaan te hebben, zwoer hij bij alle Profeten en Aartsvaders van Israël, dat het hôtel van den Gouverneur, getuige van zijne schande, het eenmaal van zijne fortuin zoude zijn. Hij wist zich zijn afscheid uit de dienst te verwerven, ondernam eenen winstrijken handel, en toen des Gouverneurs residentie in andere gebouwen verplaatst werd, kocht hij het voormalig Gouvernements-hôtel, hetwelk hij nog heden bewoont, en waar hij jaarlijks, ongetwijfeld in herinnering van het gedenkwaardige rottingolie-onthaal, aan ettelijke honderden personen eenen prachtigen feestmaaltijd geeft.

onregtvaardigheden en wreedheden zonder maat of tal; onregtvaardigheden en wreedheden, door welke zij in letteren van bloed den Europeschen Naam op den onbetreden grond der Nieuwe Wereld schreven?

Ter zelfder tijd, toen de kooplieden, welke men met evenveel regt beulen kon noemen, voor hunne overzeesche natuurgenooten ketenen smeedden, schudden de Nederlanden, op de roepstem van den Zwijger, met verhevenen moed en ongeloofelijke krachts-inspanningen, het ijzeren dwangjuk der, — waardiglijk door het monster, hetwelk zich ALVAREZ DE TOLEDO noemde, vertegenwoordigde — Spanjaarden af; aldus aan tijdgenooten en aan opvolgende geslachten, vooral den dwingelanden, toonende, wat de, als één Man opgestane natie vermag, wanneer men haar geduld uitgeput en haar tot het uiterst gedreven heeft. De ontluikende republiek werd te veel in Europa bezig gehouden, om onderzoek te kunnen doen in de onwettelijke handelwijze harer kolonisten, en tegen hen, zoo als zij het verdienden, het zwaard der Geregtigheid te voeren. Bovendien pleitte eene zwaarwigtige bedenking in hun voordeel. De koopvaardij-schepen, of de ten oorlog gewapende schepen der Oost-Indische kompagnie sloegen ter zee de vijanden der republiek of bragten hen groote nadeelen in hunne Oost-Indische Bezittingen toe; het ontbrak den kolonisten aan geene verdedigers, die niets anders zagen dan de diensten, welken zij aan Europa bewezen, en de wanbedrij-

van vergaten, aan welken zij zich, onder den brandenden hemel der keerkringen, schuldig maakten.

Verre verwijderd van ons, zijn thans die bedroevende tafereelen van het verledene! Op den orkaan is de stille lauwte gevolgd. De Indiaan siddert niet meer, als hij aan den gezigtseinder een Europesch zeil ziet blinken. De menschelijkheid, die voortaan de deugd der beide werelden moet zijn, heeft het vertrouwen doen herboren worden; goede wetten hebben aller gelijkheid vastgesteld, en beschermen den zwakken tegen den sterken; en op de puinhoopen der regeringloosheid, op het graf zijner vermoorde vaderen, reikt de Indiaan den Europeër de broederhand.

In deze vertroostende gedachte, zeg ik u vaarwel, schoon land van Java, hetwelk ik ongetwijfeld nimmer zal wederzien, maar welks steeds groenende stranden mij eeuwig voor den geest zullen zweven! Goede eilanders, vaart wèl! Ofschoon van ons Blanken door kleur en taal onderscheiden, zijt gij daarom niet te minder onze broeders; wij allen, zijn kinderen van de Goddelijke Voorzienigheid, die ons ziet, ons gebed verhoort en ons beschermt, om het even of wij Haar onder den naam van *God* of van *Allah* aanroepen!

Dezelfde zon, die onze korenvelden verguldt, licht ook over uwe vlakten, gastvrije Indianen! zij doet uwe vruchten rijpen, uwe zaden ontkiemen, en dringt met hare schitterende afstralingen tot in de diepste schuilhoeken van het hart!

Het gesternte, hetwelk in de stilte van den nacht op de met ijs bedekte toppen der Alpen trilt, en deszelfs zachte glansen over de gedenkteekenen onzer steden en over de rieten daken onzer gehuchten uitspreidt, is hetzelfde gesternte, hetwelk uwe bamboe-daken en uwe hoog gestamde kokosboomen verzilvert.

Maar er is een ander Licht, goede Indianen! een oneindig meer verheven Licht, door God zoo wel voor u als voor ons geschapen, en van hetwelk geene magt ter wereld voortaan het regt zal hebben u te berooven. Reeds, ofschoon langzaam, dringen deszelfs stralen in uwen dampkring door; de sluijer, die uwe oogen verduisterde, wordt dunner en doorzigtiger. Rigt het hoofd op, Indianen! gewen u aan den glans van dit nieuwe Licht; het is de gids, die ons, te midden door de duisternis der eeuwen, naar den staat der volmaaktheid geleidt, voor welken wij bestemd zijn.

Als, in den kring van mijn gezin, in dat Zwitserland, hetwelk ik lief heb, het mij soms gebeurt, met belangstelling en weemoed mijne gedachten tot u wenden, zoon van Java, van Priangan, van Bantam! en ik dan zie, hoe een gedeelte der geluksdroomen, welke ik voor u vormde, zich niet hebben verwezenlijkt, zoo troost mij de vaste hoop en het onveranderlijk geloof aan hetwelk ik vasthoude, u eindelijk dáár weder te vinden, waar de Bramin en de Paria,

de Christen en de Mohammedaan niet anders meer dan één enkel huisgezin uitmaken, in die Hemelsche woningen, waar het oog niet meer verbijsterd wordt door bedriegelijke beelden, en waar het stoffelijke wezen zich met onstoffelijke vormen bekleedt!

E I N D E.

NALEZINGEN.

Bladz. 10 en 11. Ongetwijfeld zijn de lofspraken, door den Schrijver, den Hollanders die Batavia stichtteden, toegezwaaid, opregt en wèl gemeend, althans zij maakten onder de vertaling op ons den indruk, die ons eene herdenking aan HELMERS, en aan de Hollandsche natie in dit jongste tijdperk, uit de pen deed vloeijen. Bij het koelere herlezen van des Duitschen-Zwitsers lofspraken, vonden wij daarin, zoo al niet Duitsche gezwollenheid, althans, gelijk ook in zijne onmiddellijk (Bladz. 13.) volgende beschouwingen opzigtens Batavia's later verval, oppervlakkigheid, en daardoor over het geschiedkundige eene duisterheid verspreid, welke, nopens de ware oorzaken van gezegd verval, tot verkeerde begrippen zoude kunnen leiden. Daarom hadden wij gewenscht in een *buitenlandsch* Werk meer het geschiedverhaal toegelicht te zien. — Geenszins, dus, dat wij het zouden noodig achten, onzen lezers te herinneren aan geschiedverhalen, die elken Hollander van zijne schooljaren af bekend zijn, — alleen om reden van het opgemelde zij hier aangestipt, dat Batavia, onder het beleid van onzen, bij uitnemendheid beroemden, JAN PIETERSZOON KOEN (van 1619—1623 en van 1627—1629 Gouverneur-Generaal van Neêrlands-Indië) ten jare 1619 aan-

gelegd (in 1637 geheel volbouwd), gedurende het 3/4 der 18e eeuw geheel het aanzigt eener welvarende Hollandsche stad opleverde, als wanneer zij, te regt, de *Koningin van het Oosten* werd genoemd. Intusschen was zij van hare opkomst af meermalen, door de Inlanders en Engelschen belegerd, in gevaar geweest, veroverd en vernield te worden. Reeds in 1628 belegerde met 100,000 man de Susuhunan van Java het, op de puinhoopen van zijn voormalig Jacatra verrijzende, Batavia. Hij stiet echter den kop tegen de heldendeugd der onzen en tegen het beleid van den dapperen KOEN, die hem dwong het beleg op te breken. De Susuhunan hervatte het beleg in April 1629, en, hoezeer hij, krachtdadig door de Engelschen ondersteund, de Hollanders tot het uiterst bragt, bleef ook toen de uitslag voor onze Oost-indische Kompagnie gunstig. In 1722 en 1740 bedreigden verraad en zamenzwering de Kolonie met vernietiging, doch wederom wisten onze nooit volprezen vaderen haren ondergang af te weren. Later hebben, zoo wel de Engelsche oorlog van 1780 als de groote Fransche Staatsomwenteling eenen hoogst verderfelijken invloed op deze gewigtige Kolonie uitgeoefend, die, zoo als versch in het geheugen ligt, ten jare 1811 eindelijk door de Engelschen bemagtigd en met den vrede ons terug gegeven werd.

BLADZ. 14. « Thans nu de luchtsgesteldheid gezonder is geworden.» Hier kan, ofschoon het uit deze plaats niet blijke, niets anders bedoeld zijn, dan dat, ten gevolge van het dempen der Stadsgrachten en omringende Kanalen, de voor de gezondheid nadeelige moerasdampen waren verminderd; hetwelk men, benevens verscheidene andere, tot meerdere gezondheid-bevordering strekkende, maatregelen, aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal, den Baron VAN DER CAPELLEN, te danken had; en waarbij het eenigzins bevreemdend is, zulks door den Schrijver, die zich overigens als een opregt vereerder van des Barons weldadig bestuur doet kennen, niet aangemerkt te zien. Ook zoude

men verwacht hebben bij het onmiddellijk volgende: « gaat « men zich neêrzetten enz. » *Molenvliet* vermeld te zien, dat vol fraaije huizen aangebouwd Kanaal, hetwelk ter lengte van een half uur, in eene regte lijn, omzoomd met groen geboomte, zich zuidwaarts van de oude stad uitstrekt, en welks bekoorlijk gezigt de sombere gewaarwordingen verdrijft, welke zij in haren vervallen staat anders inboezemt. Langs het Molenvliet zijn de huizen niet, gelijk te Batavia, naar de wijze der Europesche steden, hoog en bekrompen gebouwd, maar liggen hier ruim en luchtig, naar vereisch van het klimaat en overeenkomstig met den overvloed van grond; elk huis staat op een afzonderlijk erf, met sierlijke hekken omgeven, heeft doorgaans slechts ééne verdieping, en is voor en achter van open galerijen of viranda's voorzien; op elk erf is een fraaije tuin, bloemperk, voorplein en eene ruime plaats met stallen, koetshuizen, slavenwoningen. Zie *Land- en Zeetogten van* J. OLIVIER, JR., I^e. Deel, bladz. 28. en vervolgens.

Bladz. 33. « De indigo-kultuur is over het geheel op Java nog weinig uitgebreid enz. » — Ja wel, en hadde de Schrijver zich kunnen voorstellen, hoe, reeds 3 à 4 jaren na zijn vertrek van het eiland, onder het stelsel van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, niet slechts de indigo-kultuur, maar ook de overige kultures (koffij, suiker, rijst, enz.) zich zouden uitbreiden, hij hadde dan zijne aanmerking achterwege gelaten, of dezelve op de kultures in het algemeen toegepast.

In 1828 (het jaar na dat, waarin de Heer PFYFFER VON NEUECK het eiland verliet) werden van Batavia uitgevoerd 188 pikols (à 136 ponden) Indigo.

In 1830, het jaar der bevrediging van het eiland door den Generaal VAN DEN BOSCH, was van het zelfde produkt de uitvoer circa 151 pikols; juister: 20,500 Amst. ponden.

In 1836 was deze uitvoer nagenoeg twintigvoudig vermeerderd. Zij bedroeg 407,798 Amst. ponden.

Wij achten het voor onze lezeren niet onbelangrijk, deze vergelijking ook met opzigt tot de overige hoofdprodukten voort te zetten, waartoe het volgende zal toereikend zijn.

	Uitvoer van Java.	
	1830.	1836.
Koffij pikols (*)	288,742	498,077
Suiker pikols	108,640	509,513
Rijst koyangs à 4000 Amst. ponden.	14,581	36,430

De geldswaarden dezer uitvoeren voor ieder der jaren zamengevat, met die van den Indigo daaronder begrepen, zijn als volgt:

Voor het jaar 1830 . . ƒ 14,502,770.
« « « 1836 . . « 41,216,487.

Ons bestek duldt niet, noch zoude het ook hier de plaats zijn, om, betreffende de kultures, den handel en de scheepvaart, in de onderscheidene tijdperken vóór en na Java's bevrediging en Belgie's afscheiding, dat is te zeggen vóór en na het jaar 1830, in verdere beschouwingen te treden; genoeg zij het, dat in alle opzigten de vergelijking der uitkomsten bij uitnemendheid gunstig is voor het oude Moeder-

(*) De pikol wordt gemeenlijk à 125 Holl. (oude) ponden of 133 Engelsche ponden *avoir dupois* berekend, doch sedert lang heeft men erkend, dat de pikol overeenkomt met 136 Amst. ponden of iets meer dan 67 Nederl. ponden (67,1962).

land der Kolonie. Het volgende vlugtige Historische overzigt zal, vertrouwen wij, voor velen onzer lezers niet onbelangrijk zijn.

In den aanvang van ons vernieuwd volksbestaan was het beheer der, ons als ware het vreemd gewordene Kolonie, natuurlijkerwijze aan vele moeijelijkheden onderworpen; het Moederland was onbekend met de ware behoeften en belangen der Kolonie, en het ontbrak ons aan, voor de vaart op de Oost geschikte, schepen, terwijl de vreemden (Amerikanen en Engelschen) in het bezit der vaart en van den handel waren. Vele andere omstandigheden, volstrekt buiten ons, stremden onze pogingen of berokkenden ons slechts verliezen, en ware men niet, 1825, op het gelukkige denkbeeld gekomen de Nederlandsche Handelmaatschappij op te rigten, zoude eerlang de Nederlandsche Handel op de Oost-indiën zijn verloren gegaan. Van toen af aan gelukte het ons, door vereeniging van kapitaal en éénheid in werking, aan den heilloozen staat van zaken eene geheel andere, gelukkige, wending te geven; en ofschoon België verre-weg het grootst gedeelte van den Kolonialen Handel inhad, werd hij ook steeds meer belangrijk voor Oud-Nederland; er werden nieuwe schepen gebouwd, en in de vaart gebragt, waartoe, benevens andere oorzaken, als het troepen-vervoer, vooral ook de, op Java aanzienlijk toegenomen, koffijkultuur merkelijk bijdroeg.

Na het aangemerkte, nopens Belgie's overgroot aandeel in den toenmaligen Kolonialen Handel, behoeft wel niet gezegd te worden, dat der Belgen afscheuring, die ons in het uitsluitend bezit van dien handel herstelde, gelijk ook de, in het zelfde jaar 1830 (*), eindelijk, na lang en zwaar oorlogens

(*) In dat jaar en in het laatst voorafgegane (1829) bedroeg gemiddeld de *uitvoer* van Java naar het Moederland ruim 6½ millioen guldens; 4 millioenen daarvan gingen naar België. Ook de *invoer* op Java uit Nederland bedroeg eene gelijke geldswaarde van 6½ millioen guldens; het oude Moederland ontving daarvan voor slechts 2 millioen.

tot stand gebragte bevrediging van Java, de grondslagen legden tot den vernieuwden bloei onzer Oost-indische bezittingen en van onzen Kolonialen Handel.

Die bevrediging, toch, stelde den Generaal VAN DEN BOSCH in staat, om, als Gouverneur-Generaal, ter uitbreiding der kultures en der daarmede verbonden kunstvlijt, datgene te verrigten, wat hij werkelijk heeft tot stand gebragt; terwijl, zonder onze afscheiding van België, Oud-Nederland slechts voor ⅓ of hoogstens ½ in de voordeelen zoude hebben kunnen deelen, welke hetzelve thans van zijne Oost-indische Bezittingen trekt.

Te regt had dus reeds, zijns tijds (1817 tot 1827), onze Schrijver het besef, dat « onmogelijk de voordeelen op te sommen zijn, welke het Hollandsche gouvernement van de vruchtbare, aan de gezegde Vorsten (de Keizer van Surakarta en de Sultan van Djokjokarta) onderworpen, gewesten zoude kunnen trekken, die tot dus verre, ten gevolge van het dezelven verdrukkende dwangbewind, niet het honderdste hebben opgebragt van hetgeen zij onder een vrijzinnig bestuur zouden kunnen opbrengen. » Deze destijds (gedurende den oorlog met DIEPO NEGRO) passende aanmerkingen besluit de Schrijver met den wensch, dat weldra « de morgenstond der vrijheid onzen Indiaansche natuurgenooten den dag des geluks mogt aankondigen! (Bladz. 153). »

Of een voorgevoel, dat die « morgenstond der vrijheid » onder het bestuur van den Generaal VAN DEN BOSCH zoude aanlichten, den Schrijver geleid hebbe tot de bijzondere aanduiding van dien Generaal onder eenen in dezen zin veelbeloovenden titel, en of dus de Heer PFYFFER VON NEUECK, bij het schrijven van zijn boek, zich voorgesteld hebbe, dat de « Stichter der kolonie Frederiksoord in Holland » ook op Java de Stichter zoude zijn van een stelsel, strookende met de

onzes inziens allezins wel doordachte en doelmatige begrippen over de behandeling van den Javaan, met opzigt tot de kultuur-bevordering, welke de Schrijver (Bladz. 36 en 37.) mededeelt, moge in zijnen Vertaler eene opwellende sympathetische gedachte zijn, — meer dan als zoodanig beschouwen wij onze onderstelling, volgens welke de Schrijver zich vleijen mag, dat in het stelsel van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH deze zijne begrippen althans niet geheel zullen zijn verworpen; een stelsel, hetwelk wij ons niet vermeten geheel te kennen of anders dan uit deszelfs uitwerkselen te willen beoordeelen; maar, waarvan wij als uitkomsten kunnen opsommen, dat, gedurende de acht jaren, sedert welke het grootst gedeelte van het gebied der beide Javaansche Vorsten aan het Nederlandsch Gouvernement is onderworpen, en nu ook in hun gebied, en dus over schier geheel het eiland Java, dit, — den Javaanschen planter tegen onbillijke behandeling en willekeur behoedend, hem voor zijnen, voortaan, onder de leiding zijner opperhoofden, beter hem aangewezen en beter voorgeschreven arbeid, eene regtmatige en op zijnen tijd behoorlijk uitbetaalde belooning verzekerend, en daardoor hem aan de kultuur verbindend, — stelsel is ingevoerd, de kultures steeds in grootere verscheidenheid (*) en in over-

---

(*) Behalve de *Java-indigo*, die meer en meer in den handel nevens de Bengaalsche in achting komt, hebben ook de kultures van den *Kakau*, van de *Cochenille* en *Zijde*, van den *Theeboom* enz. op Java groote vorderingen gemaakt. Van *Java-thee* kwamen reeds in de jaren 1834 en 1835 de eerste bezendingen naar Amsterdam, en zijn daarvan de courantste soorten in ieder opzigt zeer voldoende uitgevallen. De theeboom was ten jare 1826 door den toenmaligen Koninglijken Commissaris op het eiland Java overgeplant, en aan de zorgvuldigheid met welke sedert deze aanplanting is behartigd,

vloediger opbrengst hebben toegenomen, waartoe voor het vervolg nog schooner uitzigten zich openen, terwijl orde, rust, tevredenheid en welvaart onder het Volk en zekerheid van personen en eigendommen, gedurende dit laatste achtjarige tijdsbestek, meer dan ooit te voren, op het eiland Java hebben geheerscht.

BLADZ. 119. Het verslag van den Schrijver, nopens de « weinig belangrijke » boekerij, « de eenige op het eiland » en die « alleen den leden van het Bataviaasch Genootschap » zoude geopend zijn, is blijkbaar uit een ongunstig vooroordeel of uit onbekendheid met die inrigting dus ter neêr gesteld. Vrienden van schrijver dezes, die gedurende meer dan twaalf jaren op Java (en daaronder het tijdperk van den Heer FFYFFER VON NEUECK begrepen), hebben doorgebragt, aan wier geloofwaardigheid bij ons volstrekt geene mogelijkheid van twijfel bestaat, geven deswegens een veel gunstiger bezigt, allezins strookende met dat, hetwelk wij opgeteekend vinden bij den reeds hier boven aangehaalden Schrijver J. OLIVIER, JR., (*Land- en Zeetogten*, gedurende 1817 tot 1827, in Neêrlands Indië, 1e. Deel, Bladz. 38.), alwaar na gedane melding wegens het « van Gouvernements opgerigt Instituut van Opvoeding, » het volgende wordt gezegd:

« Aan het einde van het *Molenvliet* ziet men regt voor zich de statige gebouwen van de Societeit de *Harmonie* en van het Bataviaasch Genootschap. Behalve gezellige tijdkorting, kan hier *de vreemdeling* ook het meer wezenlijke vermaak genieten van de lecture eener *aanzienlijke menigte van nieuwe en belangrijke boeken* en *tijdschriften* enz.

---

heeft men het te danken, dat ook dit produkt belooft voor onzen Oost-indischen Handel van groot belang te zullen worden.

Veel meer gunstig en verblijdend ook, is hetgeen ons uit bijzondere berigten met opzigt tot de werkzaamheden der Missionarissen in Indië is ter kennis gekomen, en die insgelijks overeenstemmen met hetgeen deswegens bij opgemelden Schrijver, in zijn genoemd Werk (II. Deel, 3e. Hoofdstuk, III. D. 2e. Hoofdstuk), gewisselijk met genoegen zal gelezen worden door al wie « toestemt, dat de uitbreiding der Christelijke Godsdienst, onder de Indianen niet alleen strekken moet, om menschlievendheid, zachtheid van zeden, beschaving, kunsten en wetenschappen, handel, nijverheid, voorspoed, welvaart en geluk te verbreiden, maar ook te gelijkertijd het krachtigst middel wezen moet, om deze volksstammen hoe langer hoe meer met de Nederlanders te verbroederen, hoe langer hoe meer aan de belangen van Nederland te verbinden, en daardoor de magt van Nederland in den Oosterschen Archipel op een' vaster grondslag te vestigen, en tot een hooger top te voeren, dan immer door uitbreiding van louter landbezit, zonder verbroedering met de bevolking, kan of zal plaats hebben."

Den hier door ons aangehaalden Schrijver, die onder anderen ook van een gedeelte zijns Werks hulde deed aan de HUMBOLDTS *van Java* (REINWARDT en BLUME), en welk Werk, door onderscheidene vertalingen buiten 's lands, zich eenen Europeschen naam heeft verworven, oordeelde in dezen zelfden geest met opzigt tot de zijnstijds met zoo veel vruchts voortgezette pogingen ter verspreiding van licht over de Aardrijkskunde, de kennis van land, volk, godsdienst en zeden dier afgelegene gewesten, en waartoe hij ook zelf door zijn meergemeld Werk aanmerkelijk heeft bijgedragen.

Deze Nalezingen, welke, wilden wij eene volledige recensie der door ons vertaalde, in zoo vele opzigten allezins belangrijke, *Schetsen van Java* leveren, nog breedelijk konden worden verveelvuldigd, zullen wij besluiten, met onzen Lezer, en met hem geheel het Nederlandsche volk, geluk

te wenschen met de boven aangestipte groote en voordeelige uitkomsten, thans, na het beproeven van onderscheidene middelen, verkregen met opzigt tot onze Oost-indische Bezittingen, die van nu af aan te beschouwen zijn als de zuilen, waarop de welvaart en het geluk van ons dierbaar vaderland is gebouwd.

DRUKFEILEN.

Bladz. 33, reg. 6, van boven: *staat* boomen; *lees:* boonen.

« 41, « 16, van boven: *staat* stam; *lees:* boom.

« 57, « 9, van onderen: NB. boven dezen regel is weggebleven, het opschrift: DE ORANG GUNONG, BERGBEWONER OF VAN HET BINNENLAND.

De Boekhandelaar en Boekdrukker J. C. VAN KESTEREN, te *Amsterdam*, heeft in den loop der jaren 1836 en 1837, de volgende nieuwe Werken en Tooneelspelen uitgegeven; zijnde meerendeels bijzonder geschikt voor Leesgezelschappen.

AA, (A. J. VAN DER) Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis betrekkelijk de *Nederlanden*, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . *f* 3 : 60.

——— ———— Nieuwe Herinneringen uit het gebied der geschiedenis betrekkelijk de *Nederlanden*; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 3 : 60.

Badverhalen, door A. LEWALD en K. GUTZKOW, één deel kompleet, met vignet, gr. 8vo. . « 2 : 75.

BOK, (C.) Frederik Linde, een Tafereel van Menschelijke Lotgevallen, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . « 2 : 40.

DOMERGUE, (A.) *Rusland* gedurende de oorlogen met *Frankrijk*, Geschiedkundige Aanteekeningen van de jaren 1805—1815, twee deelen kompleet, met gegraveerde titels, vignet en plaat, gr. 8vo. « 5 : 90.

DRESSELHUIJS, (H. C.) Nieuwe belangrijke Bijdragen tot de Lijfstraffelijke Regtspleging in de *Nederlanden*, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 3 : 00.

——— ———— Emma en Bertha, Historisch-Romantisch Tafereel, uit het Leven van KAREL *den Grooten*, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . 2 : 40.

——— ———— Album van Historisch-Romantische Verhalen, uit de Vaderlandsche en Algemeene geschiedenis, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . « 3 : 00.

——— ———— Prins Robert van *Artois*, of Wraakzucht en Heldendeugd. Historisch Romantisch Tafereel uit den kruistogt van LODEWIJK *den Vrome*; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 3 : 00.

te wenschen met de boven aangestipte groote en voordeelige uitkomsten, thans, na het beproeven van onderscheidene middelen, verkregen met opzigt tot onze Oost-indische Bezittingen, die van nu af aan te beschouwen zijn als de zuilen, waarop de welvaart en het geluk van ons dierbaar vaderland is gebouwd.

DRUKFEILEN.

Bladz. 33, reg. 6, van boven: *staat* boomen; *lees:* boonen.

« 41, « 16, van boven: *staat* stam; *lees:* boom.

« 57, « 9, van onderen: NB. boven dezen regel is weggebleven, het opschrift: De orang gunong, berghewoner of van het binnenland.

De Boekhandelaren [illegible] te Amsterdam, [illegible] 1836 en 1837 [illegible] en Tafereelen [illegible] deels bijzonder [illegible] schappen.

AA, (A. J. VAN DER) Herinneringen [illegible] der Geschiedenis [illegible] één deel kompleet, met [illegible] net, gr. 8vo. . . . . [illegible]

—— —— Nieuwe Herinneringen [illegible] gebied der geschiedenis [illegible] den; één deel kompleet, met [illegible] vignet, gr. 8vo. . . . . [illegible]

Badverhalen, door A. LEWALD [illegible] deel kompleet, met vignet, gr. 8vo. . . . [illegible]

BOK, (C.) Frederik Linde. [illegible] schelijke Lotgevallen, [illegible] graveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . [illegible]

DOMERGUE, (A.) [illegible] Frankrijk, Geschiedkundige [illegible] jaren 1805–1815, twee deelen [illegible] graveerde titels, vignet [illegible]

DRESSELHUIS, (H. C.) [illegible] tot de Lijfstraffelijke [illegible] den, één deel kompleet, met [illegible] vignet, gr. 8vo. . . . . . . [illegible]

—— —— [illegible] Romantisch Tafereel, uit [illegible] Grooten, één deel kompleet, met [illegible] tel en vignet, gr. 8vo. . . . . [illegible]

—— —— Album [illegible] mantische Verhalen, uit [illegible] Algemeene geschiedenis, één [illegible] gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . [illegible]

—— —— Prins [illegible] Wraakzucht en Heldendeugd [illegible] tisch Tafereel uit den [illegible] Vrouw; één deel kompleet, met [illegible] en vignet, gr. 8vo. . . . . [illegible]

engelingen,
tels en vig-
. ƒ 3 : 60.
de gevolgen
1 deel kom-
. « 2 : 00.
Romantisch
eerden titel
. « 2 : 40.

LITZ.
ARTORI.
en vignet,
. « 2 : 75.
nan, door
2; naar het
gegraveerde
. « 4 : 50.
twee deelen
« 4 : 90.
orisch- Ro-
e geschiede-
den titel en
. « 2 : 40.
igen op een'
én deel kom-
. « 2 : 80.
erwijk; een
de zestiende
eerden titel
. « 2 : 40.
en de Sint-
eet, met ge-
. « 3 : 00.
an Granada.
el kompleet,
. « 2 : 75.
n II. — Ko-
Romantische
gegraveerden

Engel, (J. J.) Vorstenspiegel, enz., één deel kompleet, gr. 8vo. . . . . *f* 1 : 00.

Fransche Krijgsgevangenen (De) in *Rusland*, Gedenkschriften en Herinneringen van den Markies DE SERANG, verzameld en uitgegeven door M. DE PUIBESQUE. Oud-Commissaris van oorlog bij het groote leger, Militair Onder-Intendant, twee deelen kompleet, met gegrav. titels en vignet, gr. 8vo. « 5 : 50.

FRIEDRICH, (Dr. GERH.) Serena, of het Meisje bij hare intrede in de Wereld. *Derde druk*; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 1 : 80.

Gedachten van JEAN PAUL, met eene Inleiding door Mr. J. A. WEILAND; *tweede druk*; twee deelen kompleet, met gegraveerde titels, vignetten en plaat, in fraaije kartonnen banden, post formaat « 4 : 50.

GROSSE, (E.) Spanje. — Karakters van beroemde mannen die thans in *Spanje* het bewind in handen hebben. — Eene geschiedenis van de jongste gebeurtenissen in dat land, één deel kompleet, gr. 8vo. . . . . « 1 : 80.

Honesta, Victorine, de Doop, enz., Drie verhalen door A. SCHOPPE, geb. WEISE, A. VAN SCHONEN, en DAVID RUSSA, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 75.

Koornairen. Verhalen door A. VON TROMLITZ, C. VON WACHSMANN en anderen; één deel kompleet, met vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 90.

KRABBENDAM, RZN., (J.) Willem Berkveld of de kleine Bedelaar; Tafereelen uit het begin der tegenwoordige Eeuw, twee deelen kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . . . « 5 : 50.

——— ——— Tegen Stroom is het kwaad Roeijen, of drie Maanden uit het Leven van JONAS WATERBEERS, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 75.

——— ——— Leonora van Lichtevelde, of de Blinde uit den Bouwval, eene oorspronkelijk Nederlandsche geschiedenis, uit de laatste helft der 17e. Eeuw, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 75.

Nieuwe Keur van Nuttige en Aangename Mengelingen, voor 1836 en 1837, met gegraveerde titels en vignetten, gr. 8vo. *per jaargang.* . . . *f* 3 : 60.

OPIE, (MISTRESS) Vader en Dochter, of de gevolgen van één enkelen misstap; *tweede druk*, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet. « 2 : 00.

RELLSTAB, (L.) De Steenkolenmijnen, Romantisch Verhaal, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 40.

Romantisch Klaverblad, of drie Verhalen.
I. Cesarone, door F. VON HEIJDEN.
II. Maria Offida, door A. VON TROMLITZ.
III. Anna en Hedwig, enz., door J. SARTORI.
één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 75.

Romantische Reizen van een' Engelschman, door *Normandiën*, *Brittanje* en de *Pyreneën*; naar het Engelsch; twee deelen kompleet, met gegraveerde titels en vignet, gr. 8vo. . . . . « 4 : 50.

SCHUT, (J. E.) Jodoka de Kaartlegster, twee deelen kompleet, met gegrav. titels en vignet. . « 4 : 90.

——— ——— Aleid van Poelgeest, Historisch-Romantisch Tafereel uit de Vaderlandsche geschiedenis, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 40.

SPINDLER, (C.) Bonaccia, Nachtvertellingen op een' Scheepstogt in de Middellandsche zee, één deel kompleet, met gegrav. titel en vignet, gr. 8vo. « 2 : 80.

STORCK, (W.) De Verrassing van *Harderwijk*; een oorspronkelijk Romantisch Tafereel uit de zestiende Eeuw; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 2 : 40.

TROMLITZ, (A. VON) Karel de Negende en de Sint-Bartholomeus nacht, één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . « 3 : 00.

——— ——— De oude Guerillo van *Granada*. Historisch-Romantisch Tafreel; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. « 2 : 75.

——— ——— Maria en Christiaan II. — Koning Maximiliaan in *Brugge*; twee Romantische Verhalen; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. . . . . « 3 : 00.

VELDE, (G. F. VAN DER) Wlaska, of der Vrouwen oorlog in *Bohemen*, een Geschiedkundige Roman; één deel kompleet, met vignet, gr. 8vo. *f* 2 : 75.

——— ——— Christina van *Zweden*, of het slagtoffer van Liefde en Trouw; één deel kompleet, met gegraveerden titel en vignet, gr. 8vo. « 2 : 75.

WANGENHEIM, (F. TH.) de Joden dezer Eeuw, of de Booswicht zoo als er weinige zijn, twee deelen kompleet, met gegrav. titel en vignet, gr. 8vo. « 4 : 80.

Zes Maanden in een Klooster. — Verhaal van het lijden en de lotgevallen van REBECCA THERESIA REED, gedurende haar verblijf in het Urseliner-klooster op den Benedictusberg nabij *Charlestown*; uit het Engelsch vertaald, één deel kompleet, gr. 8vo. « 1 : 80.

Zonderlinge en Merkwaardige Levensloop van GASPARD MONT-DE-PAIX, in vijf afdeelingen; één deel kompleet; met gegraveerden titel, vignet en facsimilé; gr. 8vo., gedrukt voor rekening van den Schrijver. . . . . « 3 : 75.

Handleiding voor jonge Kunstenaars in het teekenen van Landschappen naar de Natuur; de behandeling van Papier, Waterverwen, Oost-Indische Inkt, Biestre en Neutrale kleur; benevens onderrigting in het aanleggen der luchten, verschieten en voorgronden; het kleuren en opwerken, mitsgaders het kleuren van Gravures. Naar de beroemdste Zwitsersche en Engelsche Kunstenaars en uit eigene ondervinding door E. MAASKAMP, — met eene plaat, 8o. « 0 : 70.

Bloedzuigers, (De) of de Minnehandel in de Apotheek, oorspronkelijk Blijspel met Zang, in één Bedrijf, door A. RUYSCH, *tweede verbeterde en vermeerderde druk*. . . . . « 0 : 50.

Kasteel (Het) van Tourville, of de Hollandsche Zeelieden in *Frankrijk*; oorspronkelijk Tooneelspel, in drie Bedrijven, door A. RUYSCH. *tweede druk*. . . . . « 0 : 80.

Katharina Howard, of de twee Schijndooden, Romantisch Tooneelspel in vijf Bedrijven, naar het Fransch van A. DUMAS, door C. ALEX. VAN RAIJ. « 0 : 80.

———

Aangekochte Kopijen, uitmakende het Fonds van den Boekhandelaar Steenbergen van Goor, te *Leeuwarden*, thans verkrijgbaar bij den Boekhandelaar en Boekdrukker J. C. van Kesteren, te *Amsterdam*.

Atheensche Brieven, of Briefwisseling van een' geheimen Zaakgelastigde des Konings van *Perzië* te *Athene*, gedurende den Peloponnésischen oorlog, over de Geschiedenis, Zeden, Kunsten en Wetenschappen der oude Wereld, uit het Engelsch vertaald en met aanmerkingen voorzien, door, Steenbergen van Goor, met portretten, gr. 8vo. 1824. . . . . . . ƒ 22 : 35.

Bail, (J. S.) Tevredenheid en Levensgeluk, met vignet, gr. 8vo. 1821. . . . . « 2 : 00.

Bastholm, (C.) Geschiedkundige bijdragen tot de kennis van den Mensch in zijnen wilden en oubeschaafden staat, gr. 8vo. 1820. . . . . « 3 : 25.

——— —— De Huishouding van den Mensch in zijnen wilden en onbeschaafden staat, 1e. deel, 1e. stuk, gr. 8vo. 1833. « 1 : 40.

Batthyani, Reize door een gedeelte van *Hongarijën*, *Zevenbergen*, *Moldaviën* en *Bucowina*, gr. 8vo. 1813. . . . . « 1 : 25.

Bauer, (Samuel) Biographiën van beroemde en beruchte Menschen, gr. 8vo. 1822. . . . . « 3 : 00.

Baumgarten-crusius, (Carl.) Reize uit het hart in het hart, met vignet, gr. 8vo. 1820. . . . . « 3 : 40.

Bilderbeck, (C. F. von) De Familie van Werning, 2 deelen, gr. 8vo. 1829. . . . . « 5 : 80.

Buchholz, (C. F.) Tafereelen uit de Geschiedenis der schuldig en onschuldig lijdende Menschheid, uit crimineele acten getrokken, gr. 8vo. 1818. . . . . « 2 : 50.

Bulgarin, (Taddeo) Lotgevallen en Avonturen van den Russischen Gilblas, een vrolijke Roman, 3 d. met vig. gr. 8vo. 1832. « 7 : 20.

——— ——— Peter Iwanowitsch, een Tafereel van Russische Karakters en Zeden; en vervolg van de Lotgevallen en Avonturen van den Russischen Gilblas, 3 deelen met portret van den Schrijver, gr. 8vo. 1834. . . . . « 5 : 80.

Dag- en Nachtstukken uit de Portefeuille van de gebroeders Spiritus Asper en Spiritus Lenis, 2 d. met vignet, gr. 8vo. 1833. « 5 : 40.

Fischer, (C. A.) Reis van *Livorno* naar *Londen*, in het jaar 1818. 2 deelen, gr. 8vo. 1820. . . . . « 4 : 40.

GEBAUER, (AUGUST) Het Morgenrood, met bijdragen van F. KRUMMENBERG, F. STRAUSS, FANNY TARNOW, LOUISE BRACHMANN, O. H. GRAAF VAN LÖBEN en anderen, met vignet, gr. 8vo. 1820. . *f* 2 : 50.

Geheime Geschiedenis van het Peterburgsche Hof, sedert de regering der Keizerin ELISABETH, tot den dood van den Grootvorst CONSTANTIJN, uit de nagelatene papieren van een oud Staatsman, met portret, gr. 8vo. 1833. . . . . « 3 : 75.

GRATTAN, (O.) Menschen en Steden, Schetsen uit *België* en *Frankrijk*, met vignet, gr. 8vo. 1831. . . . . . . « 3 : 60.

HEEREN, (A. H. L.) Tiberius en Cajus Gracchus, vertaald en met aanmerkingen voorzien, door: STEENBERGEN VAN GOOR, gr. 8vo. 1821. . . . . « 1 : 10.

HOPE, (T.) Anastatius, of Lotgevallen en reizen van eenen Griek op het einde der 18e. Eeuw, 2 deelen, gr. 8vo. 1822. . « 4 : 80.

JAKOBS, (FREDERIK) Bloemlezing uit het dagboek van den Predikant van *Meinau*, met vignet, gr. 8vo. 1832. . . « 2 : 40.

——— ——— Constance, of de verdeeling van *Polen*, gr. 8vo. 1831. . . . . « 1 : 50.

——— ——— Emma, herinneringen uit het leven eener gelukkige Moeder, gr. 8vo. 1828. . . . . . . « 1 : 80.

——— ——— De Katakomben, Onderaardsche Grafgewelven van *Napels*, eene Geschiedenis uit onze dagen, gr. 8vo. 1830. . . . . « 1 : 80.

Ignatius van Loijola, Stichter van de orde der Jezuiten, met portret, gr. 8vo. 1827. . . . . « 1 : 25.

JOUY, (M. DE) De Kluizenaar van *Londen*, Engelsche Zeden van den Dag, 2 deelen, met vignetten, gr. 8vo. 1821. . . « 5 : 60.

IRVING, (WASHINGTON) Schetsen en Portretten, 2. d. gr. 8vo. « 4 : 80.

Keus en Leiding, of Godsdienst en Dweepzucht, 2 deelen met vignet, gr. 8vo. 1820. . . . . « 7 : 20.

Konstantinopel zoo als het is, en de Turken zoo als zij zijn, een Tafereel naar het leven, met vignet, gr. 8vo. 1827. . « 2 : 80.

Kopijën uit de groote Menschengalerij, gr. 8vo. 1815. . « 2 : 80.

KUFFNER, (C.) Artemidorus in het Romeinsche Rijk, vertaald en met aanmerkingen voorzien, door STEENBERGEN VAN GOOR, 4 deelen met platen en vignetten, gr. 8vo. 1828. . « 18 : 15.

LAFONTAINE, (A.) Cleomenes, met vignet, gr. 8vo. 1815. « 2 : 40.

LESZMAN, (DANIEL) Reisavonturen van een Zwaarmoedigen, met toestemming van den Reiziger uitgegeven, 2 deelen gr. 8vo. 1834. . . . . « 4 : 50.

LUDEN, (HENDRIK) Hugo de Groot, uit zijne Lotgevallen en Schriften, gr. 8vo. 1830. . . . . « 3 : 00.

Menschen uit de Papieren van de Bruine Soubise, gr. 8vo. 1808. . . . . ƒ 2 : 60.

Merkwaardige Geschiedenis der Redding van Mistriss SPENCER SMITH, enz., gr. 8vo. 1817. . . . . « 1 : 50.

MORGAN, (LADIJ) *Frankrijk* en de Franschen, Herinneringen uit mijn verblijf te *Parijs* in 1816, 2 deelen met portret, gr. 8vo. 1821. . . . . « 7 : 20.

——— ——— *Italië* en de Italianen, Herinneringen uit mijn verblijf in *Italië*, gedurende de jaren 1819 en 1820, 4 deelen, met portret, gr. 8vo. 1823. . . . . « 15 : 40.

NEALE, (Dr. ADAM) Reis uit *Engeland* door *Pruissen*, *Oostenrijk*, *Polen* en *Moldavië* naar *Turkije*, gr. 8vo. 1821. . . « 3 : 60.

Oostenrijk, zoo als het thans is onder de regering van Prins METTERNICH en Keizer FRANS II, of geheime Kronijk van zekere Duitsche Hoven, door een' ooggetuige, gr. 8vo. 1830. « 2 : 40.

PANANTI, (FILIPPO) Mijne Lotgevallen en Reizen in de Barbarijsche Roofstaten, 2 deelen, gr. 8vo. 1830. . . . . . « 5 : 80.

Paus (De) en de Harlekijn, of onuitgegeven Briefwisseling, tusschen Paus CLEMENS XIV, (Ganganelli) en CARLO BERTINAZZI, Harlekijn van het Italiaansche Tooneel te *Parijs*, gr. 8vo. 1828. « 1 : 50.

PICHLER, (CAROLINE) Geb. VAN GREINER. Leonore, 2 deelen met vignetten, gr. 8vo. 1820. . . . . « 4 : 80.

——— ——— ——— ——— ——— Vrouwenwaarde, een Tafereel uit de Groote Wereld, 3 d. met vign. gr. 8vo. 1819. « 10 : 80.

POCKELS, (C. F.) Kleinigheden in de gezellige verkeering, met vignet, gr. 8vo. 1820. . . . . « 2 : 00.

——— ——— De Verkeering met Kinderen, Ervaringen, Grondregels, Wenken, enz. door J. VAN WIJK, Rz., met vignet. gr. 8vo. 1820. . . . . « 2 : 40.

——— ——— ——— ——— ——— Menschen, 2 deelen met vignet, gr. 8vo. 1822. . . . . « 4 : 80.

Poedel (De) op reis, om zijnen heer te zoeken, eene Avontuurlijke Poedelgeschiedenis, met plaat, 8vo. 1819. . . . « 1 : 10.

RAUMER, (F. VON) Mijne Herfstreis naar *Venetië*, in het jaar 1815, 2 deelen, gr. 8vo. 1817. . . . . « 5 : 60.

RAVELIJN, Esq. (HUMPHREY) Luimige Nachtwaken, gr. 8vo. 1830. . . . . « 2 : 90.

ROSCOE, Esq. (WILLIAM) Laurens de Medicis en zijn tijd, door STEENBERGEN VAN GOOR, met portret, gr. 8vo. 1831. . . « 3 : 60.

——— ——— ——— Over den Oorsprong en de Lotgevallen der Kunsten en Wetenschappen en derzelver invloed op het Maatschappelijke leven, gr. 8vo. 1827. . . . . . « 0 : 80.

RÜHS, (F.) *Finland* en de Finnen, 2 d. gr. 8vo. 1815. ƒ 5 : 00.

RUSSEL, (JOHN.) De Heerschappij der Turken in *Europa*, gr. 8vo. 1828. . . . . « 1 : 00.

SALGUES, (J. B.) Dwalingen en Vooroordeelen bestreden, gr. 8vo. 1824. . . . . « 2 : 40.

Schakeringen van D. HESS, C. F. VAN DER VELDE en H. CLAUREN, met vignet, gr. 8vo. 1819. . . . . « 3 : 40.

SCOTT, (WALTER) Valerius, 2 deelen, gr. 8vo. 1823. . . « 6 : 50.

——— ——— De Zeeroover, door STEENBERGEN VAN GOOR, met vignetten, 3 deelen, gr. 8vo. 1825. . . . . « 8 : 70.

Seleniten, (De) of de Maanbewoners, zoo als zij zijn, een Hand- en Huisboek voor al degenen, die naar de Maan willen, uit de papieren van een Luchtreiziger, gr. 8vo. . . . « 1 : 50.

SIDONS, (C.) De Vereenigde Staten van *Noord-Amerika* in hunne Staatkundige, Godsdienstige en Maatschappelijke betrekkingen beschouwd, gr. 8vo. 1828. . . . . « 2 : 40.

SOLTAU, (Dr. W.) Reize door *Schotland* en de Schotsche Eilanden, 2 deelen, gr. 8vo. 1812. . . . . . . « 7 : 20.

SPIESS, (C. H.) Levensgeschiedenissen van merkwaardige Zelfmoordenaars, enz. gr. 8vo. 1828. . . . . . . « 2 : 40.

STEENBERGEN VAN GOOR, Clio, een Historisch Allerlei, 2 deelen, gr. 8vo. 1821. . . . . « 5 : 60.

——— ——— ——— Goed en Kwaad uit vroegere en latere dagen, gr. 8vo. 1827. . . . . « 2 : 70.

STILLE, (S.) Mijn Uitstapje naar den *Ugleij*, over *Hamburg*, *Kiel*, *Ploen*, enz., in den Zomer van 1819, gr. 8vo. 1820. « 1 : 50.

THIÉBAULT, (D.) Frederik de Groote, zijne Vrienden en zijn Hof; Herinneringen uit mijn 20 jarig verblijf te *Berlijn*, 2 deelen, gr. 8vo. 1828. . . . . « 5 : 40.

TROMLITZ, (A. VON) De Blinde Draaiorgelspeler, eene Geschiedenis uit de merkwaardige Revolutiedagen, van Julij 1830 te *Parijs*, gr. 8vo. 1831. . . . . « 1 : 40.

——— ——— De Val van Missolonghi, met vignet, gr. 8vo. 1828. . . . . « 1 : 80.

VELDE, (C. F. VAN DER) Prins Frederik, gr. 8vo. 1823. « 1 : 90.

WAGENSEIL, (C. J.) Levensgeschiedenissen van gevallene Vorstengunstelingen, Staatsdienaren en Veldheeren, gr. 8vo. 1825. « 2 : 50.

